

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENÉ VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENÉ VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

NAAR DE DEMOCRATISERING VAN DE NAAMLOZE VENNOOTSCHAP

Het is de bedoeling in deze studie een der aspecten van de in de Belgische en Europese vennootschapswetgeving aan gang zijnde evolutie te belichten. Deze evolutie, die door de activiteiten van de op dit gebied bevoegde Commissie van de E.E.G. versneld werd, heeft in wezen als uitgangspunt de structurele wijzigingen in de economische en sociale gegevens van het maatschappelijk leven.

Bij de bespreking van de democratisering der naamloze vennootschap zal ik het over een driedig proces hebben, dat niet alleen de interne structuur van de klassieke N.V. wijzigt, maar een volledig nieuwe instelling creëert, waarin het kapitaal, de organisatie en de arbeid, als essentiële bestanddelen van elk economisch proces in een vlotte verstandhouding en samenwerking, de economische politiek zullen uitstippelen.

Deze wijziging van de interne structuren van de grote ondernemingen heeft tot doel een effectieve en meer verregaande controle op het beleid van de raad van beheer mogelijk te maken.

Dit kan geschieden door :

1° de oprichting van een nieuw orgaan, de "raad van toezicht", naast de raad van beheer met belangrijke bevoegdheden van toezicht en controle op deze laatste : het formeel dualisme ;

2° de uitbreiding van de wettelijke en financiële controle der commissarissen ;

3° de invoering, meestal nauw verbonden met formeel dualisme, van de deelneming van werknemersvertegenwoordigers in het beleid van de vennootschap. Meer speciaal zal in dit opstel gehandeld worden over het voorontwerp van 1968 houdende wijziging van de gecoördineerde wetten op de vennootschappen, dat een poging tot aanpassing uitmaakt met de 5e directieve inzake de structuur van de vennootschappen.

Verder zal ook ingegaan worden op de wetgeving van de andere lid-staten van de Europese Gemeenschap ten einde aan te tonen dat dit democratisch

proces, al vertoont het dan ook grote verschillen tussen die lid-staten onderling, fundamenteel gemeenschappelijk is.

Ten slotte zal aandacht besteed worden aan een uniforme Europese regeling met name de verordening houdende de oprichting van een "Societas Europea".

I. FORMEEL DUALISME

A. *Huidige Belgische wetgeving of functioneel dualisme*

1. *Controle door de algemene vergadering der aandeelhouders op het algemeen beleid van de naamloze vennootschap*

Wezenlijk voor de naamloze vennootschap, essentieel een kapitaalvennootschap, is de haar geboden mogelijkheid een beroep te doen op het publieke spaarwezen. Zowel bij de oprichting als eventueel naderhand bij een verhoging van haar kapitaal, zal de vennootschap zich kunnen richten zowel tot de publieke als tot de privé-sector om de nodige fondsen te verzamelen. Dit kapitaal, vertegenwoordigd door een pakket aandelen in handen zowel van holdingmaatschappijen, banken en publieke organismen als van gewone particulieren, zal in principe aangewend worden in het belang van de aandeelhouders en van de naamloze vennootschap in het algemeen.

Door de praktische onmogelijkheid dat al deze geldschieters effectief aan het beleid van de vennootschap deelnemen, ontstaat de noodzaak het beheer van de N.V. op te dragen aan een beperkte raad van gespecialiseerde en bekwame lasthebbers, de beheerders (art. 53 Venn. W.), die moeten zorgen voor het voeren van een zo doeltreffend en permanent mogelijke economische politiek.

Als eenmaal het beheer overgedragen is, wordt ook een zeker toezicht noodzakelijk. De algemene vergadering der aandeelhouders, tot de Wet van 6 maart 1973¹ het belangrijkste orgaan van de naamloze vennootschappen, kreeg aldus de bevoegdheid, in het belang van alle aandeelhouders, het beleid van de raad van beheer te sanctioneren, d.w.z. de beheerders ter verantwoording te roepen en hen eventueel af te zetten (art. 79 Venn. W.).

Onder de vroegere wet berustte de macht in de naamloze vennootschap bij de algemene vergadering, die een residuaire bevoegdheid had in die zin dat alle bevoegdheden, die haar niet onttrokken waren ten behoeve van andere organen, aan haar toekwamen. In het gewijzigde art. 54 Venn. W. heeft de algemene vergadering slechts die bevoegdheden die de wet haar heeft voorbehouden, terwijl alle eventuele statutaire bevoegdheidsclausules waarbij de bevoegdheden van de bestuurders beperkt zouden worden ten voordele van de algemene vergadering, slechts interne werking hebben en dus niet aan derden tegenstelbaar zijn².

De Wet van 6 maart 1973, waarbij beantwoord wordt aan een evolutie in Europees verband³, consacreert dus de primauteit van de raad van beheer.

De vraag is dan, hoe de zelfstandige bevoegdheid van de raad van beheer enigszins te temperen door zijn beleid te onderwerpen aan een doeltreffende controle.

De algemene vergadering blijft weliswaar krachtens de wet met uitsluiting van alle andere organen bevoegd betreffende aangelegenheden die in hoofdzaak de structuur en de interne verhoudingen binnen de vennootschap aanbelangen, met name de benoeming en het ontslag van de beheerders en commissarissen, het bepalen van hun salaris, hun décharge of integendeel het instellen van een actio mandati, het vaststellen van de jaarrekeningen en de bestemming van de winst, alle wijzigingen van de statuten met inbegrip van de kapitaalsverhoging of -vermindering, de vervroegde ontbinding of de verlenging van de duur van de N.V. en ten slotte

de uitgifte van in aandelen converteerbare obligaties.

Al deze bevoegdheden kwamen ook al voor in de vroegere wetgeving. Essentieel voor het nieuwe regime is echter dat het voor de raad van beheer onmogelijk geworden is elke andere bevoegdheid dan die welke de wet toekent aan de algemene vergadering, tegen te stellen aan derden⁴.

Aan het orgaan van vertegenwoordiging, de raad van beheer, wordt bevoegdheid gegeven alle handelingen te verrichten die nodig of dienstig zijn voor het bereiken van het doel van de vennootschap, met uitzondering van die welke de wet voorbehoudt aan de algemene vergadering. Een doeltreffende regeling zeker, maar niet vrij van kritiek.

Het moet worden betreurd, dat de wetgever, bij het toekennen van de primauteit aan de raad van beheer ten nadele van de algemene vergadering, er niet aan gedacht heeft, ten einde het dagelijks beleid van het bestuur transparant te maken en het eventueel te ontdoen van elk arbitrair en discretionair optreden, doeltreffende controlemiddelen in de wet op te nemen door hetzij een zeer specifieke toezichthoudende functie aan de algemene vergadering toe te kennen, hetzij de financiële en wettelijke controle van de commissarissen uit te breiden, of nog, door een nieuw orgaan, een raad van toezicht, op te richten.

Het kan niet worden ontkend, dat de huidige controle van de algemene vergadering in het raam van de haar door de wet toegekende bevoegdheden ontoereikend is. Inderdaad, vele kleine aandeelhouders voelen er maar weinig voor zich te verplaatsen naar de maatschappelijke zetel van de N.V. ten einde aan de algemene vergadering deel te nemen. De bedrijvigheid van een grote onderneming is voor velen te ingewikkeld en te technisch geworden, zodat niet alleen de verplaatsingsmoeilijkheden maar ook de gedachte toch geen gewicht in de schaal te kunnen werpen, tot immobilisme leiden. Zelfs voor belangrijke aandeelhouders, al dan niet in hoedanigheid van lasthebber van kleine aandeelhouders, is de mogelijkheid tot het sanctioneren van het beleid van het orgaan van vertegenwoordiging steeds moeilijker geworden, daar om redenen van economische, technische en organisatorische aard de afstand tussen de algemene vergadering en de raad van beheer de laatste jaren al te groot is geworden.

Het economisch beleid van de grote onderneming wordt onder druk van externe en interne factoren van het moderne bedrijfsleven toevertrouwd aan zeer technisch en organisatorisch onderlegde personen, de bedrijfsleiders of "managing directors". Dezen staan aan de top van het bedrijf en zijn zeer zelfstandig. Zij beschikken over alle bescheiden en

¹ De Wet van 6 maart 1973, *Staatsblad*, 23 juni 1973, betekent een eerste aanpassing van het Belgische vennootschapsrecht in het kader van de harmonisatie van de Europese vennootschapswetgeving krachtens art. 54 van het Verdrag van Rome. Zij is de uitvoering van de op die basis genomen 1e richtlijn van 9 maart 1968 (*Pb.*, nr. L65 van 14 maart 1968) houdende de openbaarmaking, de rechtsgeldigheid van de door de organen aangegane verbintenissen alsmede de nietigheid van de N.V., commanditaire vennootschap op aandelen en de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid.

² JAN RONSE, *De Vennootschapswetgeving 1973. Commentaar op de wet van 6 maart 1973 tot aanpassing van de eerste E.E.G.-Richtlijn van 9 maart 1968*, nr. 323, blz. 170.

³ Nederland: Forum-Bank arrest; Hoge Raad, 21 januari 1955, *N.J.*, 1959, nr. 43, blz. 129; Commentaar van J.M.M. MAEIJER, *Vennootschapsrecht in beweging*, blz. 94 e.v., alsook blz. 371; Frankrijk: Cass. fr., 31 januari 1968, D., 1968, 321; Duitsland: art. 76 Aktiengesellschaft.

⁴ RONSE, *op. cit.*, nr. 313, blz. 164.

gegevens alsook over al de materiële middelen van de vennootschap die nodig zijn voor het voeren van het door hen bepaalde economisch beleid. Essentieel voor hen is het voortbestaan van de vennootschap en dus niet in de eerste plaats het verzekeren van de belangen van de aandeelhouders. Vaak zal geopteerd worden voor het aanleggen van reserves, terwijl het toch mogelijk is het kapitaal van de aandeelhouders te vergoeden door de uitkering van een dividend.

Het is duidelijk dat in deze ondernemingen de aandeelhouders bij gebrek aan informatie en wegens de te grote complexiteit eigen aan een doeltreffend dagelijks beleid van de N.V., zich uiterst moeilijk een beeld kunnen vormen van de stand van zaken op een bepaald tijdstip.

Het spreekt dus vanzelf dat de aandeelhouders, die dikwijls zeer talrijk zijn en een onsamenvattende groep vormen, geenszins op een degelijke wijze het economisch beleid van de raad van beheer aan een onderzoek zullen kunnen onderwerpen, te meer daar zij doorgaans slechts weinig tijd besteden aan het analyseren van de aan hen onderworpen stukken.

Al te vaak stelt men vast dat de werkzaamheden van de algemene vergadering er zich toe beperken het verslag van de beheerders zonder meer te bekrachtigen. In grote vennootschappen, om het met de woorden van een Duitse jurist te zeggen, was en blijft de algemene vergadering niets meer dan een slecht bezochte maar goed gespeelde komedie.

De in vele wetgevingen opgenomen techniek waardoor de algemene vergadering zeggenschap wordt verschaft omtrent belangrijke beslissingen aangaande het te voeren beleid van de vennootschap, blijkt niet voldoende om een evenwichtige controle op de bedrijfsleiding waar te maken. Het optreden der commissarissen vult in onze huidige wetgeving slechts gedeeltelijk deze lacune.

Het voorontwerp houdende de wijziging op de gecoördineerde wetten op de vennootschappen opteert dan ook terecht niet alleen voor de uitbreiding van de bevoegdheid van de commissarissen maar voor de oprichting van een nieuw orgaan, de "raad van toezicht", naast de raad van beheer.

2. De raad van beheer en het dagelijks beleid van de vennootschap

Ook op het niveau van de raad van beheer ging zich door het toenemend complex en technisch karakter van het dagelijks beleid van de vennootschap een soortgelijke evolutie afspelen. Zo gingen bepaalde beheerders geheel of gedeeltelijk hun bevoegdheid delegeren aan personen met een bijzondere financiële of commerciële onderlegdheid, gedelegeerde beheerders, managers of directeurs, ten einde de

zaken van de vennootschap op effectieve en voortdurende wijze te leiden en haar te vertegenwoordigen. Krachtens art. 63 Venn. W. kan de vennootschap het dagelijks bestuur alsook de vertegenwoordiging van de vennootschap wat het bestuur aangaat opdragen aan een of meer bestuurders, die alleen of gezamenlijk handelen.

De praktijk leert echter dat het limitatief karakter van deze bepaling meestal, zo niet altijd, in de grote ondernemingen miskend wordt, en uitgebreide bevoegdheden gedelegeerd worden aan een uitvoerend comité van de raad van beheer.

Deze ruimere toewijzing van bevoegdheden dan die van het dagelijks bestuur en de daarmee verband houdende vertegenwoordiging is uiteraard niet geldig tenzij in geval van statutaire toekenning van een algemene vertegenwoordigingsbevoegdheid aan de gedelegeerde beheerder krachtens art. 54, vierde lid, Venn. W.

De wettelijke beperking van art. 63 Venn. W. heeft externe werking. De toekenning van een meer uitgebreide bevoegdheid dan het dagelijks bestuur aan een orgaan van het bestuur is geenszins nietig. Wel zal deze bevoegdheid van rechtswege verminderd worden binnen de perken van het dagelijks beleid. Alle ultra vires verrichte handelingen binden de vennootschap niet⁵ onverminderd de bekrachtiging door de raad van beheer⁶ of de eventuele gebondenheid van de vennootschap krachtens toerekenbare schijn van bevoegdheid⁷.

Wat precies onder het begrip "dagelijks bestuur" dient te worden verstaan is geenszins duidelijk⁸. Wel kan a fortiori gezegd worden dat iets dat niet tot de bevoegdheid van de raad van beheer behoort, ook niet tot het dagelijks beheer kan behoren. Nochtans blijft art. 63 Venn. W. een van de onduidelijkste bepalingen van de vennootschapswetgeving.

Aangenomen wordt dat tot het dagelijks beleid kunnen worden gerekend al de handelingen waartoe de noodzaak zich dag na dag kan voordoen voor de normale gang van zaken van de onderneming en waarvoor, rekening houdend met de noodzakelijkheid van een onverwijlde beslissing, geen vergadering van de raad van beheer moet worden belegd⁹.

Zo kan het instellen van een rechtsvordering en de vertegenwoordiging van de vennootschap in

⁵ Hof Luik, 21 maart 1944, R.P.S., 1953, 230; Hof Gent, 21 juni 1967, R.P.S., 1968, 167; FREDERICQ, *Traité*, V, nr. 459, blz. 653, FREDERICQ, *Handboek*, I, nr. 840, blz. 678; VAN RYN, I, nr. 649, blz. 412.

⁶ Kh. Brussel, 11 juli 1950, R.W., 1950-51, 1720; Hof Gent, 21 juni 1967; R.P.S., 1968, 167.

⁷ Kh. Leuven, 4 november 1960, R.W., 1960-61, 1732.

⁸ J. LEHRER, "La notion de gestion journalière. Recherche d'une méthode", R.P.S., 1957, 71 e.v.

⁹ Cass., 17 september 1968, Pas., 1969, I, 61; FREDERICQ, V, nr. 459, blz. 652.

rechte tot de bevoegdheidssfeer van het dagelijks beleid behoren voor zover dit binnen het doel van de vennootschap valt¹⁰.

Algemeen kan men stellen dat het dagelijks bestuur inhoudt hetgeen nodig is om de besluiten van de raad van beheer te kunnen uitvoeren en waardoor aldus aan het beleid van de vennootschap de noodzakelijke continuïteit gegeven wordt.

De toekenning van bevoegdheden buiten het kader van het dagelijks beleid is ondanks de bovenstaande beschouwingen alledaagse praktijk. Volgens de belanghebbende partijen is het het beste middel om het hoofd te bieden aan de zich zeer snel wijzigende economische gegevens en beantwoordt het dus aan een praktische noodzakelijkheid.

Aldus ontstaat er een splitsing op het niveau van de raad van beheer tussen passieve beheerders die bepaalde bevoegdheden hebben overgedragen, en de uitvoerende beheerders, de gedelegeerde beheerders, de directeurs of managers in het algemeen. Dit systeem kan dan ook wel het functioneel dualisme genoemd worden.

Aan de passieve beheerders komt dus in de eerste plaats een toezichthoudende functie toe op het beleid van de managers. Daar in deze functie geenszins voorzien wordt door de wet, is de mogelijkheid van toezicht op de uitvoerende directie zeer beperkt. Immers, de directeurs gaan zich als ware meesters van de onderneming beschouwen. Dit zal namelijk het geval zijn als zij zich door hun technische kennis en jarenlange ervaring een positie hebben verworven waardoor ze volledig onafhankelijk komen te staan ten opzichte van hun oorspronkelijke lastgevers. Het zal uiterst moeilijk zijn voor de passieve beheerders zich een waar beeld te kunnen vormen van de zaakvoering van de vennootschap ten einde bepaalde beslissingen te nemen.

Het is dan ook de verdienste van het voorontwerp houdende wijziging van de gecoördineerde wetten op de vennootschappen het probleem van het dagelijks beheer op te lossen door het bestuur van de N.V. in te delen in verschillende organen. De werkelijke en bestendige leiding van de vennootschap wordt toegerekend aan een of meer bestuurders-zaakvoerders, bijgestaan door een controleorgaan, de "raad van toezicht".

B. Het voorontwerp tot wijziging van de Vennootschapswet

1. Geschiedenis en inhoud

Reeds onmiddellijk na de tweede wereldoorlog werd in de betrokken kringen aangevoeld dat de

wetgeving op de handelsvennootschappen niet meer beantwoordde aan het economisch leven.

In 1951 werd door de toenmalige minister van Justitie, de heer Moyersoen, een commissie ingesteld die de hervorming van de wetgeving op de vennootschappen moest aanvatten. Deze commissie, onder voorzitterschap van de heer P. Struye, kwam slechts in mei 1968 met haar werkzaamheden klaar. De ingewikkeldheid van het werk in de verschillende afdelingen¹¹ en de noodzaak over te gaan tot een diepgaande vergelijkende studie en consultatie verklaren deze tijdspanne.

Daardoor werd het echter mogelijk rekening te houden met het ontwerp van een vijfde richtlijn betreffende de structuur van de vennootschappen. Een laatste herziening en coördinatie van de diverse gedeelten werd verricht door een beperkt comité van universiteitsprofessoren en specialisten van het handelsrecht.

De ontwerpers van het voorontwerp zijn duidelijk beïnvloed door de wetgeving van de Duitse "Aktien-gesellschaft", die het beheer van de vennootschap toevertrouwt aan twee afzonderlijke organen, de "Aufsichtsrat" en de "Vorstand" (zie infra).

Op 22 november 1972 werd door de Raad van State een gunstig advies verleend betreffende de hoofdlijnen van het ontwerp. Intussen werd het ontwerp onderworpen aan de ministerraad en voor nauwkeuriger onderzoek verwezen naar een interministeriële commissie.

Het voorontwerp bevat 434 artikelen en is ingedeeld in zestien hoofdstukken. Het brengt grondige wijzigingen aan in het bestaande vennootschapsrecht, onder meer wat betreft de nieuwe bepaling van de handelsvennootschap, de vereenvoudiging van de regels betreffende de overgang en de overdracht van aandelen in de P.V.B.A. en in het algemeen grotere gelijkstelling van de vennootschap met de kapitaalvennootschap.

Voorts geeft het voorontwerp ook nog een omschrijving van de dochtermaatschappij en voert het belangrijke regels in ten aanzien van de dominerende vennootschap. Ook wordt aandacht besteed aan de bescherming van de minderheden door het instellen van aansprakelijkheidsvorderingen tegen de bestuurders, zaakvoerders en commissarissen.

Hoofdstuk IV handelt over de N.V. en voorziet in de oprichting van een raad van toezicht. Verder wordt geopteerd voor een uitbreiding van de bevoegdheden van de commissarissen. De secties 3 en 4 zullen in het kader van dit betoog nader onderzocht worden.

¹¹ Afdeling naamloze vennootschappen; afdeling personenvennootschappen met beperkte aansprakelijkheid; afdeling vennootschappen met veranderlijk kapitaal; afdeling coöperatieve vennootschappen; afdeling personenvennootschappen en een centrale afdeling o.l.v. Struye.

¹⁰ FREDERICQ, V, nr. 459, blz. 652; VAN RYN, I, nr. 649, blz. 412.

2. De bestuurders-zaakvoerders

In het nieuwe ontwerp wordt de werkelijke en bestendige leiding van de N.V. toevertrouwd aan één enkele bestuurder of, wat in de praktijk meestal voorkomt, aan meerdere bestuurders-zaakvoerders, die samen een raad van beheer *sensu stricto* vormen.

Zij worden benoemd door de raad van toezicht en oefenen hun ambt uit onder de voorwaarden die bepaald worden door de raad van toezicht bij hun indiensttreding en slechts met hun toestemming kunnen worden gewijzigd.

De bestuurders kunnen geen lid zijn van de raad die hen benoemt, dit volgens het algemene rechtsprincipe dat men niet tevens controle kan uitoefenen en het voorwerp van die controle uitmaken.

Alleen natuurlijke personen kunnen het ambt van bestuurder opnemen hetgeen volgt uit de aard van de taak zelf.

Het voorontwerp neemt het principe over van art. 54, lid 1, Venn. W., waarbij bepaald wordt dat aan de raad van beheer een algemene bevoegdheid wordt toegekend, d.i. hij kan handelingen verrichten die nodig of dienstig zijn voor het bereiken van het doel van de vennootschap, met uitzondering van die welke de wet aan de algemene vergadering voorbehoudt.

Statutaire clausules die de bevoegdheid van de raad van beheer beperken ten voordele van de algemene vergadering, kunnen niet tegengesteld worden aan derden.

Het voorontwerp bepaalt nochtans dat voor sommige handelingen of beslissingen m.b.t. het algemeen beleid van de vennootschap vooraf de machtiging van de raad van toezicht vereist is.

De statuten of naderhand de raad van toezicht kunnen bepalen welke handelingen aan voorafgaande toestemming onderworpen zijn. Gedacht wordt b.v. aan het instellen van de rechtsvordering of nog het optreden in rechte als eiser of verweerder, het sluiten van langlopende contracten, enz.

Ook het statuut van de beheerder ondergaat aanmerkelijke wijzigingen. Terwijl in de huidige wetgeving de beheerders benoemd worden door de algemene vergadering voor de duur van zes jaar, stelt het voorontwerp als algemeen principe de benoeming voor een onbepaalde tijd door de raad van toezicht tenzij de statuten de aanstelling voor een kortere tijd regelen. In dit geval mag de duur zes jaar niet te boven gaan. Door de omkering van het principe van de huidige wetgeving wordt de gedachte onderstreept dat de leiding van een vennootschap het best bestendig toevertrouwd kan worden aan beroepspersonen die door hun opleiding en ervaring het meest geschikt zijn om de belangen van de vennootschap te dienen.

De grote verdienste van de opstellers van het voorontwerp is te hebben voorzien in een doel-

treffend toezicht. Zij waren er zich wel van bewust dat de benoeming voor een onbepaalde duur als algemeen principe alsmede de toekenning van een algemene bevoegdheid aan de raad van beheer de mogelijkheid inhoudt voor misbruiken. Vandaar de verscheidene bepalingen in het ontwerp om deze eventuele misbruiken te voorkomen zonder daarom de doeltreffendheid van het beheer te schaden.

Het voorontwerp bepaalt dat zowel de algemene vergadering als de raad van toezicht het recht heeft de voor een onbepaalde tijd benoemde bestuurders-zaakvoerders te ontslaan met inachtneming van een opzeggingstermijn, tenzij het ontslag gebeurt om gewichtige redenen. Onder "gewichtige redenen" wordt verstaan de toestand waarbij de bestuurder-zaakvoerder door eigen toedoen het vertrouwen dat de vennootschap hem had geschonken, tenietdoet.

De duur van de opzeggingstermijn bedraagt minimum zes maanden en wordt berekend volgens de anciënniteit van de bestuurders.

In geval van ontslag zonder gewichtige redenen en zonder opzegging of wanneer de leeftijdsgrens in de statuten niet werd bereikt, heeft de bestuurder-zaakvoerder recht op een vergoeding gelijk aan de bezoldiging voor de duur van de opzeggingstermijn ofwel van de nog lopende opdracht.

De voor een bepaalde duur benoemde bestuurder-zaakvoerder kan alleen om gewichtige redenen worden ontslagen. Er wordt dus afbreuk gedaan aan het principe dat de algemene vergadering de beheerders te allen tijde *ad nutum* kan ontslaan (art. 56 Venn. W.).

Het was de bedoeling van de opstellers de onzekere toestand waarin de beheerders zich thans bevinden, te verhelpen.

De personen die met het dagelijks beheer van de N.V. belast zijn, bekleden doorgaans de hoogste hiërarchische rang onder het kaderpersoneel als bekroning van een lange loopbaan.

Als dusdanig houden zij volgens de huidige wetgeving op "aangestelden" te zijn en verliezen zij de waarborgen, de stabiliteit en zekerheid die de sociale zekerheid hun toekent. Zij zijn thans gewone lasthebbers die door de algemene vergadering *ad nutum* kunnen worden ontslagen.

Door de raad van beheer wordt hun een mandaat toegewezen krachtens art. 63 Venn. W. waarvan de draagwijdte beperkt is tot het dagelijks bestuur maar dat zich feitelijk uitstrekt tot het beheer *sensu lato*. Deze bestuurders zijn dus geen ondergeschikten; het zijn organen van de vennootschap¹².

¹² Door de Wet van 6 maart 1973 werd een einde gemaakt aan de betwisting of personen belast met het dagelijks beleid kunnen worden beschouwd als organen (Cass., 15 oktober 1959, *Pas.*, 1960, I, 193, *R.W.*, 1960-61, 419, *R.P.S.*, 1960, 18; *anders*: Cass., 19 februari 1955, *Pas.*, 1955, I, 659, *R.P.S.*, 1955, 139 met conclusie van de *proc.-gen.* HAYOT DE TERMICOURT, *R.C.J.B.*, 1955, 295, met noot van

In de praktijk wordt hun echter door een kunstgreep opnieuw de stabiliteit en de zekerheid van aangestelde toegekend doordat men hun taak als lasthebber laat samengaan met een loutere fictieve arbeidsovereenkomst daar de taak van beheerder en directeur toch dezelfde is.

De rechtspraak ontzegt deze overeenkomsten dan ook zonder meer elke rechtsgeldigheid¹³.

Het is de verdienste van het voorontwerp, deze problematiek uit de wereld te helpen door aan diegenen die zich inlaten met het dagelijks beleid van de vennootschap een rechtspositie te verlenen en hun voordelen te verzekeren alsof het om een arbeidsovereenkomst zou gaan.

3. De raad van toezicht

Het voorontwerp, dat een tweeledige structuur aan het beheer van de N.V. geeft, heeft de toestand van de passieve beheerders willen legaliseren door hun een statuut toe te kennen in het kader van een nieuw op te richten orgaan : de raad van toezicht

De leden van de raad van toezicht worden benoemd door de algemene vergadering waarvan de bevoegdheden in het voorontwerp grotendeels dezelfde blijven als in de huidige wetgeving. Het aantal leden is onbeperkt en kan door de statuten bepaald worden ; wel moeten er ten minste drie zijn.

Het statuut van de leden van de raad van toezicht is te vergelijken met dat van de huidige beheerders. De duur van hun mandaat mag zes jaar niet overschrijden, maar zij kunnen steeds herkozen worden tenzij de statuten het anders bepalen. Zij kunnen te allen tijde ad nutum door de algemene vergadering worden ontslagen.

Als een plaats openvalt, dient de algemene vergadering daarin zo spoedig mogelijk in haar eerstvolgende bijeenkomst te voorzien. Coöptatie zoals

S. DAVID. Zie ook J. RONSE, *op. cit.*, nr. 292, blz. 152 e.v.

De Belgische wetgever heeft de in de richtlijn voorgeschreven regels aangaande de vertegenwoordigingsmacht van de organen slechts toegepast op de in de wet vermelde personen of colleges, zonder het begrip "orgaan" zelf te definiëren (memorie van toelichting, *Parl. Besch.*, Kamer, 700, 1969-70, nr.700/1, blz. 17).

Buiten de verplichte organen van vertegenwoordiging, met name de raad van beheer, voorziet de wet ook nog in facultatieve organen zoals de bestuurders aan wie op individuele of collegiale wijze het dagelijks bestuur is opgedragen (art. 63 Venn.W.).

¹³ Cass., 7 september 1950, *Pas.*, 1950, I, 846 ; Cass., 11 september 1959, *Pas.*, 1960, I, 36, R.P.S., 1960, 215 ; Cass., 17 juni 1957, *Pas.*, 1957, I, 1229, R.P.S., 1958, 6. De ondergeschiktheid aan een gezag, die voor het bestaan van een arbeidsovereenkomst van bedienden vereist is, is met betrekking tot een vennootschap slechts mogelijk wanneer een orgaan van de vennootschap het gezag werkelijk kan uitoefenen.

Dit is niet het geval wanneer de beweerde bediende het bestuur en de leiding van de vennootschap zelf uitoefent in de hoogste maat waarin zulks door de Venn.W. is toegelaten aangezien een persoon niet als ondergeschikte kan onderworpen zijn aan het gezag dat hij zelf uitoefent.

bepaald in art. 55 Venn. W. is slechts mogelijk als door het wegvallen van een lid de samenstelling van de raad onregelmatig wordt of het aantal leden tot beneden de helft daalt (art. 100).

Vreemde vennootschappen kunnen zich in de raad van toezicht laten vertegenwoordigen door een vaste mandataris (art. 91).

Het voorontwerp volgt hiermee de zienswijze van het Hof van Cassatie¹⁴ dat aan vreemde vennootschappen de mogelijkheid toekent zelf bestuurder te zijn van een N.V.

Dit arrest heeft er grotendeels toe bijgedragen een dubbelzinnige toestand uit de wereld te helpen die erin bestaat, dat een vennootschap als belangrijke aandeelhouder vertegenwoordigd is door een beheerder in het bestuur van een andere vennootschap.

Immers, de uitgezonden beheerder zal begrijpelijk het belang van zijn eigen vennootschap verzekeren hoewel hij gehouden is tot het geheim van de bearaadslaging.

Hoofdtak van de raad is echter een bestendige controle uit te oefenen op de bestuurders-zaakvoerders. Zo bepaalt art. 102 dat ieder lid van de raad een onbeperkt recht van toezicht en controle heeft op alle verrichtingen van de vennootschap. Hoe gebeurt dit toezicht ?

1° Handelingen of beslissingen van de bestuurders moeten, als ze door de statuten of door de raad van toezicht worden beschouwd als bepalend voor het algemeen beleid van de vennootschap of als een bestuurder rechtstreeks of onrechtstreeks een persoonlijk belang heeft, vooraf aan de machtiging van de raad van toezicht worden onderworpen (art. 96, lid 2)¹⁵.

2° De raad van toezicht benoemt de leden van het bestuur en kan hen in voorkomend geval ook ontslaan (artt. 92 en 94, § 2). De benoeming kan uit eigen midden geschieden.

3° Hoewel, in principe, de raad van toezicht niet kan tussenbeide komen in het beheer van de zaken van de vennootschap, is het de raad die de aansprakelijkheidsvordering instelt tegen een bestuurder-zaakvoerder (art. 101).

4° Ter plaatse kan inzage genomen worden van de boeken, de brieven, de notulen en van alle andere geschriften van de vennootschap (art. 102, lid 1).

5° Om de drie maanden zal door de bestuurder verslag moeten uitgebracht worden over de gang van zaken van de vennootschap (art. 102).

6° Te allen tijde kan een bijzonder verslag gevraagd worden over een aangelegenheid die de ven-

¹⁴ Cass., 31 mei 1957, *Pas.*, 1957, I, 1176 ; Cass., 17 mei 1962, R.W., 1962-63, 839 ; R.P.S., 1962, 253, met conclusie van de proc.-gen. HAYOT DE TERMICOURT, R.C.J.B., 1964, 72.

¹⁵ Zie het ontwerp van de vijfde richtlijn inzake harmonisatie van het vennootschapsrecht (infra).

nootschap betreft. Daarop zal moeten worden ingegaan wanneer het verzoek uitgaat van ten minste twee leden van de raad van toezicht (art. 102, lid 3).

Het is de grote verdienste van de opstellers van het ontwerp, in navolging van wat reeds in de Duitse en de Nederlandse wetgeving, alsmede in het ontwerp van de vijfde richtlijn inzake vennootschappen voorkomt, door de instelling van een raad van toezicht in de dagelijkse vennootschapspraktijk, een dubbelzinnige toestand op te helderen waarbij de raad van beheer zowel een beheers- als een toezicht houdende functie uitoefent.

Het voorontwerp bekrachtigt niet alleen het functionalistisch dualisme, maar heeft het uitgebreid door de oprichting van twee nieuwe organen op het niveau van het beheer van de vennootschap, elk met eigen bevoegdheden en verantwoordelijkheid.

Het probleem van de miskennis van de beperking van de in art. 63 Venn. W. bedoelde bevoegdheden, door de toekenning van ruimere bevoegdheden aan de bestuurders-directeurs wordt door invoering van het formeel dualisme definitief opgelost.

In de toelichting van het ontwerp wordt bovendien in de mogelijkheid voorzien voor vertegenwoordigers van de werknemers zitting te hebben in de raad van toezicht ten einde de belangen van diegenen die arbeid presteren, als derde factor van het economisch proces veilig te stellen. Gedacht wordt hierbij onder meer aan het Duitse systeem der "Mitbestimmung" (zie infra).

Het kan echter geenszins ontkend worden dat de eventuele participatie van de werknemers in de besluitvorming van de onderneming een zeer delicaat politiek probleem uitmaakt waarvan de uiteindelijke oplossing niet zozeer moet worden gezocht bij de wetgever maar in de eerste plaats in de algemene consensus van de sociale partners : vakbonden en patronaat.

II. DE COMMISSARISSEN

Volgens de huidige wetgeving¹⁶ worden de commissarissen benoemd en ontslagen door de algemene vergadering (art. 64 Venn. W.).

Krachtens art. 65 Venn. W. hebben zij een onbeperkt recht van toezicht op al de handelingen van de vennootschap. Zij kunnen echter niet buiten deze perken treden en zij zouden zich niet kunnen verzetten tegen een beslissing van de raad van beheer¹⁷.

¹⁶ Wet van 1 december 1953, *Staatsbl.*, 16 december 1953; FREDERICQ, *Handboek*, I, nr. 842, blz. 680; L. FREDERICQ, "Innovation introduite par la loi du 1er décembre 1953 dans la surveillance des sociétés", *R.P.S.*, 1954, nr. 4420; VAN RYN, I, nrs. 675 tot 679; RESTEAU, *Sociétés anonymes*, nr. 1041.

¹⁷ WAUWERMANS, *Sociétés anonymes*, nr. 427.

Hun toezicht is beperkt tot een financiële (toezicht op de publikatie van balansen en rekeningen) en wettelijke controle (inbreuken op de wet en op de statuten)¹⁸.

Deze controle is echter onvoldoende doordat hij tal van lacunes bevat die de opstellers van het voorontwerp hebben trachten te verhelpen.

1. Bevoegdheden

De commissie heeft de bevoegdheden van de commissarissen trachten aan te passen aan hun specifieke taak. Hun opdracht wordt duidelijk afgebakend tot de financiële controle van de N.V. (art. 114).

Ontegensprekelijk is in deze bepaling ook vervat een wettelijke controle op de door het bestuur verrichte handelingen, omdat de miskennis van de wettelijke en statutaire bepalingen noodzakelijkerwijze een weerslag heeft op de financiële toestand van de onderneming, ook al is het dan onrechtstreeks en laten de gevolgen zich voelen op lange termijn.

De bepaling van art. 65 Venn. W., waarbij aan de commissarissen een onbeperkt recht van controle en toezicht wordt gegeven, vindt men in het voorontwerp niet meer, enerzijds omdat hun functie uiterst technisch is en anderzijds om verwarring met de raad van toezicht te vermijden.

De bevoegdheden van de commissarissen worden in het voorontwerp wel nauwkeurig omschreven (artt. 120-121). Zo kunnen zij te allen tijde individueel of gezamenlijk ter plaatse inzage nemen van de boeken, brieven, notulen en andere bescheiden van de vennootschap; zij kunnen van de bestuurders en van de aangestelden van de vennootschap alle inlichtingen vorderen en alle verificaties doen die zij nodig achten, enz...

In tegenstrijd met de huidige wetgeving wordt in het voorontwerp ook uitdrukkelijk vermeld welke gegevens de commissarissen moeten opnemen in hun jaarverslag zodat alle betwistingen daaromtrent uitgesloten zijn (art. 122).

Zo moeten onder meer opgenomen worden :

— de wijze waarop de controle van de boekhouding, de bewijsstukken en andere bescheiden van de vennootschap is geschied ;

— of ze kennis hebben van handelingen of beslissingen die werden gedaan in overtreding van de statuten of van de wet ;

— of het jaarverslag van de bestuurders-zaakvoerders in overeenstemming is met de wet, de boekhouding en de inventaris, enz...

2. Benoeming en ontslag

Daar de uitoefening van de financiële controle een zeer technische vaardigheid vereist, bepaalt het

¹⁸ Cass., 22 januari 1922, *Pas.*, 1922, I, 143.

voorontwerp dat de algemene vergadering bij de benoeming de commissarissen moet kiezen onder de leden van het Instituut van Bedrijfsrevisoren.

In aanmerking komen alleen die bedrijfsrevisoren die daartoe bijzonder bekwaam geacht worden volgens de regels en door de overheid die de Koning bepaalt.

Bedoeld is een einde te maken aan de enigszins onlogische, door de Wet van 1 december 1973 geschapen toestand, die erin bestaat dat zowel de gewone commissaris als de commissaris-revisor, elk afzonderlijk hun verslag aan de algemene vergadering voorleggen (art. 70bis Venn. W.).

Een laatste voorname wijziging betreft het ontslag van de commissarissen. Inderdaad, in de huidige wetgeving is de positie van de commissaris zeer onstabiel aangezien hij te allen tijde ad nutum door de algemene vergadering kan worden ontslagen. Misbruiken kunnen ongetwijfeld voorkomen.

De algemene vergadering kan er b.v. door een of meer beheerders die over een meerderheid beschikken, toe aangezet worden een al te "streng" of te "lastige" commissaris te vervangen door een soepeler persoon. Beïnvloeding van de commissarissen in de huidige stand van de wetgeving is derhalve niet denkbeeldig.

In de regeling van het voorontwerp kan dit bezwaarlijk nog gebeuren. Het mandaat van de commissaris wordt vastgesteld op één jaar, maar de opdracht wordt stilzwijgend van jaar tot jaar vernieuwd behalve wanneer de commissaris er zelf van afziet of de algemene vergadering een andere commissaris aanwijst of uitdrukkelijk te kennen geeft dat de opdracht niet vernieuwd wordt. Dit kan slechts gebeuren na naleving van de in art. 119 vermelde pleegvorm.

De commissaris kan echter steeds ontslagen worden om gewichtige redenen, waarbij hem een beroep wordt toegekend voor de rechtbank van koophandel.

Het voorontwerp heeft de financiële controle op de N.V. bekrachtigd en uitgebreid. Niet alleen wordt de bevoegdheid van de commissarissen omschreven maar vooral hun bekwaamheid en onafhankelijkheid t.o.v. het bestuur wordt uitdrukkelijk verzekerd. Daarmee volgt de commissie het voorbeeld van de Franse wetgever, die reeds vroeger aan de rol van de commissarissen een nieuwe impuls heeft gegeven¹⁹.

¹⁹ Loi n° 357 sur les sociétés commerciales du 24 juillet 1966 et le décret du 23 mars 1967; zie M. JUGLART en B. IPOLITO, *Cours de droit commercial*, I, nrs. 708, blz. 428, nrs. 746 e.v., blz. 481.

III. WERKNEMERSPARTICIPATIE

De behandeling van het formeel dualisme kan niet volledig zijn als men niet tevens aandacht besteedt aan het probleem van de vertegenwoordiging van de werknemers in de interne structuur van de onderneming.

De mogelijkheid die in het voorontwerp overwogen wordt, om werknemers te laten zitting nemen op het niveau van de raad van toezicht, is reeds lang in de praktijk omgezet in een aantal van de ons omringende landen.

In het licht van de sociale en economische vooruitgang, is het duidelijk dat naast het kapitaal, vertegenwoordigd door de aandeelhouders, ook de werknemers (arbeiders, bedienden en kaderpersoneel) als volwaardige partners dienen te worden beschouwd in de vaststelling van de algemene politiek van de vennootschap²⁰.

Vele beslissingen op het hoogste niveau hebben doorgaans rechtstreeks of onrechtstreeks betrekking op de arbeidsvoorwaarden, de bezoldigingen en het statuut van het personeel. De werknemers zijn niet alleen financieel afhankelijk van hun onderneming, zij brengen er ook een groot deel van hun bestaan door. Hun gezondheid, fysieke en psychologische conditie, familiaal leven zijn allemaal factoren die min of meer bepaald en gedetermineerd worden door het gevoerde beleid van de onderneming.

Uitgaande van deze premisse stond men dan ook in heel wat lid-staten voor de vraag, in welke mate de mogelijkheid te bieden aan de werknemers rechtstreeks deel te nemen aan de besluitvorming van de onderneming door de opnemings van vertegenwoordigers in de structuur van de vennootschap zelf²¹.

A. Drie modellen van deelneming²²

1. De Duitse Mitbestimmung

Het Duitse systeem der *Mitbestimmung*²³, dat nu

²⁰ G. LYON-CAEN, *Contribution à l'étude de modes de représentation des intérêts des travailleurs dans le cadre des S.A. Européennes*, Coll. "Etudes", série concurrence 1970, nr. 10. "Représentation des travailleurs", Situation Sociale en 1974, Exp. Soc., 1974, blz. 107; "La représentation des travailleurs au sein de l'entreprise et les conditions de leur participation aux décisions de celles-ci", Politique sociale CEE, artt. 117-118, blz. 94.

²¹ Andere vormen van werknemersparticipatie doen zich voornamelijk buiten de eigenlijke structuur van de vennootschap voor en vallen dus niet in het kader van dit betoog. Bedoeld is onder meer het sluiten van C.A.O.'s in het kader van officiële organismen zoals Nationale Arbeidersraad, de paritaire comités en de ondernemingsraden of ook nog deelneming in de winst (profitsharing) enz.

²² Op te merken is dat geen grondige studie van het Duitse, het Nederlandse en het Franse stelsel beoogd wordt. Ten hoogste zullen de belangrijkste principes en doelstellingen worden aangehaald.

²³ Het begrip *Mitbestimmung* dient volgens GERHARD LE-

zo wat meer dan twintig jaar geleden werd ingevoerd, komt een bijzondere vermelding toe, niet alleen omdat de commissie Struye die het voorontwerp uitwerkte het als voorbeeld heeft gesteld, maar ook omdat de werkzaamheden van de Europese Commissie bij het uitwerken van het ontwerp van de vijfde richtlijn en van de Europese naamloze vennootschap er wezenlijk door werden beïnvloed.

In de Duitse wetgeving bestaat vooreerst het gekwalificeerd medebeheer (*Mitbestimmungsgesetz* van 21 maart 1951), van toepassing op alle bedrijven in de Montanindustrie die ten minste 1000 werknemers tewerkstellen. Dit regime werd in 1956 (*Mitbestimmungsergänzungsgesetz* van 7 augustus 1956) en in 1967 uitgebreid en toepasselijk gemaakt in alle moederbedrijven van concerns waarvan het zakencijfer ten minste voor de helft voortkomt in hun bedrijvigheid in dezelfde sector.

De essentiële kenmerken van dit stelsel kunnen als volgt omschreven worden²⁴:

1° De "Aufsichtsrat" (raad van toezicht) is paritair samengesteld (vijf vertegenwoordigers van de werknemers en vijf vertegenwoordigers van de aandeelhouders). De raad wordt voorgezeten door een neutraal persoon, gecoöpteerd door een meerderheid in beide groepen. Hij vervult de rol van scheidsrechter door in geval van een belangenconflict de "casting vote" uit te brengen. Deze neutrale

voorzitter wordt benoemd met naleving van een uitgebreide procedure vol hinderlagen, o.m. mogelijkheid van wraking door de algemene vergadering, eventueel gevolgd door conciliatieprocedure gaande tot een gerechtelijke arbitrage. Deze neutrale personen van de *Aufsichtsrat* zijn doorgaans invloedrijke personen uit de economische en politieke kringen. Ook wetenschapsmensen en ambtenaren van de openbare administratie kunnen tot deze taak groepen worden. Deze instelling blijkt echter niet aan de verwachtingen te beantwoorden. Immers al te vaak zal de voorzitter bij staking van stemmen zich onthouden terwijl het toch de bedoeling van de wetgever is dat hij zijn stem zou uitbrengen om zo de balans naar de groep arbeid of kapitaal te doen doorslaan.

2° De vakbonden spelen een overwegende invloed in de aanwijzing van de vertegenwoordigers van de werknemers. Slechts twee onder hen, een arbeider en een bediende, worden verkozen door de ondernemingsraad (*Betriebsrat*) onder de leden van het personeel. De drie anderen worden rechtstreeks benoemd door de vakbonden waarvan er één vreemd kan zijn aan de vennootschap.

Ook de verkiezing van de vertegenwoordigers der aandeelhouders door de algemene vergadering is louter formeel daar deze in de praktijk slechts de voorstellen van de ondernemingsraad en de vakbonden bekrachtigt.

De "Vorstand" (raad van beheer), benoemd door de "Aufsichtsrat", bevat noodzakelijk een arbeidsdirecteur die benoemd wordt door de raad van toezicht met een meerderheid van stemmen in de groep der werknemers en die wat statuut en bezoldiging betreft op gelijke voet staat met de andere leden van de "Aufsichtsrat". Doordat zijn bevoegdheden beperkt zijn tot arbeidersverhoudingen en de contactname met de "Betriebsrat", blijkt deze instelling enigszins de vakbonden te ontgoochelen. Hij kan niet worden ontslagen dan met een meerderheid van stemmen in de groep van de werknemers.

Door de Wet van 14 oktober 1952 (*Betriebsverfassungsgesetz*) werd een tweede regime van medebeheer ingevoerd dat algemeen van toepassing is in alle bedrijven die meer dan 500 werknemers tewerkstellen. Deze laatsten kiezen rechtstreeks hun vertegenwoordigers in de "Aufsichtsrat" en dit tot maximum een derde van zijn leden. De andere leden worden benoemd door de algemene vergadering.

In dit systeem is de rol van de vakbonden vrij beperkt daar zij noch voorstellen, noch benoemingen doen. Slechts één vakbondsafgevaardigde vreemd aan de werknemers van het bedrijf maakt deel uit van de "Aufsichtsrat".

Het gaat hier om imperatieve bepalingen, waarop slechts één uitzondering bestaat, nl. wordt de eer-

MINSKY te worden opgevat als een programma. Het omvat alle maatregelen tot uitbreiding van de vrijheden van de werknemers zowel individueel als collectief. De *Mitbestimmung* is dus een programma voor het voeren van een sociale politiek met als doel de emancipatie van de arbeider. Juridisch strekt het begrip zich uit van het eenvoudig recht op informatie tot de bevoegdheid voor werknemers zelfstandig beslissingen te nemen en dit in alle stadia, gaande van het bedrijfs- tot het nationaal vlak. (*Mitbestimmung in Unternehmen*, rede uitgesproken op 8 mei 1970 tijdens een bijeenkomst van de rechtsfaculteiten van de universiteiten Montpellier-Heidelberg). Zie: J. PIPKORN, "La codécision dans l'entreprise en R.F.A.", *Reflets et perspectives de la vie économique*, T-XIV, 1975, 295; H. COING, "La participation des travailleurs à la direction des entreprises d'après la législation allemande", *Droit social*, nr. 1, januari 1971, blz. 30 e.v.; E.P. DE JONGH, "Mitbestimmung en medezeggenschap", N.J.B., 1974, 965.

²⁴ De opgedane ervaringen op het gebied van het medebeheer hebben het voorwerp uitgemaakt van een rapport opgesteld door een commissie van deskundigen voorgezeten door prof. A. Biedenköpf (*Mitbestimmung in Unternehmen*, Deutscher Bundestag, 6 Gesetzgebung, Drucksache W/334). De oprichting werd aangekondigd op 13 december 1966 door kanselier Kiessinger in een regeringsverklaring voor de Bundestag. De oprichting van deze onderzoekscommissie is het rechtstreeks gevolg van levendige gesprekken op politiek vlak uitgelokt door het plan van de sociaal-democraten (S.P.D.) het gekwalificeerd medebeheer uit te breiden tot alle grote ondernemingen ondanks het sterk verzet van de liberalen (F.D.F.). De rol van de commissie bestond erin advies uit te brengen over de praktische mogelijkheden van zulk een uitbreiding. Dit ontwerp werd opnieuw aangehaald in de regeringsverklaring van 18 januari 1973. Toen verklaarde kanselier W. Brandt dat de regering zich bijzonder zou inspannen om de uitbreiding van het medebeheer tot een goed einde te brengen. Zie ook A. BIEDENKOPF, *Der Betriebsberater*, 1972, 1517.

ste "Aufsichtsrat" vrij benoemd door de oprichters van de vennootschap maar slechts voor de duur van een jaar (art. 30 Aktg.).

De rol van de raad van toezicht alsmede de invloed die werknemersvertegenwoordigers kunnen uitoefenen is belangrijk.

1° Het is de raad van toezicht die de leden van de raad van beheer (Vorstand) benoemt en ontslaat.

2° Hij oefent een algemeen toezicht uit op het beheer van de directie. Dit toezicht strekt zich niet alleen uit tot de regelmatigheid van de rechtshandelingen maar omvat eveneens de economische beoordeling van die handelingen.

3° Elk trimester wordt hij door de raad van beheer ingelicht over de stand van zaken van de vennootschap.

4° Hij kan op elk ogenblik aan de directie een verslag vragen betreffende een bepaalde aangelegenheid en eisen dat bepaalde verrichtingen vooraf aan de goedkeuring van de raad worden onderworpen (vermeld in de statuten of zelf vastgesteld door de raad van toezicht).

Indien de raad weigert zijn goedkeuring te geven, kan de raad van beheer de algemene vergadering vragen over het geschil uitspraak te doen. Deze kan slechts zijn goedkeuring geven met een meerderheid van ten minste drie vierde van het aantal uitgebrachte stemmen (art. 111 Aktg.).

Deze bepalingen zijn van dwingende orde. Zij vertonen veel gelijkenis met de regeling opgenomen in het Belgische voorontwerp. Het ontwerp van de vijfde richtlijn gaat veel verder door enkel aan de raad van toezicht het recht toe te kennen deze handelingen goed te keuren of te verwerpen (art. 12).

5° Hij kan alle boeken, geschriften en alle andere bescheiden van de vennootschap alsmede de kas en de hoeveelheid van de goederenvoorraad onderzoeken en controleren. Daartoe kan een van de leden speciaal aangesteld worden of wordt een beroep gedaan op deskundigen.

6° Hij ontvangt van de raad van beheer de jaarlijkse rekeningen, het jaarverslag en het controleverslag, alsmede de voorstellen tot affectatie van het creditsaldo van de balans, waarna een onderzoek ingesteld wordt naar de echtheid van de stukken. Binnen de maand na de ontvangst van deze documenten onderwerpt de raad van toezicht dan zijn conclusies aangaande deze controle aan de algemene vergadering. Als de raad van toezicht de jaarrekening niet goedkeurt, zal de algemene vergadering zich moeten uitspreken. Dezelfde oplossing vindt men in het ontwerp van de vijfde richtlijn (art. 48).

7° De raad van toezicht vertegenwoordigt in rechte de vennootschap in geval van rechtshandelingen verricht tussen hem en de leden van de raad van beheer, alsmede in geval van een geschil tus-

sen de vennootschap en de beheerders.

In de loop van 1974 werd door de *Bundestag* een wetsontwerp (ontwerp Brandt) ingediend houdende de invoering van het gekwalificeerde medebeheer in alle ondernemingen met ten minste 2000 werknemers²⁵.

Volgens dit ontwerp zou de vertegenwoordiging van de werknemers op het niveau van de "Aufsichtsrat" voor een derde samengesteld zijn uit vakbondsafgevaardigden terwijl de andere verkozen worden door een college van kiesmannen.

Onder de aldus verkozen vertegenwoordigers zou zich minstens een arbeider, een bediende en een lid van het kaderpersoneel moeten bevinden.

Dit ontwerp vindt echter zowel in vakbonds- als in werkgeverskringen weinig bijval. Voor de vakbonden wijkt het ontworpen systeem te veel af van dat der "Mitbestimmung" in de Montanindustrie, waarvan zij de veralgemening voorstaan; voor het patronaat daarentegen, zou het nieuwe systeem het sociale evenwicht, alsmede de eenheid van beslissing in de onderneming verstoren door een te grote rol toe te kennen aan de vakbonden.

Inmiddels kwam het bij de parlementaire fracties van de S.P.D. en de F.D.F. tot een compromis, dat wezenlijk geïnspireerd is door de *Mitbestimmungsgesetz* van 21 maart 1951. In alle bedrijven die ten minste 2000 werknemers tewerkstellen (voornamelijk de automobiel-, chemische, en elektronische nijverheid) zal in de loop van 1976 het paritair medebeheer worden ingevoerd.

Op sommige punten is men echter slechts moeizaam tot een overeenstemming kunnen komen en moesten toegevingen gedaan worden aan de liberale regeringspartner.

1° Lange tijd bestond onenigheid over het feit of de vertegenwoordigers van het kaderpersoneel moesten worden gerekend bij de groep van het kapitaal dan wel bij die van de werknemers. Dit probleem is van zeer groot belang. Het is immers vanzelfsprekend dat het evenwicht der stemmen anders zal uitvallen naargelang van hun plaats in de "Aufsichtsrat". Onder druk van de liberale regeringspartner werden de vertegenwoordigers van het kaderpersoneel opgenomen in de groep "arbeid", zodat de arbeiders en bedienden een van hun zetels in de "Aufsichtsrat" hebben moeten prijsgeven.

2° Aan de voorzitter van de "Aufsichtsrat", aangewezen door de aandeelhouders, wordt in geval van staking van stemmen de "casting vote" toevertrouwd. Anderzijds moet hij echter, opdat hij zou

²⁵ Wetsontwerp houdende het medebeheer der arbeiders, Bundesrat-Drucksache 200/74. Zie: THOMAS RAISER, "Paritätische Mitbestimmung in einer freiheitlichen Wirtschaftsordnung", *Juristenzeitung*, 1974, 273; FRITZ RITTNER, "Die paritätische Mitbestimmung und das Gesellschaftsrecht", *Juristenzeitung*, 1975, 457.

verkozen zijn, twee derde van het aantal stemmen behalen, zodat hij dus ook noodzakelijkerwijze het vertrouwen van een groot deel der arbeiders moet genieten.

3° De groep "arbeid" werd bovendien het veto ontzegd betreffende de benoeming van de arbeidsdirecteur belast met personeelszaken. Algemeen wordt echter verwacht dat de benoeming van de arbeidsdirecteur geen noemenswaardige moeilijkheden zal opleveren, daar de sociale consensus reeds in een vorig stadium verzekerd zal zijn.

Zoals verwacht werd dit wetsontwerp inmiddels door de Bundesrat goedgekeurd²⁶.

2. De Nederlandse coöptatie

De Wet op de structuur van de naamloze en de besloten vennootschappen van 16 mei 1971²⁷ is het resultaat van een compromis in de schoot van de Sociaal-Economische Raad²⁸ tussen de vakbonden, het patronaat en de vertegenwoordigers van het algemeen belang²⁹. Zij is van toepassing op alle N.V.'s en besloten vennootschappen die ten minste 100 werknemers tewerkstellen, over een eigen vermogen van ten minste 10.000.000 Fl. beschikken en bovendien een ondernemingsraad hebben ingesteld. Ze voert een regeling in waardoor het voor de werknemers mogelijk is, in het kader van een formeel dualisme, op het niveau van de raad van commissarissen hun belangen te verdedigen door het stelsel van de coöptatie (art. 52 C)³⁰.

Aan de bedrijven werd twee jaar de mogelijkheid gegeven om hun statuten aan te passen. Kleine bedrijven kunnen facultatief dit stelsel aannemen.

Afgezien van zekere uitzonderingen die van toepassing zijn op holdingsmaatschappijen en multinationals, worden de leden van de raad van commissarissen voor de bovenvermelde bedrijven gecoöpteerd door de raad van commissarissen zelf voor een periode van vier jaar. De eerste maal zullen zij

echter benoemd worden door de algemene vergadering (art. 52h). Zowel de algemene vergadering der aandeelhouders, de ondernemingsraad als de raad van beheer kunnen kandidaten voordragen.

Voor ondernemingen die opgericht worden na het van kracht worden van de wet, worden de commissarissen voor de eerste maal aangewezen door de oprichtingsakte voor de duur van vier jaar. De kandidaten worden voorgedragen door de algemene vergadering en wat de werknemers betreft door de ondernemingsraad³¹.

Zowel de algemene vergadering als de ondernemingsraad kunnen zich binnen een bepaalde termijn verzetten tegen de benoeming van een bepaalde kandidaat omdat de betrokken persoon bepaalde voorwaarden niet vervult of niet in staat blijkt zijn taak te vervullen of ook nog omdat door zijn benoeming de samenstelling van de raad van commissarissen niet evenwichtig genoeg met betrekking tot de belangen van de maatschappij, de aandeelhouders of de werknemers zou zijn samengesteld.

Indien het verzet door de Sociaal-Economische Raad ongegrond geoordeeld wordt, gebeurt de coöptatie overeenkomstig de voorstellen van de raad van commissarissen.

De samenstelling en de wijze van benoeming maken van de raad van commissarissen een scheidsrechter tussen de belangen van de aandeelhouders en de werknemers. De rol van de raad kan vergeleken worden met die van de "Aufsichtsrat" uit de Duitse "Aktiengesellschaft". Hij benoemt en ontslaat de bestuurders, stelt de balans en de winst- en verliesrekening vast onder voorbehoud van de rechten van de algemene vergadering, die het recht behoudt haar homologatie te weigeren in geval van onenigheid (art. 42, § 2). Artikel 52n somt echter limitatief de gevallen op waarin het bestuur niet kan optreden zonder de goedkeuring van de raad van commissarissen³².

In geval van weigering staat in tegenstelling met het Duitse recht geen beroep open bij de algemene vergadering.

Hoewel het nog te vroeg is om over te gaan tot enige beoordeling van de nieuwe wetgeving, mag toch worden gezegd, dat de belangen van de werknemer en het kader van het algemeen beleid van de vennootschap veilig gesteld zijn door het spel van de voortdurende gedeeltelijke vernieuwing van de mandaten, zodat een reële controle mogelijk is.

Het dient tevens te worden opgemerkt dat met

²⁶ Zie Biedenkopf Rapport, *Mitbestimmung in Unternehmen*, Deutscher Bundestag, 6. Gesetzgebung, Drucksache VI/334.

²⁷ Van kracht geworden op 1 juli 1973.

²⁸ Deze raad is samengesteld voor 1/3 uit werknemers, 1/3 uit werkgevers en voor 1/3 uit vertegenwoordigers van de consumenten en zelfstandigen.

²⁹ "Hervorming van het Nederlands vennootschapsrecht van 1971", Doc. E.E.G. XIV/326/71-F. Zie J.M.M. MAEIJER, *Vennootschapsrecht in beweging*, blz. 102 e.v.

³⁰ W.C.L. VAN DER GRINTEN, W. WESTHOEK, J.M.M. MAEIJER en P. SANDERS, *Het nieuwe vennootschapsrecht*, Verslag van het congres georganiseerd door het Van der Heyden Instituut verbonden aan de faculteit voor Rechtsgeleerdheid te Nijmegen 29-30 oktober 1971 met: J.M.M. MAEIJER over "De herbezinning bij de toepassing van de structuurwet", blz. 27; P. SANDERS over "De problemen bij de toepassing van de structuurwet", blz. 41; Samenvatting van de belangrijkste vragen en antwoorden betreffende de taak en de benoeming van de raad van commissarissen, blz. 73. Zie ook: A.J. HELLEMA, "De raad van Commissarissen", *De N.V.*, 1970-71, 125.

³¹ E.P. DE JONGH, "Mitbestimmung en medezeggenschap", *N.J.B.*, 1974, 997; H.J. DE BYLL MACHENIUS, "Meningen uit N.V.V. en C.N.V. aan de ontwikkeling van de ondernemingsraad en de raad van commissarissen", *T.V.V.S.*, 1975, 23.

³² M.J.B. RIETKERK, "De bevoegdheidsverdeling tussen het bestuur, de raad van commissarissen, de algemene vergadering en de ondernemingsraad", *De N.V.*, 1970-71, 127.

de structuurwet een stap wordt gezet in de richting van de harmonisatie van het Europese vennootschapsrecht³³.

3. De Franse co-surveillance

Bij onze zuiderburen dient meer speciaal aandacht besteed te worden aan het "Rapport sur la réforme de l'entreprise", het resultaat van de werkzaamheden van een commissie voorgezeten door de heer Sudreau, oud-minister, dat openbaar gemaakt werd in februari 1975.

Het rapport staat duidelijk een versterking voor van de invloed van de werknemers in de ondernemingsstructuur³⁴.

Een van de sleuteltermen is dan ook het begrip "co-surveillance". Aan de werknemers moet toegang verleend worden tot het uitoefenen van een doeltreffende controle op het beleid van de raad van beheer in het kader van een "conseil de surveillance" (raad van toezicht) voor een derde samengesteld uit vertegenwoordigers van het personeel.

Thans wordt sinds 1966³⁵ aan de Franse N.V.'s facultatief de mogelijkheid geboden een dualistisch systeem in te voeren door de instelling van een "conseil de surveillance" naast een "directoire".

In alle Franse N.V.'s die ten minste 50 werknemers tewerkstellen, nemen twee afgevaardigden van de ondernemingsraad (conseil d'entreprise) waarvan de ene behoort tot de groep van de arbeiders en de andere tot die van de bedienden, met consultatieve stem deel aan alle beraadslagingen van de "conseil d'administration" of van de "conseil de surveillance" naargelang van het geval.

In die ondernemingen waar het aantal leden van het kaderpersoneel (ingenieurs, diensthoofden, administratieve, commerciële en technische kaders) ten minste 25 bedraagt wordt bij de oprichting of de vernieuwing van de ondernemingsraad een derde kiezerscollege gevormd. De personeelsafvaardiging omvat dan vier leden: twee voor de groep van de arbeiders en de bedienden, één voor de groep van het meesterschap en één voor het kaderpersoneel³⁶.

De vraag dient echter te worden gesteld of in het

Franse stelsel gesproken kan worden van een structurele deelneming der werknemers.

Volgens prof. P. Sanders is dit ontegensprekelijk het geval daar de werknemersafgevaardigden die met consultatieve stem deelnemen aan de beraadslagingen van de "conseil d'administration" of de "conseil de surveillance", gedelegeerd worden door de ondernemingsraad.

Het lijkt ons echter verkieslijk de stelling van prof. Lyon-Caen te onderschrijven waar hij zegt: "Cette affirmation procède à tout le moins d'une version très laxiste de la cogestion, laquelle paraît bien requérir une participation à la décision et non un simple pouvoir consultatif. En gros, il y a participation lorsque les travailleurs prennent, soit directement, soit par l'intermédiaire de leurs représentants, une certaine part dans l'élaboration des décisions qui les concernent"³⁷.

De Franse ondernemers stonden sceptisch tegenover de hervorming van 1966 en bleven trouw of opteerden voor het klassieke systeem volgens hetwelk de "conseil d'administration" als enig orgaan, in de praktijk, zowel een beheers- als toezichthoudende functie uitoefent.

Het rapport-Sudreau stelt voor het dualistisch stelsel ingevoerd door de wet van 1966 verplicht te maken in vennootschappen met ten minste 1000 werknemers, terwijl kleinere bedrijven facultatief zullen kunnen handelen.

De "conseil de surveillance" zou de algemene politiek van de vennootschap bepalen maar tevens ook controle uitoefenen op de directie.

De voorzitter van de raad van toezicht zou optreden als verbindingsman tussen het bestuur en de raad.

De raad van beheer (directoire), waarin een gedelegeerd lid van de raad van toezicht, zou zich inlaten met het feitelijk beheer en de vertegenwoordiging van de vennootschap tegenover derden.

Anderzijds wil de commissie de rol van de twee of meer vertegenwoordigers van het personeel die tot nu toe slechts een consultatieve stem in de beraadslagingen van de "conseil de surveillance" hebben, uitbreiden. Deze vertegenwoordigers zouden dezelfde rechten en bevoegdheden krijgen als de andere leden van de raad van toezicht. Zij zouden zich er echter van kunnen onthouden hun stem uit te brengen in aangelegenheden die zij beschouwen als loutere beheersdaden. Deze onduidelijke bepaling is zeker niet gelukkig gekozen en zal heel wat moeilijkheden veroorzaken wil men de coherentie van dit leidinggevend en toezichthoudend orgaan handhaven.

Hoewel verscheidene stelsels werden voorgesteld, zal wat de verkiezing van de personeelsafgevaardig-

³³ P. SANDERS, "De nieuwe structuren en de E.E.G.", *De N.V.*, 1970-71, 135.

³⁴ *Le rapport Sudreau. La réforme de l'entreprise*, collection 10/18; G. LASERRE, *Réformer l'entreprise en 1975. Des pouvoirs pour le travail*, Ed. Cujas.; J. GUYENOT, "L'adaptation du droit des sociétés aux réalités de l'entreprise", *Gazette du Palais*, 5-7 oktober 1975, blz. 32.

³⁵ La loi n° 357 sur les sociétés commerciales du 24 juillet 1966; J. HÉMARD, T. FERRÉ en P. MALIBAT, *Sociétés commerciales - Histoire et motifs de la réforme*, 1972, nrs. 1 tot 56; GIDE, LOYRETTE en NOUËL, *La réforme des entreprises*, 1966.

³⁶ Art. 3 van de Ordonnantie van 22 februari 1945 (*J.C.P.*, 1945, III, 9311) gewijzigd door de Wet van 16 mei 1946 (*J.C.P.*, 1946, III, 10971), van 18 juni 1966 (*J.C.P.*, 1966, III, 32098) en door de Wet nr. 72-1125 van 29 december 1972.

³⁷ Cf. G. LYON-CAEN, *op. cit.*, blz. 10.

den betreft waarschijnlijk geopteerd worden voor het huidige regime dat van toepassing is voor het verkiezen van de leden van de ondernemingsraden en de vakbondsafgevaardigden, d.w.z. rechtstreekse verkiezingen door de werknemers met kandidaatstelling door de vakbonden en bij een eventuele tweede ronde, vrije kandidaatstelling.

Of deze hervorming, een van de vele aspecten van het rapport-Sudreau, ooit verwezenlijkt zal worden, zal afhangen van het doorzettingsvermogen van de Franse regering.

Een ding staat nu al vast : zowel bij de vakbonden als bij het patronaat kan men slechts getuigen van verdeeld enthousiasme.

B. De overige Lid-Staten

1. Groot-Brittannië en Ierland

De Britse zowel als de Ierse vennootschapswetgeving is een typisch voorbeeld van een functionalistisch dualisme, gekenmerkt door een monistische structuur : de "Boardsystem".

In Groot-Brittannië zijn de "articles of association" (statuten) van de meeste N.V.'s gemodelleerd naar tabel A van het eerste bijvoegsel van de wet op de vennootschappen³⁸. Deze kunnen steeds gewijzigd worden naar de behoefte van de vennootschap.

Volgens de tabel worden de eerste beheerders benoemd door de ondertekenaars van het "Memorandum of Association"; later worden zij benoemd door de jaarlijkse algemene vergadering van de aandeelhouders.

De tabel bepaalt dat de "Board of Directors" een of meer beheerders kan aanstellen als "managing director", die effectief belast worden met het voeren van het economisch beleid van de onderneming. Deze delegatie kan zeer ruim zijn en kan soms bijna alle bevoegdheden omvatten van de gedelegeerde beheerder maar zij kan te allen tijde worden herroepen³⁹.

Deze functionele scheiding van bevoegdheden tussen "executive" en "non executive directors" is een alledaagse praktijk. Niets belet echter dat in de statuten van een N.V. wordt geopteerd voor een progressief dualistisch systeem, maar zoals steeds zijn de Britten pragmatisch te werk gegaan. Met hun soepel systeem van delegatie heeft voor hen de invoering van een formalistisch tweeradenstelsel (two-

tier system) zoals bepaald in het ontwerp tot de vijfde richtlijn, weinig nut.

Meer heil wordt verwacht van de toekenning van een nieuwe rol aan de "non executive directors". Dezen zouden meer bevoegdheden van controle en toezicht toegewezen krijgen ten einde onafhankelijker te kunnen optreden tegenover de "managing directors". Dat die oplossing nauw aanleunt bij het formeel dualisme kan geenszins ontkend worden, zodat ook hier de wetgeving een Europese dimensie krijgt.

Structurele deelneming van de werknemers in de formulering van de economische politiek van de vennootschap is onbestaande, tenzij dan in de genationaliseerde bedrijven⁴⁰.

Wat de privé-sector betreft, staan zowel het patronaat en de vakbonden, als de twee grootste partijen (de Labour en de Conservative Party) in het algemeen wantrouwig t.o.v. het invoeren van "worker-directors" in de N.V.

Veel heil wordt verwacht van vrije en uitgebreide onderhandelingen (collective bargaining) en consultaties tussen de sociale partners voor het regelen van de arbeidsverhoudingen. Alle partijen staan ook een uitbreiding voor van deze onrechtstreekse vorm van werknemersdeelneming door incorporatie van alle aspecten van het economisch leven⁴¹. Tevens wordt gestreefd naar een verruiming van de bevoegdheid van de ondernemingsraden (workcouncils) en vakbondsafgevaardigden (shopstewards).

Toch werd door de Labourregering in augustus van vorig jaar aangekondigd dat een ontwerp van wetgeving, houdende het invoeren van "worker-directors" in de "Board" van de privé-ondernemingen, tijdens de zitting 1976-77 bij het Parlement zal worden ingediend⁴². Intussen werd een onderzoeks-

⁴⁰ "The role of a worker director", Report to the British steel Corporation, *Industrial Relations Review*, report nr. 28, maart 1972.

⁴¹ Employment Protection Bill, House of Commons Bill, nr. 19 van 25 maart 1975; *The Community and the Company*, rapport van een werkgroep van een subcommissie van de Labour Party voor de industriële politiek, 1974, blz. 12; *Industrial Democracy*, rapport van de algemene raad van de T.U.C. op het Trades Union Congress van 1974, juli 1974; Manifest van de Conservative Party, september 1974. Zie ook de mening van de Confederation of British Industries, *The responsibilities of the British public company*, C.B.I., 1973, blz. 19-22, en "C.B.I. rethink on work councils", *Daily Telegraph*, 13 september 1975; P. KRAVARITOU-MANITAKIS, "La participation dans l'Industrial Relations Act : rapprochement avec les états continentaux", *Revue du M.C.*, nr. 74, blz. 390.

⁴² Op basis van partijmanifesten; zie *The Community and the Company*, blz. 12-17.

De werkgroep stelde zelfs voor het dualistische stelsel verplicht te maken in de grootste ondernemingen waarbij tevens de helft van de leden van de raad van toezicht benoemd zouden worden door de vakbonden. Zie in dezelfde zin rapport van de C.B.I., *Industrial democracy*. Zie voorts: "Arbeidersdeelneming in de structuur van de vennootschappen in de Europese Gemeenschap", Supplement 8/75 van *E.G.-Bulletin*; "Britse regering wil haast met paritaire medezeggen-

³⁸ Companies Act. 1948, Companies Act. 1967 en European Companies Act 1972.

³⁹ Articles 107 et 109; L.C.B. GOWER, *The principles of Modern Company law: division of powers between the Board and the managing director*, blz. 139; ANDRÉ TUNC, *Le droit anglais des S.A.*, Dalloz, 1971, blz. 111; H. WOUTERS, J. VAN WYNENDAELE en M. HUYBRECHTS, *Le droit des sociétés anonymes dans les pays de la C.E.E.*, blz. 266.

commissie opgericht, die moet nagaan hoe dit kan worden verwezenlijkt, in ogenschouw genomen de primordiale rol van de vakbonden. Bovendien zal in de genationaliseerde bedrijven worden nagegaan hoe de rol van de werknemers in de besluitvorming kan worden verbeterd.

Het Ierse vennootschapsrecht is grotendeels analoog met het Britse (Companies Act 1963). De structuur van de Ierse N.V. is monistisch (Board of Directors) met mogelijkheid van ruime delegatie aan de "managing directors"⁴³. Voorlopig wil men het bij dit functionalistisch dualisme houden. Net zoals in Groot-Brittannië wordt groot belang gehecht aan het proces van onderhandelingen en consultaties tussen de sociale partners buiten de structuur van de ondernemingen. Wel worden voorstellen gedaan om een derde van de "Board" van overheidsbedrijven samen te stellen uit werknemersvertegenwoordigers⁴⁴.

2. Italië

De structuur van de Italiaanse N.V. kan vergeleken worden met de Belgische. De raad van beheer heeft uitgebreide delegatiebevoegdheden (art. 238 Codice civile) en oefent dus in de praktijk zowel een beheers- als een toezichthoudende functie uit⁴⁵. Wel werden reeds voorstellen gedaan om ook hier het tweeradenstelsel in te voeren. Van deelneming van werknemers binnen de N.V. zelf is nog geen sprake hoewel art. 46 van de Grondwet⁴⁶ dit recht uitdrukkelijk waarborgt.

3. Denemarken

Het Deense stelsel van medezeggenschap is facultatief.

In ondernemingen met minstens 50 werknemers kan er door hen om gevraagd worden en het bestuur kan er zich dan niet tegen verzetten. De werknemers kiezen dan rechtstreeks hun afgevaardigden in de raad van beheer die, naast zijn toezichthoudende taak, het kader bepaalt waarin het management ageert, zodat in de praktijk deze eerder een toezichthoudende functie toevalt⁴⁷.

schap", *De Onderneming*, 15 augustus 1975, blz. 3; "Workers on the Board: law in 1977 - Inquiry to consider role of unions", *Daily Telegraph*, 6 augustus 1975.

⁴³ WOUTERS, VAN WYNENDAELE en HUYBRECHTS, *op. cit.*, blz. 312.

⁴⁴ "Elections of Employers to the Board of State Enterprises", Proposals by the Minister for Labour, juli 1975; "Worker Directors in Ireland", *Industrial Relations Review*, 18 juni 1975; "Arbeidersdeelneming in de structuur van de vennootschappen in de E.G.", *op. cit.*, blz. 126.

⁴⁵ WOUTERS, VAN WYNENDAELE en HUYBRECHTS, *op. cit.*, blz. 348.

⁴⁶ "Arbeidersdeelneming in de structuur van de vennootschappen in de E.G.", *op. cit.*, blz. 132.

⁴⁷ Lovom aktieselskaber, n° 370, 13 juni 1973.

In de N.V.'s die een kapitaal hebben van meer dan 400.000 kronen wordt dit stelsel door de wet algemeen bekrachtigd. Zij moeten een raad van beheer hebben van ten minste twee leden. Deze benoemt dan een directiecomité dat belast is met het dagelijks beheer en slechts kan optreden binnen de richtlijnen en onderrichtingen van de raad van beheer.

In een verder stadium zal aan de werknemers informatie verstrekt worden over de stand van de financiële toestand van de onderneming en zullen zij in de mogelijkheid gesteld worden deel te nemen in de besluitvorming in afwachting van een ruime vertegenwoordiging in de organen dank zij het deelnemingsfonds der arbeiders in de investeringen en de winsten⁴⁸.

4. Luxemburg

Hoewel het Luxemburgse vennootschapsrecht aanleunt bij het Belgische, dient toch gewezen te worden op de belangrijke evolutie die zich in dit land voordoet.

De Wet van 4 mei 1974⁴⁹ heeft de vertegenwoordiging van de werknemers verplicht gesteld in alle N.V.'s die meer dan 1.000 arbeiders of bedienden tewerkstellen of waarin de Staat een financiële participatie heeft van ten minste 25 %, of nog wanneer de bedrijvigheid van de N.V. betrekking heeft op een door de overheid verleende concessie.

De wet bepaalt dat voor deze drie gevallen de vertegenwoordiging geschiedt op het niveau van de raad van beheer (conseil d'administration) volgens een verhouding die verschilt voor elk van de drie categorieën. Deze beheerders-werknemers worden gekozen door de arbeiders en bedienden verhoudingsgewijs op voordracht van de "délégation ouvrière" en de "délégation d'employés".

Voornamelijk beïnvloed door het ontwerp van de vijfde richtlijn betreffende de structuur van de vennootschappen, werd vorig jaar een wetsontwerp aan het Parlement voorgelegd waarin een dualistische structuur van de onderneming wordt voorgestaan.

C. Gemeenschapswetgeving in wording

Genoodzaakt door de sociale en economische evolutie van het maatschappelijk leven, als door haar streven naar harmonisatie en uniformisatie der

⁴⁸ Verklaring van het Deense parlements lid M. Christensen in de Sociale Commissie van het Europese Parlement, document E.P./32691. Documenten uitgegeven door het gemengde comité van de Sociaal Democratische Partij en de Deense Arbeidsfederatie "Economische Democratie", 9 november 1972. Zie ook "Arbeidersdeelneming in de structuur van de vennootschappen in de E.G.", *op. cit.*, blz. 84.

⁴⁹ Loi instituant les Comités mixtes dans les entreprises du secteur privé et organisant la représentation des salariés dans les S.A., J.O. du G.D., 10 mei 1974.

wetgevingen, heeft de Commissie heel wat werk geleverd om het vennootschapsrecht in de gemeenschap een meer geordend beeld te geven.

Zo werden reeds vijf voorstellen van richtlijnen uitgewerkt krachtens art. 54, 3, g, van het basisverdrag waarvan de eerste in alle lid-staten werd opgenomen (Wet van 6 maart 1973)⁵⁰.

Het is echter vooral het ontwerp van de vijfde richtlijn inzake de structuur van de N.V. dat nader bestudeerd zal worden.

Bovendien pakte de Commissie op 13 mei vorig jaar uit met haar gewijzigd ontwerp van verordening houdende het statuut van de "Societas Europea" waarbij in de mate van het mogelijke rekening werd gehouden met de opwerpingen van het Europese Parlement (*Pb.* nr. C.93 van 7 augustus 1974) en van het Economisch en Sociaal Comité (*Pb.* nr. C.131 van 13 december 1972) op haar vorig voorstel van 30 juni 1970 (*Pb.* nr. C.124 van 10 oktober 1970).

1. Het ontwerp van de richtlijn inzake de structuur van de N.V.

Het ontwerp van de vijfde richtlijn inzake de structuur van de vennootschappen werd door de Europese Commissie op 9 oktober 1972 bij de raad van ministers ingediend (*Pb.* 13 december 1972).

Het ontwerp heeft tot doel de nationale wetgevingen van de lid-staten te harmoniseren inzake de organen van deze vennootschappen, de bescherming van de aandeelhouders in de algemene vergadering, de deelneming van de werknemers op het niveau van de raad van toezicht, alsmede het vaststellen en de controle van de jaarlijkse rekeningen⁵¹.

In de inleiding tot haar ontwerp pleit de Commissie voor de veralgemening van het formeel dualisme. Zij gaat uit van de vaststelling dat er in die landen waar dat stelsel nog niet van kracht is, een functionele verdeling bestaat van bevoegdheden, op het niveau van de raad van beheer tussen "actieve" en "passieve" beheerders.

Daar de draagwijdte van deze bevoegdheden meestal door de wet onnauwkeurig wordt omschreven zijn conflicten geenszins uitgesloten. De Commissie ziet dan ook alle heil in een duidelijke afbakening van de bevoegdheid en van de verantwoor-

delijkheid van hen die effectief het bestaan waarnemen en van diegenen die met de controle op het beheer belast zijn. De Commissie voorziet dan ook in haar ontwerp in de oprichting van twee organen — een raad van toezicht en een raad van bestuur — voor alle N.V.'s met meer dan 500 werknemers, terwijl kleinere ondernemingen facultatief deze structuur kunnen aannemen⁵².

Voorts stelt de Commissie de deelneming van de werknemers op het niveau van de raad van toezicht.

De leden van het bestuur worden benoemd door de raad van toezicht. Indien de raad meer dan een lid telt, is een van hen speciaal belast met de personeelszaken en arbeidsrelaties (art. 3).

Wat echter onze aandacht trekt is de wijze van benoeming van de werknemersvertegenwoordigers in de raad van toezicht.

Aan de lid-staten wordt de keuze gelaten te opteren voor het Duitse of het Nederlandse stelsel.

Volgens de eerste regeling geschiedt de benoeming van twee derde van de leden van de raad van toezicht door de algemene vergadering, terwijl het overige derde benoemd wordt door de werknemers of hun vertegenwoordigers al dan niet op voorstel van de werknemers.

In het tweede stelsel worden de leden van de raad van toezicht gecoöpteerd door de raad zelf. De algemene vergadering alsmede de vertegenwoordigers van de werknemers (ondernemingsraad) hebben echter het recht tegen de voorgedragen kandidaat een bezwaar in te dienen op grond van het feit dat deze ongeschikt geacht wordt voor de vervulling van zijn taak of dat het orgaan van toezicht, gelet op de belangen van de vennootschap, de aandeelhouders en de werknemers, te eenzijdig samengesteld is. De benoeming is dan slechts mogelijk nadat een onafhankelijk orgaan naar publiek recht het bezwaar ongegrond heeft verklaard (art. 4, lid 3).

Het ontwerp laat in art. 4, lid 2, de mogelijkheid open voor de raad van toezicht samengesteld te zijn uit leden die niet alleen de aandeelhouders en de werknemers vertegenwoordigen, maar ook bepaalde belangen zoals consumentenverenigingen, groeperingen van zelfstandigen, enz.

Benevens de door de statuten of de wet bepaalde handelingen zijn aan de goedkeuring van de raad van toezicht onderworpen alle besluiten van het orgaan van bestuur omtrent:

- de sluiting of de verplaatsing van de onderneming of van een belangrijk onderdeel ervan;
- een belangrijke inkrimping of uitbreiding van de werkzaamheden van de onderneming;

⁵⁰ Eerste richtlijn van 9 maart 1968 die de openbaarmaking, de rechtsgeldigheid van de door de organen aangegane verbintenissen alsmede de nietigheid regelt van N.V.'s, van commanditaire vennootschappen op aandelen en vennootschappen met beperkte aansprakelijkheid (68/151/E.G.), ontwerp van tweede richtlijn inzake jaarlijkse rekeningen (*Pb.* nr. C.7 van 28 januari 1972); ontwerp van derde richtlijn inzake de oprichting van het kapitaal van N.V.'s (*Pb.* nr. 48 van 24 april 1970); ontwerp van vierde richtlijn inzake fusies van vennootschappen (*Pb.* nr. C.89 van 14 juli 1970).

⁵¹ T. LANG, "The fifth directive on the harmonisation of company law", *C.M.L.R.*, 1975, 155-170; SCHMITTHOF, *European Company Law Texts*, 1975, blz. 26.

⁵² F. BLANQUET, "Considérations relatives à la place du salarié dans les organes de la société anonyme", *La semaine juridique*, J.C.P., 1973, nr. 2560.

— een belangrijke wijziging in de organisatie van de onderneming ;

— het aangaan of verbreken van duurzame samenwerking met andere ondernemingen.

Deze bepaling gaat dus verder dan de Duitse regeling waar, in geval van weigering, de algemene vergadering wordt geadieerd.

Het Belgische voorontwerp bevat geen opsomming van verrichtingen die aan de goedkeuring van de raad van toezicht onderworpen dienen te worden. Deze worden bepaald door de statuten bij het oprichten en door de raad zelf.

Het ontwerp heeft vorig jaar het voorwerp uitgemaakt van een genuanceerd advies van het Economisch en Sociaal Comité. Men is van oordeel dat de invoering van het dualistisch systeem enigszins te vroeg komt. Dit stelsel zou slechts in een eerste fase als een optie dienen te gelden in die lid-staten waar het monistisch systeem van kracht is.

Over de werknemersparticipatie kon geen uiteindelijk advies uitgebracht worden.

Het ontwerp werd inmiddels onderworpen aan het Europese Parlement. Om de debatten te kanaliseren werd door de Commissie een groenboek⁵³ uitgebracht houdende een vergelijkende studie over de vormen van werknemersdeelneming zowel buiten als binnen de structuur van de onderneming.

3. De Societas Europea

In het gewijzigde ontwerp van verordening⁵⁴ houdende het statuut van een Europese N.V. opteerde de Commissie eveneens voor een dualistische structurerings⁵⁵.

Bij de uitwerking van dit uniform statuut wil men de grote Europese vennootschappen de mogelijkheid geven om het eng juridisch nationaal kader, dat niet meer beantwoordt aan de economische omstandigheden en waarin deze zich moeten bewegen, te doorbreken.

Fusies tussen vennootschappen uit verschillende lid-staten zouden aldus grotendeels vergemakkelijkt worden door het wegwerken van remmende psychologische factoren te wijten aan de diverse nationale reglementeringen.

In haar ontwerp voorziet de Commissie aldus in het oprichten, naast de bestaande vennootschap-

pen, van de N.S.E. als economische en juridische eenheid, onderworpen aan een uniform recht dat in alle lid-staten rechtstreeks van toepassing is, zodat voor deze vennootschapsvorm het aanhouden van een juridische band met een bepaald land niet meer nodig is⁵⁶.

Opmerkelijk in het statuut is de samenstelling van de raad van toezicht. Hij wordt voor een derde verkozen door de aandeelhouders en voor een derde door de werknemers volgens een in art. 137 vastgestelde procedure.

De werknemers kunnen echter met een meerderheid beslissen geen zitting te nemen in de raad van toezicht (art. 138)⁵⁷. Het overige derde wordt dan gecoöpteerd door beide groepen en vertegenwoordigt specifieke belangen (consumenten, handelaars, enz.) (art. 75b).

Deze regeling werd aldus integraal op aandringen van het Europese Parlement in het gewijzigde ontwerp ingevoerd⁵⁸.

Anderzijds wilde men door de paritaire vertegenwoordiging van werknemers en aandeelhouders binnen de S.E. bijdragen tot het scheppen van een harmonische samenwerking tussen arbeid en kapitaal. Daardoor wordt aan de werknemers de mogelijkheid geboden actief te ijveren, niet alleen ter verdediging van hun belangen en rechten, maar ook deel te nemen in het bepalen van het algemeen beleid van de vennootschap, rekening houdend met alle wettelijke belangen van de betrokken partijen.

De Commissie is dus heel wat verder gegaan dan in het ontwerp der vijfde richtlijn op het gebied van de arbeidersparticipatie.

Terwijl de richtlijn aan de lid-staten een optie laat tussen het Duitse en het Nederlandse stelsel, wordt in het statuut een synthese van deze stelsels aangenomen (verkiezing + coöptatie) in het kader van een regeling "sui generis".

Terwijl in het ontwerp van de vijfde richtlijn de mogelijkheid wordt gelaten andere belangen in de raad van toezicht te vertegenwoordigen, voorziet het statuut uitdrukkelijk in een derde "neutrale" groep die uiteindelijk de besluitvorming in de

⁵⁶ H. VON DER GROEBEN, "Auf dem Wege zu europäische Aktiengesellschaften ; zur Notwendigkeit und Möglichkeit der Schaffung einer europäischen Unternehmensform", *Die Aktiengesellschaft*, 1967, 344-348.

⁵⁷ KRAVARITOU-MANITAKIS, "Le régime juridique de la participation dans la S.A.E.", *C.D.E.*, 1972, 299 ; G. LYON-CAEN, "La représentation des intérêts des travailleurs dans les sociétés européennes", *R.T.D.E.*, 1971, 473-480 ; M. VASSEUR, "Quelle société européenne ?", *D.*, 1972, chron., 169 ; *Contribution à l'étude des modes de représentation des intérêts des travailleurs dans la cadre des S.A.E.*, Col. Etudes, Série concurrence, 1970, nr. 10.

⁵⁸ J. PIPKORN, "Die Europäische Aktiengesellschaft - eine neue Initiative der Kommission", *Europäische Gemeinschaft*, Heft 6/VIII, 1975 ; "E.G. akkoord met een gewijzigd voorstel voor het statuut van de E.N.V.", *De Onderneming*, 6 juni 1975, blz. 3.

⁵³ "Groenboek. De arbeidersdeelneming in de structuur van de vennootschappen in de Europese Gemeenschap", Supplement 8/75 van het *Bulletin der E.G.*

⁵⁴ Dit ontwerp van vordering werd genomen krachtens art. 235 van het Verdrag van Rome.

⁵⁵ "Het statuut voor de Europese N.V.'s", *Bulletin van de E.G.*, 1970, nr. 10, Supplement 4/75. Zie vroeger ontwerp : Pb. nr. C.124 van 10 oktober 1970 ; CEREXHE, "La S.A.E.", *Annales de droit*, 1972, 3-46 ; KARL GLEICHMANN-CATALA, "Le statut des S.A.E. selon la proposition de la Commission des C.E.", *Revue des Sociétés*, 1972, 8 e.v. ; VAN RYN, "Le projet de statut de S.E.", *R.T.D.E.*, 1971, 560.

vennootschap in de een of andere richting zal doen bewegen.

Art. 66 van het statuut neemt de regeling over van de vijfde richtlijn, die bepaalt dat de besluiten van het bestuur in de gevallen in het artikel opgenoemd, onderworpen zijn aan de raad van toezicht.

Het voorstel werd inmiddels op 13 mei 1975 door de Commissie bij de Raad ingediend. Dat nog scherp zal onderhandeld worden vooraleer men het ontwerp, dat goedschiks of kwaadschiks een politieke

keuze impliceert, zal goedkeuren staat nu al vast, wanneer men weet dat in het algemeen zowel de vakbonden als het patronaat het ontwerp respectievelijk negatief en genuanceerd tegemoet zien.

André CEULEMANS

Licentiaat in de rechten en post-gegradueerde hogere Europese rechtsstudies — Europa College

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 28 NOVEMBER 1975

Eerste voorzitter : ridder Rutsaert

Raadsheer-rapporteur : de h. Gerniers

Advocaat-generaal : de h. Krings

Advocaten : mrs. R. Bützler en A. Bayart

Landpacht—Landbouwexploitatie.

Wettelijk gerechtvaardigd is de beslissing van de rechter die, na vastgesteld te hebben dat eiser de grond gebruikt voor het kweken van gazon dat samen met een laag aarde geregeld wordt weggenomen, beslist dat de pachtwetgeving ten deze niet toepasselijk is, op grond dat een exploitatie zoals voormelde die hetzij de uitputting of de verdwijning, hetzij de verandering van "identiteit" van de landbouwgrond tot gevolg heeft, onmogelijk kan worden beschouwd als een landbouwexploitatie die inderdaad de periodieke productie van natuurlijke vruchten afhankelijk stelt van het behoud van de eigen entiteit en gaafheid van de landbouwgrond.

Van C. t/ V.Z.W. V.

Gelet op het bestreden vonnis, op 19 februari 1974 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van eerste aanleg te Brussel ;

Over het middel afgeleid uit de schending van artikel 1, vervat in artikel I van de wet van 4 november 1969 tot wijziging van de pachtwetgeving en van de wetgeving betreffende het recht van voorkoop ten gunste van huurders van landeigendommen,

doordat het vonnis de bovenaangehaalde wet van 4 november 1969 niet toepasselijk acht op grond van de motivering "dat een exploitatie als voormelde die hetzij de uitputting of verdwijning, hetzij de verandering van identiteit van landbouwgrond tot gevolg heeft, onmogelijk kan worden aanzien als een landbouwexploitatie die inderdaad de productie van natuurlijke vruchten afhankelijk stelt van het behoud van de eigen en-

teiteit en gaafheid van de landbouwgrond", dit na te hebben vastgesteld dat eiser de landbouwgrond gebruikte voor het kweken van gazon dat regelmatig in zoden werd verwijderd, samen met een dunne laag teelaarde,

terwijl dergelijke beperking nergens in de wetgeving wordt aangetroffen en impliciet wordt tegengesproken door de algemene draagwijdte van voormeld artikel 1, zodat het vonnis door de aangehaalde motivering, van gemelde wettekst een beperkende interpretatie geeft die er onverenigbaar mee is en die wettekst dus schendt :

Overwegende dat luidens artikel 1, vervat in artikel I van de wet van 4 november 1969 tot wijziging van de pachtwetgeving, de bepalingen van de afdeling houdende de regelen betreffende de pacht in het bijzonder van toepassing zijn op de pacht van onroerende goederen die hoofdzakelijk voor een landbouwbedrijf worden gebruikt ;

Overwegende dat, na vastgesteld te hebben dat eiser kwestieuze grond gebruikt voor het kweken van gazon dat samen met een laag aarde geregeld wordt weggenomen, het vonnis beslist dat voormelde wet ten deze niet toepasselijk is, op grond dat een exploitatie zoals voormelde die hetzij de uitputting of de verdwijning, hetzij de verandering van "identiteit" van de landbouwgrond tot gevolg heeft, onmogelijk kan worden beschouwd als een landbouwexploitatie die inderdaad de periodieke productie van natuurlijke vruchten afhankelijk stelt van het behoud van de eigen entiteit en gaafheid van de landbouwgrond ;

Dat het vonnis zodoende, zijn beslissing wettelijk rechtvaardigt ;

Overwegende dat door aldus zijn beslissing te motiveren, de rechter zich niet beroept op een onjuist begrip van het woord "landbouwbedrijf" waarvan de wet geen definitie heeft gegeven ;

Dat het middel niet kan worden aangenomen ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;

Veroordeelt eiser in de kosten.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 13 JANUARI 1976

Voorzitter : de h. Delahaye

Raadsheer-rapporteur : de h. Delva

Advocaat-generaal : de h. Krings

Advocaat : mr. Tremmery

Taalgebruik—Gerechtszaken—Cassatieberoep—Taal van de akte.

Nietig is de in het Frans gestelde akte van voorziening in cassatie tegen een in het Nederlands gewezen arrest, ongeacht de taal waarin de verklaring van cassatieberoep werd afgelegd (ten deze betrof het de verklaring die door een gedetineerde voor de directeur van de gevangenis te Bergen werd afgelegd tegen een arrest van het Hof van Assisen van Oost-Vlaanderen).

D.

Gelet op het bestreden arrest, op 17 oktober 1975 door het Hof van Assisen van de provincie Oost-Vlaanderen gewezen ;

Overwegende dat eiser zijn verklaring van voorziening heeft afgelegd voor de directeur van de gevangenis te Mons waar hij was gedetineerd, overeenkomstig artikel 1 van de wet van 25 juli 1893 ;

Overwegende dat het proces-verbaal van die verklaring, die de akte van voorziening oplevert, in het Frans werd gesteld ;

Dat, nu het bestreden arrest in het Nederlands werd gewezen, die akte krachtens artikel 27 van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken, nietig is, ongeacht de taal waarin de verklaring van cassatieberoep werd afgelegd ;

Gelet ook op artikel 40 van gezegde wet ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;

Laat de kosten ten laste van de Staat.

NOOT—Krachtens de twee laatste leden van art. 40 van de Wet van 15 juni 1935 is in gevallen zoals het bovenstaande een tweede cassatieberoep mogelijk. Zie, voor een toepassing in burgerlijke zaken : Cass., 22 januari 1970, R.W., 1969-70, 1535 ; in strafzaken : Cass., 19 februari 1964, Pas., 1964, I, 654.

HOF VAN ASSISEN TE ANTWERPEN

1 DECEMBER 1975

Voorzitter : de h. E. Boon

Assessoren : de h. J. Montens en Mevr. G. Carré-Bosmans

Substituut-procureur-generaal : de h. L. Velleman

Advocaat : mr. H. Lange

Assisen—Samenstelling jury—Dagvaarding gezworenen.

De betekening van de dagvaardingsakte aan de gezworenen na het verstrijken van de door art. 240 van het Gerechtelijk Wetboek bepaalde termijn van tien dagen na de door art. 238 van hetzelfde wetboek voorgeschreven loting geeft geen aanleiding tot automatische vrijstelling van deze gezworenen.

De werkelijk te laat gedagvaarde gezworenen zouden weliswaar bij niet-verschijning niet als verstekmakend kunnen veroordeeld worden, of, bij verschijning, op die grond vrijstelling kunnen verzoeken, maar de te late betekening kan of mag geen reden zijn om hem te belletten eventueel, bij uitloting, het ambt van gezworene te vervullen.

D.

Aangezien blijkt uit de inlichtingen verstrekt door de betrokken gemeentebesturen en uit de dagvaardingsakten dat de hierna opgenoemde gezworenen, wier namen zich bevinden op de lijst der gezworenen die aan de beschuldigde in persoon werd betekend op 21 november 1975 door de gerechtsdeurwaarder te Antwerpen Henry Cordon, thans woonachtig zijn op de hierna volgende achter hun naam vermelde adressen :

de werkende gezworenen (...)

en de toegevoegde gezworenen (...)

en dat zij met vermelding van deze wijzigingen dienen behouden te blijven op de lijst van de gezworenen ;

Aangezien er geen aanleiding bestaat tot vrijstelling van twaalf werkende en zes toegevoegde gezworenen wegens laattijdigheid van betekening der dagvaarding hen betreffend, welke laattijdigheid het openbaar ministerie ziet in het enkele feit dat de dagvaardingsakte aan deez personen betekend werd na het verstrijken van de door artikel 240 van het Gerechtelijk Wetboek bepaalde termijn van tien dagen na de door artikel 238 van hetzelfde wetboek voorgeschreven loting ;

Aangezien de door de Eerste Voorzitter van het hof van beroep overeenkomstig artikel 237 van het Gerechtelijk Wetboek aan de Voorzitter der rechtbank van eerste aanleg te geven opdracht op 23 september 1975 werd uitgeschreven en reeds op 26 september 1975 tot uitloting werd overgegaan van de in deze zaak op te roepen gezworenen, met het gevolg dat zelfs voor de personen, die slechts na de termijn van tien dagen na de uitloting werden gedagvaard, in feite door artikel 240 van voormeld wetboek beoogde minimumtermijn van tien dagen vóór de verschijning voor het Hof van Assisen nog ruimschoots wordt overtroffen ;

Aangezien echter, zelfs indien dit niet zo ware, er geen aanleiding zou bestaan tot automatische vrijstelling van de te laat gedagvaarde gezworenen daar bedoeld artikel 240 enkel de door het openbaar ministerie te volgen richtlijnen aangeeft, zonder dat de rechtsgeldigheid der dagvaardingsakten van de naleving ervan afhankelijk wordt gesteld, en aan de niet-inachtneming van de aldaar bepaalde termijn, binnen welke aan ieder gezworene door het openbaar ministerie een dagvaarding wordt betekend om zich aan te melden op de zitting van het Hof van Assisen op de dag die de Eerste Voorzitter van het hof van beroep voor de debatten heeft vastgesteld, slechts een relatieve nietigheid verbonden is, eventueel op te werpen door de gezworene zelf, in wiens voordeel de termijn werd bepaald, en die, zo hij laattijdig door

de dagvaarding bereikt werd, de hoedanigheid van gezworene niet verliest, zodat hij, indien hij verschijnt en geen bezwaren opwerpt, op de lijst van de gezworenen behouden dient te blijven ;

Aangezien een werkelijk laattijdig gedagvaarde gezworene weliswaar bij niet-verschijning niet als verstekmakend veroordeeld zou kunnen worden, of, bij verschijning, op die grond om vrijstelling zou kunnen verzoeken, doch de laattijdigheid van de betekening op zichzelf geen reden kan of mag zijn om hem te beletten eventueel, bij uitloting, het ambt van gezworene te vervullen ;

Aangezien trouwens artikel 243, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek bevestigt dat de vragen om vrijstelling in feite van de werkende en toegevoegde gezworenen uitgaan en het daarover is dat het Hof uitspraak moet doen :

Aangezien deze zienswijze zich overigens in het kader van de procedure van de uitloting van de jury ook opdringt ter vrijwaring van de rechten der verdediging ;

Aangezien immers, — al is het ter zake duidelijk dat enkel administratieve vertragingen aan de beweerdde laattijdige betekening ten grondslag liggen —, het automatisme van vrijstelling wegens laattijdigheid van dagvaarding te verwerpen is, daar zulks in principe, nu de bijeenroeping van de gezworenen niet meer toekomt aan de Voorzitter van het Hof van Assisen maar aan het openbaar ministerie, zou kunnen leiden tot een verbreking van de door de wet uitdrukkelijk gewenste gelijkheid van het recht van wraking, met voorrang aan de beschuldigde, tussen de verdediging en het openbaar ministerie, uit welk oogpunt al ware het slechts de mogelijkheid tot kritiek moet geweerd worden (...)

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

5e KAMER — 27 NOVEMBER 1975

Voorzitter : de h. Paës

Raadsheren : de hh. Wauters en Deviaene

Advocaten : mrs. Rooman loco Hoschet, Theunis en Legrand

Onrechtmatige daad—Aansprakelijkheid—Spel met volleybal op speelplaats van school—Fout van het spelende kind—Geen cumulatie van aansprakelijkheid van de ouders met aansprakelijkheid van de onderwijzer—Aansprakelijkheid van de toezicht houdende onderwijzeres en van de school.

Bij een spel met een redelijk grote volleybal op de speelplaats van een school, dat, zonder dat er een ruimte voor was afgebakend, op korte afstand van niet spelende kinderen werd gespeeld, werd een meisje, dat met andere meisjes in gesprek was, door de bal in het gezicht getroffen, met het gevolg dat haar bril in haar rechteroog drong.

Ofschoon de bal niet opzettelijk naar het slachtoffer werd geworpen en het spel niet ruw verliep, blijkt het gevaarlijke karakter ervan toch uit de ernstige aard van het ongeval, en het dertienjarige meisje dat de bal wierp,

had er zich van bewust moeten zijn dat de richting waarin ze de bal wierp op zijn minst het ongeval mogelijk maakte.

Ongegrond is de op basis van art. 1384, lid 2, B.W. tegen de ouders ingestelde vordering nu hun dochter op het ogenblik van haar onrechtmatige daad niet meer onder hun bewaking stond, maar onder het toezicht en het gezag van de school, geconcretiseerd in de persoon van een onderwijzeres.

Het krachtens art. 1384, lid 4, in hoofde van de toezicht houdende onderwijzeres vermoede gebrek aan toezicht wordt niet weerlegd : er kan niet worden gewezen op het plotse en onverwachte karakter van het ongeval om eruit af te leiden dat het niet kon worden voorkomen, daar de onderwijzeres het gevaarlijke van het spel kon en moest beseffen en derhalve het spel diende te verbieden.

De begrippen "toezicht" en "onderwijzer" in art. 1384, lid 4, gelden ook voor het schoolinstituut, ten deze een V.Z.W., die in concreto niet onwetend was van de omstandigheden van het spel, het met de eraan verbonden gevaarlijke aspecten duldde en het zelfs begunstigde door aan de deelnemende leerlingen de bal ter beschikking te stellen.

P. t/ N., E. en V.Z.W. M.

Gezien, in behoorlijke vorm voorgelegd, de door de wet vereiste processtukken, meer bepaald het bestreden vonnis, waartegen bij akte van 29 november 1973, d.i. binnen de maand van de uitspraak, een naar vorm en termijn regelmatig en tevens ontvankelijk hoger beroep werd ingesteld ;

Overwegende dat de doelstellingen van de oorspronkelijke vordering van appellanten, strekkende tot vergoeding van de schade, die ze in hun verscheidene hoedanigheden beweren te hebben opgelopen ingevolge een ongeval op de speelplaats van het Miniemeninstituut te Leuven, de 20 november 1970 vóór de aanvang van de namiddaglessen en waarvan hun minderjarige dochter Martine, geboren de 1 juli 1958, het slachtoffer werd, behoorlijk in het bestreden vonnis zijn uiteengezet zodat het Hof naar deze uiteenzetting verwijst ;

Overwegende dat het Hof betreffende de omstandigheden van het ongeval, bij ontstentenis van enige strafrechtelijke informatie, uitsluitend op de uitleg van partijen is aangewezen ;

Dat eruit blijkt dat het slachtoffer, in gesprek met andere meisjes, op het rechter gedeelte van het veld, de rechter slaap en de bril getroffen werd door een volleybal, door de school ter beschikking gesteld van een groep spelende leerlingen en geworpen door N. Christiane, geboren de 30 maart 1957, minderjarige dochter van de onder nr. 1 vermelde geïntimeerden ;

Dat partijen het erover eens zijn dat de bal niet opzettelijk naar P. Martine werd geworpen en dat het spel bovendien noch wild noch ruw verliep ; dat tevens bezwaarlijk kan worden volgehouden dat de bal "buiten de omheining" geworpen werd, daar, in tegenstelling met hetgeen het bestreden vonnis vermeldt, uit de ter zitting vóór het Hof door partijen verstrekte inlichtingen blijkt dat er geen omheining was, zelfs geen afbakeningslijnen waren getrokken of een net was gespannen, derwijze dat er van een typisch volleybalspel geen sprake

was doch eerder van een ongedefinieerd balspel, des te gevaarlijker daar het, niet gehouden binnen een bepaalde ruimte en perken, op korte afstand van en gebeurlijk zelfs tussen niet deelnemende kinderen werd beoefend met een redelijk grote van circa 65 cm diameter en 250 à 300 gr. wegende (cf. Winkler Prins D 19, uitg. 1974, V^o Volleybal) veerkrachtige en harde bal ;

Dat ten slotte op bewust ogenblik de leerlingen onder het toezicht stonden van geïntimeerde E. Anita, die het slachtoffer tot bij de zuster-verpleegster bracht, welke een verband aanbracht op het gekwetst rechteroog, dat bij de slag geraakt was geweest door de weggestoten bril ;

Overwegende dat het bestreden vonnis ten onrechte niet de minste fout in hoofde van de jeugdige N. Christiane aanneemt ; dat, waar het standpunt van de eerste rechter zou kunnen worden aanvaard, indien het ongeval zich had voorgedaan bij de beoefening van de volleybalsport binnen een omheinde, minstens afgebakende ruimte uitsluitend voor de speelsters bestemd en waarbij een medespeelster of toeschouwster getroffen zou zijn, dit niet het geval is in de specifieke omstandigheden van huidig concreet geval, zoals ze zijn aangehaald op blz. 2, laatste alinea ;

Dat enerzijds het gevaarlijk karakter van het in gemelde omstandigheden beoefend balspel voldoende blijkt uit het ontegensprekelijk ernstig karakter van het ongeval zelf, aangezien de behandelende oogarts van het slachtoffer, dr. Debecker, in zijn breedvoerig verslag o.m. een bestendige werkonbekwaamheid van 27 % voorziet, terwijl anderzijds N. Christiane op de leeftijd van 13 jaar, die ze toen had bereikt, over het nodige onderscheidingsvermogen beschikte om er zich bewust van te zijn dat de richting, waarin ze de bal wierp, op zijn minst het ongeval mogelijk maakte (cf. Hof Brussel, 30 oktober 1929, *Pas.*, 1930, I, 75) ;

Overwegende dat de eerste rechter oordeelkundig heeft vastgesteld dat de vordering gericht tegen de echtgenoten N. op voet van art. 1384, lid 2, van het Burgerlijk Wetboek, ongegrond is, daar het op basis van de gerelateerde omstandigheden vaststaat dat hun kind Christiane, op het ogenblik dat ze de schadeberokkende daad stelde, niet meer onder hun bewaking stond doch onder het toezicht en het gezag van de school, derde geïntimeerde, geconcretiseerd in de persoon van de onderwijzeres E. Anita, geïntimeerde onder nr 2/a (cf. Cass., 9 juli 1934, *Pas.*, 1934, I, 352) ;

Overwegende dat het bijgevolg overbodig was vanwege de eerste rechter aan te stippen dat er in hoofde van de ouders van geïntimeerden onder nr. 1 geen enkel gemis aan opvoeding te verwijten was, te meer daar hijzelf zeer terecht opmerkt "dat er geen cumulatie mag bestaan tussen de aansprakelijkheid van de ouders en deze van de leermeesters" (cf. benevens het geciteerde arrest, De Page, II, ed. 1940, nr. 973 B 2° en de noten, nr. 974 en nr. 978 B ; R.C.J.B., 1960, p. 194, nr. 33, en p. 197, nr. 37) ;

Overwegende dat het krachtens art. 1384, lid 4, van het Burgerlijk Wetboek in hoofde van geïntimeerde E. Anita vermoede gebrek aan toezicht door deze laatste niet wordt weerlegd ; dat er ter zake immers niet kan gewezen worden op het plots en onverwacht karakter van het ongeval om eruit af te leiden dat het niet kon worden voorkomen, daar in de hierboven gerelateerde om-

standigheden van het spel de onderwijzeres nog beter en vlugger dan de leerlinge N. het gevaarlijk karakter ervan kon en moest realiseren en derhalve diende te besluiten tot het verbod ervan (cf. o.a. De Page, II, ed. 1940, nr. 980 C) ;

Overwegende bovendien dat de woorden "toezicht" en "onderwijzer" voorkomend in art. 1384, lid 4, van het Burgerlijk Wetboek niet in hun enge en strikte betekenis dienen te worden genomen ; dat ze zich ter zake ook uitstrekken tot geïntimeerde onder nr. 3, die "in concreto" niet in de onwetendheid verkeerde van de omstandigheden en voorwaarden van het in haar inrichting beoefend balspel, het met de eraan verbonden gevaarlijke aspecten dulde en het zelfs begunstigde door aan de deelnemende leerlingen de daartoe vereiste bal ter beschikking te stellen (cf. o.m. Hof Brussel, 30 oktober 1929, reeds geciteerd en Hof Luik, 8 januari 1974, R.G.A.R., 1974, nr. 9194 ; De Page, II, nr. 980) ;

Overwegende dat het bestreden vonnis derhalve ten onrechte de verantwoordelijkheid van geïntimeerde E. Anita en van geïntimeerde onder 3 op basis van artikel 1384, lid 4, van het Burgerlijk Wetboek heeft geweerd ;

Overwegende dat de eerste rechter bovendien, op grond van de voorhanden elementen, voorbarig aan laatstgenoemde het verwijt richt de wonde gebrekkig te hebben verzorgd en niet dadelijk een beroep op een geneesheer gedaan te hebben ; dat het al dan niet bestaan van deze fout immers zal moeten worden uitgemaakt door het met reden ter zake bevolen deskundig onderzoek ;

Overwegende dat het nochtans behoort de aan dr. Thulie gegeven opdracht duidelijk te stellen in de hieronder bepaalde vorm ;

Overwegende dat het, in afwachting van de neerlegging van het deskundig verslag, behoort, op basis van de reeds voorhanden gegevens, aan appellant P. als hoofd der gemeenschap de gevraagde en behoorlijke gerechtvaardigde provisie van 735 fr. toe te kennen en aan beide appellanten als beheerders der goederen van hun minderjarige dochter een globale naar billijkheid bepaalde provisie van 300.000 fr. ;

Om die redenen,

Het Hof,

Gelet op artikel 24 der Wet van 15 juni 1937 ;

Verklaart het hoger beroep ontvankelijk en in de hierna bepaalde mate gegrond ;

Bevestigt het bestreden vonnis in zover het :

1) de oorspronkelijke vordering van appellanten ontvankelijk heeft verklaard ;

2) bewuste vordering ongegrond heeft verklaard t.o.v. de eerste twee geïntimeerden en deze buiten zaak heeft gesteld ;

3) dr. J. Thulie als deskundige heeft aangesteld ;

Doet het bestreden vonnis voor het overige teniet en opnieuw wijzende binnen deze perken :

Verklaart de vordering principieel gegrond tegen de geïntimeerden onder nrs 2 en 3 ;

Veroordeelt dienvolgens geïntimeerde E. Anita, bijgestaan door haar echtgenoot, T., en geïntimeerde onder nr. 3 "in solidum" om als provisie te betalen : 1) aan

eerste appellant als hoofd der gemeenschap de som van 735 fr.; 2) aan beide appellanten als beheerders der goederen van hun minderjarige dochter Martine de globale som van 300.000 fr;

En alvorens verder recht te doen :

Omschrijft de opdracht van deskundige dr. Thulie als volgt : "na kennis te hebben genomen van de bescheiden der zaak en alle nuttige inlichtingen te hebben ingewonnen, in een met redenen omkleed en ter griffie van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Leuven binnen zes maanden vanaf heden neer te leggen verslag, overeenkomstig artikel 979 van het Gerechtelijk Wetboek onder eed bevestigd en vooraf in voorlezing aan partijen medegedeeld, de door het slachtoffer bij het ongeval van 20 november 1970 opgelopen verwondingen en letsels naar localisatie, aard en gevolgen te beschrijven en meer bepaald de eruit voortvloeiende tijdelijke en bestendige werkonbekwaamheid, de eerste naar graden en duur, de tweede naar graad vast te leggen met aanduiding van de consolidatiedatum en specificatie van de eventuele esthetische schade, zo mogelijk geïllustreerd door middel van de passende kleurfoto's; bij het determineren van de gevolgen, rekening te houden met de eventuele, op gebied van gezichtsscherpte o.m., voortbestaande toestand; tevens uit te maken of en in hoever de onmiddellijk na het ongeval in de school toegepaste zorgen en het niet aanstonds beroep doen op een geneesheer de letsels en hun gevolgen nadelig hebben beïnvloed en, in voorkomend geval, te bepalen in welke mate de veroorzaakte schade daaraan te wijten is;

Veroordeelt geïntimeerden onder 2 en 3 tot de kosten van beide aanleggen vereffend in 't geheel aan de zijde van appellanten op 17.501 fr., aan deze van geïntimeerde onder 1 op 10.300 fr en aan deze van geïntimeerden onder 2 en 3 insgelijks op 10.300 fr, op de dag van het arrest.

Zegt voor recht dat de verdere behandeling aan de eerste rechter toebehoort.

NOOT—DALCQ, *Traité de la responsabilité civile*, I, nr. 1963, wijst erop dat vele beslissingen niet alleen hun toevlucht nemen tot het criterium van het normale toezicht om na te gaan of de onderwijzer geen enkele fout heeft begaan, maar zich beijveren om vast te stellen, dat hij een persoonlijke fout heeft begaan. Vgl. G. DURY, "La faute dans la surveillance d'un enfant", *Rev. trim. dr. civ.*, 1974, 606-607.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

10e KAMER — 8 JANUARI 1976

Voorzitter-rapporteur : de h. Caron

Raadsheren : de hh. Logé en Lox

Openbaar ministerie : de h. Dubois

Advocaten : mrs. Van Waeg en Delvaux

Bouwovereenkomst—Wet van 9 juli 1971—Overeenkomst in strijd met art. 7—Ontvangst van een voorschot—Strafbaar.

Als een overeenkomst waarop de Wet van 9 juli 1971 toepasselijk is, niet de bepalingen bevat die ze krachtens

art. 7 van de wet moet bevatten, voldoet ze niet aan art. 1 van de wet.

De verkoper of de aannemer die desondanks een voorschot ontvangt, pleegt een inbreuk op art. 10, die door art. 14 strafbaar is gesteld. Daaraan doet niet af, dat de overeenkomst op grond van art. 13, lid 2, voor betrekkelijke nietigheid vatbaar is.

Van D. en J. t/ W. en Van A.

Overwegende dat de hogere beroepen regelmatig zijn naar vorm en termijn ;

Overwegende dat de openbare vordering nuttig gestuit werd door het vonnis van de eerste rechter van 26 februari 1975 ;

I. In feite

Overwegende dat de feitelijke gegevens der zaak in de chronologische volgorde als volgt kunnen worden samengevat ;

1) Overwegende dat tussen de P.V.B.A. A., waarvan beklaagden beheerders zijn, en de burgerlijke partij een verkoopovereenkomst gesloten werd met het oog op het bouwen van een appartementsgebouw, te Dilbeek ; dat de eerste rechter een nauwkeurige omschrijving geeft van deze overeenkomst ;

Overwegende dat deze overeenkomst enkel door beklaagde W. namens de P.V.B.A. A., hoewel ongedagtekend, volgens voornoemde op 27 juli 1972 ondertekend werd ; dat de burgerlijke partij in haar conclusie niet betwist dat de overeenkomst op, of omtrent, 27 juli 1972 ondertekend werd ;

2) Overwegende dat het eerste voorschot van 380.000 frank op 7 september 1972 aan voornoemde P.V.B.A. uitbetaald werd door middel van een cheque, waarvan beklaagde W. een ontvangstbewijs overhandigde met de melding "als voorschot (eerste) op verkoop appartementsgebouw wegens verkoopovereenkomst" ;

3) Overwegende dat de notariële akte van de grond verleden werd op 25 september 1972 voor de prijs van 528.403 frank, d.i. 620.000 frank met al de kosten inbegrepen ;

4) Overwegende dat beklaagden een factuur voorleggen van 2 november 1972 wegens levering op de werf van bouw materiaal tussen 20 september en 30 oktober 1972, voor een bedrag van 184.666 frank ;

II. In rechte

1) Overwegende dat het Hof zich kan aansluiten bij de beweegredenen van de eerste rechter aangehaald onder blad 2 en 3 van het vonnis vóór de beweegredenen onder II ;

Overwegende dat namelijk de Wet van 9 juli 1971 in casu van toepassing is ; dat de tenlastelegging onder A niet bewezen is, daar de niet-nakoming van artikel 7 dezer wet enkel aanleiding geeft tot burgerlijke sancties, overeenkomstig artikel 13, lid 2, van dezelfde wet ;

2) a) Overwegende dat in verband met de tenlastelegging onder B, overeenkomstig artikel 10 der Wet van 9 juli 1971, beklaagden geen enkele betaling onder welke vorm ook mochten eisen of aanvaarden voordat de in artikel 1 bedoelde overeenkomst was aangegaan ;

Overwegende dat beklaagden ten onrechte beweren dat zij de Wet van 9 juli 1971 niet naleefden om de reden dat deze niet van toepassing was op het onderhavige geval, daar de eigendom niet verdeeld werd over meerdere eigenaars doch een enkele eigenaar betrof;

Overwegende dat de eerste rechter deze opwerping oordeelkundig beantwoordde om redenen die het Hof overneemt;

Overwegende dat in strijd met de beweringen van de eerste rechter vermelde overeenkomst niet voldeed aan de voorschriften van artikel 1 der Wet van 9 juli 1971 die krachtens artikel 7 dezer wet een reeks bepalingen moest inhouden;

Overwegende dat beklaagden in hun conclusie toegeven dat bovenvermelde overeenkomst niet de overeenkomst uitmaakt voorzien bij artikel 1 der wet; dat het een voorlopige overeenkomst betreft die later gevolgd moest worden door een door de wet voorziene definitieve overeenkomst, die niet gesloten kon worden wegens de houding van de burgerlijke partij;

Overwegende dat zij desondanks ten onrechte een voorschot vroegen en kregen van 380.000 frank op 9 september 1972;

Overwegende dat zelfs mocht voormelde overeenkomst vatbaar zijn voor betrekkelijke nietigheid op grond van artikel 13, lid 2, dezer wet, dit echter de toepassing van artikel 10 der wet niet uitsluit;

Overwegende dat beklaagden bezwaarlijk kunnen opwerpen dat de betwiste overeenkomst slechts voorlopig was, daar verwezen werd naar een zelfde constructie van lot 63 en de prijs vastgesteld werd op 4.500.000 à 4.550.000 frank;

Dat een verschil in prijs van slechts 50.000 frank op 4.500.000 frank niet wegneemt dat het eventueel bestanddeel van de prijs werd vastgesteld;

Overwegende dat de bedoeling van de Wet van 9 juli 1971 erin bestaat te beletten dat voorschotten betaald worden zonder dat er reeds tegenprestaties in uitgevoerde werken bestaan;

b) Overwegende dat beklaagden beweren dat zelfs, indien de betwiste overeenkomst niet als een voorovereenkomst, maar als een geldige overeenkomst beschouwd moest worden, er dan nog geen tekortkoming aan artikel 10 der wet bestaat daar de som van 1.000.000 frank gekweten op het ogenblik van het verlijden van de authentieke akte van 25 september 1972 omvat: 620.000 frank prijs grond + onkosten; 380.000 frank: 4% op de nog uit te voeren werken; 184.666 frank voor aankoop van materiaal; 22.000 frank voor kosten van architect;

Overwegende dat zelfs indien aangenomen moest worden dat de betwiste overeenkomst aan de bepalingen van artikel 1 der wet beantwoordt (quod non), dan nog overeenkomstig artikel 10, lid 2, der Wet van 9 juli 1971 bij het sluiten van de overeenkomst, het bedrag van het voorschot niet hoger mocht zijn dan 5% van de totale prijs, in casu 5% op 4.500.000 fr. = 225.000 frank;

Overwegende dat beklaagden in strijd met de werkelijkheid aanvoeren dat de som van 1 miljoen gekweten werd bij het verlijden van de authentieke akte van 25 september 1972;

Dat het eerste voorschot van 380.000 frank betaald

op 7 september 1972, had dienen verrekend te worden bij het verlijden van de authentieke akte overeenkomstig artikel 10, lid 3, van voornoemde wet, luidens hetwelk "de promotor of aannemer bij het verlijden van de authentieke akte de betaling zal mogen eisen van een som, die rekening gehouden met het gestorte voorschot of handgeld, zal gelijk zijn aan de prijs van de grond of het aandeel daarin dat verkocht werd, verhoogd met de prijs van de uitgevoerde werken";

Overwegende dat op 25 september 1972 nog geen werken uitgevoerd werden en slechts een levering van gevelsteen zou gedaan zijn geweest voor een bedrag van 137.740 frank, volgens factuur van 2 november 1972;

Overwegende dat eerste beklagde W. alleen daadwerkelijk optrad namens de P.V.B.A. A. zowel bij de ondertekening van de overeenkomst tussen partijen van juli 1972 als bij het aanvaarden van het eerste voorschot;

Dat de feiten der tenlastelegging B ten laste van tweede beklagde Van A. niet bewezen zijn gebleven door het onderzoek voor het Hof gedaan;

Overwegende dat de feiten der tenlastelegging B lastens beklagde W. bewezen zijn geworden door het onderzoek door het Hof gedaan;

Dat de hierna bepaalde straf als een billijke beteugeling voorkomt;

Overwegende dat de strafrechtsmacht niet bevoegd is de nietigheid van een burgerlijke overeenkomst of een clause ervan uit te spreken, zoals bepaald in artikel 13, lid 2, van bedoelde wet;

Overwegende dat het aan de rechtbank van koophandel waarbij de eis in nietigheid aanhangig werd gemaakt, zal toekomen eventueel de terugbetaling van het voorschot te bevelen;

Overwegende dat de vordering van de burgerlijke partij tot betaling van 1 frank morele schadevergoeding gerechtvaardigd voorkomt;

(...)

NOOT—De Wet van 9 juli 1971 tot regeling van de woningbouw en de verkoop van te bouwen of in aanbouw zijnde woningen, naar de naam van haar ontwerper ook wel eens "de wet Breyne" genoemd, is ontstaan in omstandigheden die onder meer tot de nasleep van het faillissement van een belangrijke bouwonderneming behoorden.

Het was inderdaad ten gevolge van deze laatste gebeurtenis dat opnieuw en duidelijk de noodzaak aan het licht kwam het verkopen van woningen of appartementen "op plan" of "kant en klaar" (m.a.w. "sleutel op de deur") wetmatig te regelen.

In een dergelijke regeling was tot dan toe enkel voorzien voor wat betreft de volkswoningen (K.B. van 1 juli 1969), zodat bij het zogenaamd kopen op afbetaling van andere woningen intussen praktisch onbepaalde contractuele vrijheid bestond, hetgeen de vaak onervaren kandidaat verwerpers in een ongunstige positie t.o.v. de verkopers-beroepsplu plaatste.

Het hoofddoel dat aldus door de Wet van 9 juli 1971 wordt nagestreefd is het verlenen van een bescherming van de kopers die zelf niet tot het bouwbedrijf behoren en die door het verrichten van verscheidene stortingen of betalingen de voltooiing en de eigendom wensen te bekomen van een gebouw dat — althans hoofdzakelijk — voor huisvesting bestemd is.

De middelen waardoor de wetgever die bedoeling of "ratio legis" heeft willen realiseren, hebben vooral betrekking op de inhoud van de contracten (artt. 7, 11 en 13), het bedrag en de betaling van de koopsom (artt. 8, 10 en 14), de eigendomsoverdracht (artt. 4, 5 en 9) en de waarborgen of voorrechten ten gunste van de koper of opdrachtgever (art. 12).

Deze belangrijke tussenkomst van de wetgever op het gebied van het bouwbedrijf is van bijna uitsluitend burgerrechtelijke aard, daar enkel het voortijdig of overdreven eisen of aanvaarden van voorschotten of afbetalingen als misdrijf is gesteld (art. 10 en 14).

Aan de Wet van 9 juli 1971 werden uitvoering en tevens inwerkingtreding vanaf 1 januari 1972 verleend door een Koninklijk Besluit van 21 oktober 1971, dat meteen het bovenvermelde Koninklijk Besluit van 1 juli 1969 ophief.

In het licht van dit eerder recent van kracht worden van deze bouwwet, alsmede van haar beperkt penaal karakter, betekenen de in dit nummer gepubliceerde beslissingen van de Correctionele Rechtbank en van het Hof van Beroep te Brussel een begin van rechtspraak ter zake, waarin reeds belangwekkende verduidelijkingen aangaande de juiste draagwijdte van enkele van haar bepalingen voorkomen.

Op de eerste plaats wordt het toepassingsgebied (artt. 1 en 2) van de Wet van 9 juli 1971 er nader door omschreven.

De bouw- en verkoopovereenkomst die aanleiding gaf tot het onderhavige rechtsgeding, had als voorwerp een gebouw dat uit drie appartementen en drie garages zou bestaan.

Diende bij het opstellen en uitvoeren van dergelijk contract wel rekening gehouden te worden met de Wet van 9 juli 1971?

Verleent deze wet m.a.w. bescherming aan de bouwheer-koper die weliswaar haar algemene toepassingsvoorwaarden vervult (cf. supra) doch wiens betrachting het verwerven van verscheidene (i.p.v. één) appartementsgebouw tot voorwerp heeft?

Deze vraag, ten deze door de aannemer-verkoper als verweermiddel opgeworpen kan voortspruiten onder meer uit de overweging dat bij bouwverrichtingen van dien aard — of ten minste evenzeer — de beleggings- dan de huisvestingsfactor aanwezig blijkt te zijn.

Bij zulke overweging wordt echter veeleer met de geest van de vroegere reglementering inzake volkswoningen (K.B. van 1 juli 1969) dan met die van de Wet van 9 juli 1971 rekening gehouden want de rechtsonderhorigen die de toepassing van deze nieuwe bouwwet wensen in te roepen moeten volgens de parlementaire voorbereidingen niet noodzakelijk tot de categorie der zgn. "economisch zwakkeren" behoren.

In die zin bij voorbeeld sluit het feit dat het te verwerven bouwwerk voor een tweede verblijf bestemd is de toepasselijkheid van de wet niet uit.

Het vonnis van 26 februari 1975 van de Correctionele Rechtbank te Brussel heeft zich aangesloten bij die ruime interpretatie van de toepassingsbepalingen (artt. 1 en 2) van de Wet van 9 juli 1971: deze moet beschouwd worden als een algemene reglementering die het hele terrein van de appartements- en woningbouw op initiatief van de privé-sector bestrijkt.

De Wet van 9 juli 1971 werd bijgevolg toepasselijk verklaard op een overeenkomst die het bouwen betrof van een appartementsgebouw ten voordele van één enkele eigenaar-bouwheer.

Aan deze zienswijze van de eerste rechter werd door de uitspraak in hoger beroep geen afbreuk gedaan.

Een tweede kwestie betrof de toepassing van art. 10 van de nieuwe bouwwet, en inzonderheid van dezes eerste lid: "De verkoper of de aannemer mag geen enkele betaling onder welke vorm ook, eisen of aanvaarden voordat de in art. 1 bedoelde overeenkomst is aangegaan".

Zoals reeds hierboven is uiteengezet, is dit art. 10 de enige bepaling van de Wet van 9 juli 1971 op de overtreding waarvan niet alleen een burgerrechtelijke, doch ook een strafrechtelijke sanctie gesteld is, en dit respectievelijk door art. 13, eerste lid (elk beding dat strijdig is met art. 10 wordt voor niet geschreven gehouden) en art. 14 (het overtreden van art. 10 is een wanbedrijf).

Volgens de burgerlijke partij bestond de inbreuk op art. 10 uit het voortijdig en zelfs ten onrechte eisen van een voorschot en de betaling ervan, daar de overeenkomst ter zake als nietig moest worden beschouwd omdat ze niet overeenkomstig art. 7 van de wet werd opgesteld.

Krachtens dit art. 7 moeten een achttal bedingen in de bouw- of aankoopcontracten opgenomen worden — hetgeen in casu niet het geval was — terwijl de niet-naleving van deze voorschriften luidens art. 13, tweede lid, de nietigheid van het contract meebrengt. Met betrekking tot deze nietig-

heid rees de vraag of het om een volstreekte dan wel een betrekkelijke nietigheid ging.

Uit de parlementaire voorbereiding en inzonderheid de memorie van toelichting (Senaat, nr. 639, p. 11), alsmede uit de rechtsleer (A. DE CALUWÉ en A.C. DELCORDE, "La loi du 9 juillet 1971...", J.T., 1972, 186; P. RIGAUX, "La loi du 9 juillet 1971...", Tijdschrift voor aannemingsrecht, 1972, 134) kan afgeleid worden dat het eerder om een betrekkelijke nietigheid gaat.

De burgerlijke partij had de exceptie van nietigheid reeds ingeroepen voor de rechtbank van koophandel, maar de zaak was nog niet beslecht op burgerlijk gebied. De correctionele rechtbank heeft de overtreding van art. 10 van de Wet van 9 juli 1971 niet bewezen geoordeeld: de omstrede betaling had plaats op grond van een overeenkomst waarvan de nietigheid op dat ogenblik nog niet was uitgesproken en ondanks haar gebreken (niet-naleving van de voorschriften van art. 7) beantwoordde de aangegane verbintenis aan de algemene toepassingsbepaling, nl. art. 1 van de wet, zodat bijgevolg de bepalingen van art. 10 (geen betaling voordat de in art. 1 bedoelde overeenkomst was aangegaan!) niet overschreden werden. Aldus vielen deze feiten niet onder de toepassing van art. 14.

Tot nadere motivering werd er in het eerste vonnis op gewezen dat art. 14 wegens de aard van strafbepaling, op beperkende wijze toegepast moest worden, daar de rechter zich anders in louter burgerlijke aangelegenheden zou mengen (art. 7 en 13).

Deze wettische interpretatie van art. 10 hield echter onvoldoende rekening met de geest en de ratio legis van deze strafbepaling. De bescherming van de kandidaat-bouwers en kopers komt daarbij op de helling, want het zou voldoende zijn dat de aannemer-verkoper art. 7 niet naleeft om de toepassing van art. 10 en bijgevolg ook van art. 14 te ontzenuwen.

Het hof van beroep heeft in zijn arrest van 8 januari 1976 geoordeeld dat een overeenkomst niet beantwoordt aan de voorschriften van art. 1, wanneer ze opgesteld werd in strijd met art. 7. Het betrekkelijk karakter van deze nietigheid kan de toepassing van de artt. 10 en 14 niet verhinderen.

Het hof heeft aldus geoordeeld dat de beklaagden ten onrechte een voorschot hadden gevraagd en bekomen zodat de overtreding van art. 10 wel bewezen was.

In de uitvoerige motivering van het arrest wordt in ondergeschikte orde daaraan toegevoegd dat het bedrag van het voorschot bovendien méér dan 5% bedroeg van de totale prijs, hetgeen eveneens een inbreuk betekende op art. 10 (2e lid) van de Wet van 9 juli 1971, die wil beletten dat voorschotten betaald worden zonder dat er reeds tegenprestaties in uitgevoerde werken bestaan.

Wat anderszids de uitdrukkelijke neitigverklaring van de litigieuze overeenkomst en de eventuele schadeloosstelling van de burgerlijke partijen betreft wordt in het arrest naar de bevoegdheid ter zake van de rechtbank van koophandel verwezen.

S. Orbie

CORRECTIONELE RECHTBANK TE BRUSSEL

20e KAMER — 26 FEBRUARI 1975

Voorzitter: de h. Anne de Molina

Rechters: de hh. Desmedt en Jonnaert

Openbaar ministerie: de h. Van Oudenhove

Advocaat: mr. Van Waeg

Bouwovereenkomst—Wet van 9 juli 1971—Toepassingsgebied—Sanctie van tekortkoming aan art. 7.

Een overeenkomst in de zin van de Wet van 9 juli 1971 wordt niet van het toepassingsgebied van de wet uitgesloten door de omstandigheid dat ze een appartementsgebouw (ten deze een gebouw met drie apparte-

menten en drie garages) ten voordele van één enkele koper of opdrachtgever betreft.

Op de niet-nakoming van de bepalingen van art. 7 van de wet of van de ter uitvoering van dit artikel genomen koninklijke besluiten staat als enige sanctie de nietigheid van de overeenkomst of van het met de wet strijdige beding; bij ontstentenis van enige strafbepaling desbetreffend, kan er geen sprake zijn van een misdrijf.

Van D. en J. t/ W. en Van A.

(...)

I. Overwegende dat de heer W. namens de P.V.B.A. A., opgericht bij akte van 15 april 1970, in de loop van 1972 met de burgerlijke partijen een onderhandse verkoopovereenkomst sloot waarvan een ongedagtekend exemplaar in het dossier berust;

Overwegende dat die overeenkomst de verkoop betrof van een appartementsgebouw, bestaande uit drie appartementen en drie garages, gelegen te D., lot 49, door de P.V.B.A. A. aan de burgerlijke partijen;

Overwegende dat volgens die overeenkomst het gebouw zou afgeleverd worden "sleutel op slot" rond 1 november 1973 volgens plan en bestek van architect De Leener terwijl de afwerking zou gebeuren zoals bepaald in de materiaalbeschrijving (zelfde constructie en afwerking zoals op lot 63), dit alles voor de globale prijs van 4.500.000 fr. à 4.500.000 fr., B.T.W. en registratiekosten inbegrepen;

Overwegende dat volgens die overeenkomst de betaling zou geschieden als volgt: "op datum van verlijden akte grond: 1.000.000 fr.; de rest achteraf volgens de evolutie van de werken: nader te bepalen";

Overwegende dat de akte betreffende aankoop van de grond verleden werd op 25 september 1972 voor notaris G. Sorgeloos met standplaats te Brussel;

Overwegende dat beklaagden toegeven een veertiental dagen vóór het verlijden van deze verkoopakte een voorschot van 380.000 frank ontvangen te hebben van burgerlijke partijen;

Overwegende dat zij ook toegeven dat zij met de burgerlijke partijen geen andere overeenkomst gesloten hebben dan de bovenvermelde "verkoopovereenkomst" van 1972 (dag en maand onbepaald);

Overwegende dat aldus vaststaat dat deze overeenkomst werd gesloten enkele maanden na het in werking treden van de Wet van 9 juli 1971 tot regeling van de woningbouw en de verkoop van te bouwen of in aanbouw zijnde woningen (BS. 11.9.1971) (in werking sinds 1 januari 1972);

Overwegende dat vastgesteld dient te worden dat de litigieuze verkoopovereenkomst niet voldoet aan de bepalingen van artikel 7 van de Wet van 9 juli 1971;

Overwegende dat de litigieuze verkoopovereenkomst immers noch de identiteit van de eigenaar van de grond, noch de datum van de uitgifte van de bouwvergunning en de voorwaarden van die vergunning, noch de aanvangsdatum van de werken en de schadevergoedingen wegens vertraging in de uitvoering of levering vermeldt;

Overwegende dat beklaagden vergeefs staande houden dat de overeenkomst slechts een pollicitatie door de vennootschap A. inhoudt, welke de burgerlijke partijen zouden hebben aanvaard; dat immers de prijs wel degelijk

werd bepaald door het bepalen van een minimumprijs namelijk 4.500.000 fr. en een maximumprijs namelijk 4.550.000 fr.;

Overwegende dat overigens artikel 7 zowel de overeenkomsten bedoeld in artikel 1 van de Wet van 9 juli 1971 betreft als de beloften voor zodanige overeenkomsten;

Overwegende dat beklaagden eveneens vergeefs opwerpen dat de Wet van 9 juli 1971 niet van toepassing is daar de litigieuze overeenkomst een bouw betreft van een appartementswoning ten voordele van één enkele eigenaar-bouwheer;

Overwegende dat artikel 1 van de Wet van 9 juli 1971, immers uitdrukkelijk bepaalt dat deze wet toepasselijk is op "iedere overeenkomst tot eigendomsovergang van een te bouwen of in aanbouw zijnde huis of appartement, alsmede op iedere overeenkomst waarbij de verbintenis wordt aangegaan om een zodanig onroerend goed te bouwen, te doen bouwen of te verschaffen, mits het huis of het appartement tot huisvesting of tot beroepsdoeleinden en huisvesting is bestemd en de koper of de opdrachtgever volgens de overeenkomst, verplicht is vóór de voltooiing van het gebouw een of meer stortingen te doen";

Overwegende dat ter staving van zijn uitleg de minister van het Gezin en van de Huisvesting het volgende voorbeeld citeert: "In geval van oprichting van een appartementsgebouw is het ontwerp van toepassing op de tussen de promotor en de particulier afgesloten overeenkomst, maar het is niet van toepassing op de tussen de promotor en de algemene aannemer afgesloten overeenkomst";

Overwegende dat in het advies van de Raad van State, afdeling Wetgeving, eerste kamer, overigens ook benadrukt werd dat de Wet van 9 juli 1971, ertoe strekte "een algemene reglementering in te voeren die het ganse terrein van de appartements- en de woningbouw op initiatief van de privé-sector bestrijkt";

Overwegende dat de wetgever overigens in artikel 2 van de Wet van 9 juli 1971, de overeenkomsten heeft omschreven, die niet onder toepassing van de wet vallen;

Overwegende dat de litigieuze overeenkomst geenszins beantwoordt aan de voorwaarden van dit artikel 2;

Overwegende dat de strikte interpretatie van artikel 1 van de Wet van 9 juli 1971 aldus wel degelijk toelaat op de litigieuze overeenkomst artikel 7 van de Wet van 9 juli 1971 toepasselijk te verklaren;

Overwegende dat de wetgever voor de niet-nakoming van de bepalingen van artikel 7 van de Wet van 9 juli 1971 of van de koninklijke besluiten genomen ter uitvoering van dit artikel, als enige sanctie de nietigheid van de overeenkomst ofwel de nietigheid van het met de wet strijdige beding stelt (artikel 13, lid 2, Wet van 9 juli 1971);

Overwegende dat deze sanctie een burgerlijke sanctie is; dat bij gebrek aan enige strafbepaling door de wet er hier geen spraak kan zijn van misdrijf en dat de telastlegging A derhalve niet bewezen is;

Overwegende dat de wetgever door de Wet van 9 juli 1971 immers geen afbreuk heeft willen doen aan het consensualisme van dergelijke contracten (cfr. Advies Raad van State, Doc. Parl. nr. 639, p. 20);

II. *Overwegende dat, wat de telastlegging B betreft*, de litigieuze overeenkomst niet gedagtekend is zodat niet is uitgemaakt of de som van 380.000 fr. door beklagden is geëist of aanvaard voordat de bedoelde overeenkomst was aangegaan (art. 10, Wet van 9 juli 1971);

Overwegende immers dat W. zelf aan de gerechtelijke politie verklaarde dat de overeenkomst werd opgesteld op 27 juli 1973; dat de burgerlijke partijen deze datum niet betwisten; dat de cheque van 380.000 frank door burgerlijke partijen aan beklagden overhandigd werd op 7 september 1972;

Overwegende dat aldus een twijfel bestaat nopens de inbreuk op artikel 10 van de Wet van 9 juli 1971, welke twijfel ten voordele van de beklagden dient te komen;

Overwegende dat de burgerlijke partijen tevergeefs aanvoeren dat de ongedagtekende onderhandse overeenkomst niet beantwoordt aan de vereisten bepaald door de artt. 1 en 7 van de Wet van 9 juli 1971 en dat tevens de voorschriften van artikel 10 van dezelfde wet werden miskend door het eisen van een voorschot van 380.000 frank;

Overwegende dat deze zienswijze niet aanvaard kan worden; dat de bepaling van artikel 14 een strafrechtelijke sanctie inhoudt en bijgevolg op beperkende wijze toegepast moet worden; dat artikel 10 enkel het eisen of aanvaarden van een betaling strafbaar stelt "voor- dat de in artikel 1 bedoelde overeenkomst is aangegaan";

Overwegende dat de aangegane onderhandse overeenkomst in kwestie aan de bepaling van artikel 1 van deze wet beantwoordt en dat zolang de nietigheid ervan op grond van artikel 13 niet wordt uitgesproken, deze overeenkomst blijft bestaan hoewel door gebreken aange- tast; dat de sanctie van deze gebreken de nietigheid van de overeenkomst of van de met de wet strijdige be- dingen is (artikel 13), maar niet het toepassen van de strafbepalingen van artikel 14;

Overwegende dat niet bewezen is dat het voorschot van 380.000 fr. bedongen of aanvaard werd vóór de on- dagtekende overeenkomst waarover kwestie.

(...)

NOOT—Zie elders in dit nummer het arrest van Hof Brussel, 8 januari 1976 (met noot van S. Orbie), dat boven- staand vonnis m.b.t. de in de samenvatting opgenomen pun- ten bekrachtigt, maar het hervormt voor zover het de be- klaagde van de telastlegging wegens inbreuk op art. 10 van de wet vrijspreekt.

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE ANTWERPEN

12e KAMER — 19 NOVEMBER 1975

Voorzitter: de h. H. Donckers

Advocaten: mrs. J. van Doosselaere en Y. Donnet

Bevoegdheid—Ratione loci—Brussels Verdrag van 27 september 1968—Contractuele toewijzing van bevoegd- heid aan rechter van Lid-Staat—Art. 91 Zeevaartwet.

De rechtspraak volgens welke de clause in een cog- nossement, waarbij aan een vreemde rechter bevoegd- heid wordt toegekend, slechts rechtsgeldig is als de

zekeerheid bestaat, dat deze rechter de dwingende bepa- lingen van art. 91 Zeevaartwet overeenkomstig de door de Belgische rechtspraak en rechtsleer daaraan gegeven interpretatie zal toepassen, kan sedert het op 1 februari 1973 in werking treden van de Wet van 17 januari 1971 tot goedkeuring van het Brusselse Verdrag van 27 sep- tember 1968 niet meer worden gehandhaafd met be- trekking tot een beding waardoor in een overeenkomst tussen partijen van wie ten minste één woonplaats in een Lid-Staat heeft, bevoegdheid aan de rechter van een Lid-Staat wordt toegekend.

Hamburger Senator Shipping Cy e.a. t/ La Générale
de Berne e.a.

Gezien de stukken van de rechtspleging o.m. het von- nis bij verstek verleend op 20 maart 1974 door de 6e kamer van deze rechtbank en de verzetakte van 27 mei 1974;

Overwegende dat de oorspronkelijke eis betrekking heeft op schade geleden door verweersters op verzet voor een bedrag van 12.000 Zw. frank ten gevolge van het overboord slaan van een container die te Antwerpen door het ss. Hamburger Senator met bestemming Bos- ton ingescheept werd; dat verweersters op verzet, aan- voerend dat de container op dek geplaatst werd, eise- ressen op verzet in hun hoedanigheid van zeevervoerders voor de schade aansprakelijk stellen;

Overwegende dat het verzet ontvankelijk voorkomt;

Overwegende dat eiseressen op verzet stellen dat de Rechtbank van Koophandel van Antwerpen *ratione loci* onbevoegd is om van de oorspronkelijke door verwee- sters op verzet ingestelde eis kennis te nemen; dat zij zich daartoe beroepen op een in het cognossement inge- laste clause waarbij de exclusieve bevoegdheid van de rechtbanken van Rotterdam bedongen wordt om van eventuele geschillen kennis te nemen;

Overwegende dat de Belgische hoven en rechtbanken de clause in een cognossement waarbij bevoegdheid aan een vreemde rechter wordt toegekend, slechts als rechtsgeldig beschouwd hebben wanneer de zekerheid bestaat dat deze rechter de gebiedende bepalingen van art. 91 van de Belgische Zeevaartwet zal toepassen over- eenkomstig de door de Belgische rechtspraak en rechts- leer aan deze bepalingen gegeven interpretaties;

Overwegende dat sedert het in werking treden op 1 februari 1973 van de Wet van 13 januari 1971 houden- de goedkeuring van het Verdrag tussen de Lid-Staten van de Europese Economische Gemeenschap betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van be- slissingen in burgerlijke en handelszaken, van het proto- col en van de gemeenschappelijke verklaring, onderte- kend te Brussel op 27 september 1968, voormelde recht- spraak niet verder gehandhaafd kan worden; dat art. 17 van het Verdrag als volgt luidt: "Indien bij een schrif- telijke overeenkomst of bij een schriftelijk bevestigde mondelinge overeenkomst partijen van wie er ten minste één woonplaats heeft in het gebied van een verdragslui- tende Staat, een gerecht of de gerechten van een verdrag- sluitende Staat hebben aangewezen voor de kennisne- ming van geschillen welke naar aanleiding van een be- paalde rechtsbetrekking zijn ontstaan of zullen ontstaan, is dit gerecht of zijn de gerechten van die Staat bij uitsluiting bevoegd";

dat ter zake de maatschappelijke zetel van eiseres sub I op het grondgebied van de Bondsrepubliek Duitsland, zijnde een verdragsluitende Staat, gevestigd is ; dat anderzijds een bevoegdheidsclausule in de zin van art. 17 voormeld in het cognossement ingelast werd ; dat art. 3 van de "Liner Bill of Lading" inderdaad als volgt luidt : "Any dispute arising under this B/L shall be decided in the district Court of Rotterdam (Holland) to the exclusion of any other port" ;

Overwegende dat overeenkomstig art. 17 partijen de mogelijkheid hebben om van de gewone bevoegdheidsregels vastgelegd in de artt. 2 tot en met 6 van het Verdrag af te wijken en om door overeenkomsten een bevoegde rechter aan te wijzen ;

dat dergelijke bevoegdheidsovereenkomsten slechts ongeldig zijn indien zij met de dwingende bevoegdheidsregels van het Verdrag strijdig zouden zijn ; dat deze dwingende bevoegdheidsregels vastgelegd zijn in de artt. 7 tot en met 15 betrekking hebbende op de bevoegdheid bij geschillen inzake verzekeringen en koop en lening op afbetaling ; dat anderzijds in art. 16 een aantal exclusieve bevoegdheden worden vermeld, waarbij evenwel onderhavige betwisting niet voorkomt ; dat deze dwingende en exclusieve bevoegdheidsregels limitatief opgesomd zijn, zodat de bevoegdheidsovereenkomsten in alle andere gevallen geldig zijn ; dat zulks tot gevolg heeft dat in E.E.G.-verband de dwingende internationale bevoegdheidsregels van de Lid-Staten w.o. België niet meer van toepassing zijn en dat deze bevoegdheidsregels niet meer kunnen ingeroepen worden tegen de geldigheid van bevoegdheidsovereenkomsten ten voordele van rechtbanken van een andere Lid-Staat, ter zake de rechtbanken van Rotterdam (cfr. o.m. de documentatiemap en de uiteenzettingen van de studiedag van mei 1973 van het Centrum voor Internationaal en Buitenlands recht van de K.U.L. in verband met de door het Verdrag van 27 september 1968 gewijzigde bevoegdheids- en exequaturregels) ;

Overwegende dat in voormelde optiek de Belgische rechter niet meer dient te onderzoeken of de vreemde rechter, aan wie rechtsbevoegdheid toegekend werd bij een overeenkomst gesloten tussen partijen waarvan er ten minste één woonplaats in het gebied van een verdragsluitende Staat heeft, wel de bepalingen van art. 91 van de Zeevaartwet zal toepassen zoals dit in België gedaan wordt ;

dat de Lid-Staten van de E.E.G. door het bewuste Verdrag in feite afstand gedaan hebben van hun dwingende internationale bevoegdheidsregels die tot doel hadden bepaalde partijen te beschermen ;

Overwegende dat het Verdrag van 27 september 1968 ter zake toepassing vindt daar de rechtsvordering ten verzoeken van verweersters op verzet bij exploit van 4 maart 1974 ingeleid werd, dus na de inwerkingtreding van het Verdrag op 1 februari 1973 (cfr. art. 54) ;

Overwegende dat eiseressen op verzet derhalve terecht tot de onbevoegdheid "ratione loci" van de Rechtbank van Koophandel van Antwerpen concluderen ;

Om die redenen (...)

verklaart het verzet ontvankelijk en gegrond ; doet het vonnis waartegen verzet teniet en opnieuw rechtdoende verklaart zich onbevoegd "ratione loci" om van de vor-

dering ingeleid ten verzoeken van verweersters op verzet kennis te nemen ; veroordeelt verweersters op verzet tot de kosten.

NOOT—Bevoegdheidsaanwijzing in cognossementen

1. Vorenstaand vonnis toont aan dat de inwerking van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken op de dagelijkse rechtspraktijk onmiskenbaar is.

2. Ingevolge het overboord slaan van een container die te Antwerpen met bestemming Boston was ingescheept, werden de zeevervoerders tot vergoeding van de geleden schade voor de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen gedagvaard.

Zij werden bij verstek veroordeeld, doch tekenden verzet aan en stelden dat de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen *ratione loci* onbevoegd was om kennis te nemen van de vordering tot schadevergoeding. Zij beriepen zich op een in het cognossement ingelaste bevoegdheidsaanwijzing, waarbij de exclusieve bevoegdheid van de rechtbanken te Rotterdam bedongen werd om van de eventuele geschillen kennis te nemen. Artikel 3 van de "Liner Bill of Lading" luidde inderdaad als volgt : "Any dispute arising under this Bill of Lading shall be decided in the district Court of Rotterdam (Holland) to the exclusion of any other port".

3. Wanneer het zeevervoer door een schip, van welke nationaliteit ook, plaatsheeft vanuit of naar een Belgische haven, moest de Belgische rechter volgens een constante rechtspraak een dergelijke toekenning van bevoegdheid aan een vreemde rechter in het cognossement nietig verklaren en mocht hij zijn bevoegdheid ten voordele van de vreemde rechter niet afweten, indien dit cognossement niet verwees naar de regels van artikel 91 van het tweede boek v.h. Wetboek van Koophandel (zgn. Zeevaartwet), die van dwingend recht zijn (noot sub Kh. Antwerpen, 21 maart 1972, *Eur. Vervoerr.*, 1972, 841, voetnoot 1 ; Kh. Antwerpen, 27 juli 1972, *Eur. Vervoerr.*, 1972, 1017, R.W., 1972-73, 418, R.H. *Antw.*, 1972, 364 ; anders : SMEESTERS en WINKELMOLEN, *Droit maritime et droit fluvial*, 1929, II, nr. 646 ; R. ROLAND en M. HUYBRECHTS, "Maritiem recht, 1960-67", T.P.R., 1968, 483, nr. 39 ; R.P.D.B., tw. *Navire-Navigation*, nr. 1124 ; Cass., 9 juni 1932, *Pas.*, 1932, I, 183), en tevens wanneer er geen redelijke zekerheid bestond dat de vreemde rechter artikel 91 zou toepassen volgens de geest en de interpretatie van de Belgische rechtsleer en rechtspraak (P. WILDIERS, *Le connaissance maritime*, Antwerpen, 1959, p. 89, nr. 90 ; R. ROLAND en M. HUYBRECHTS, a.w., t.a.p. ; Hof Brussel, 25 januari 1968, R.H. *Antw.*, 1971, 16 ; Hof Brussel, 15 maart 1968, R.H. *Antw.*, 1971, 19 ; Kh. Antwerpen, 22 januari 1969, *Eur. Vervoerr.*, 1972, 342 ; Hof Brussel, 5 december 1969, R.H. *Antw.*, 1971, 111 ; Kh. Antwerpen, 23 september 1970, R.H. *Antw.*, 1971, 433 ; Hof Brussel, 18 maart 1971, R.H. *Antw.*, 1971, 118, *Eur. Vervoerr.*, 1971, 641 ; Kh. Antwerpen, 27 april 1971, R.H. *Antw.*, 1971, 154 ; Kh. Antwerpen, 4 april 1974, *Eur. Vervoerr.*, 1974, 433 ; Hof Brussel, 31 oktober 1974, *Eur. Vervoerr.*, 1975, 50 ; Kh. Antwerpen, 8 april 1975, R.H. *Antw.*, 1974, 380 ; zie tevens R. JAMBU-MERLIN, "Droit international commercial", Tw. "Contrats de transport maritime", *Jurisclasseur droit international*, nr. 41 ; R. RODIÈRE, *Traité général de droit maritime*, Parijs, I, p. 390 e.v. ; II, p. 349 e.v.).

4. Dit betekende dat, als er geen redelijke zekerheid noptens de toepassing van art. 91 door de vreemde rechter bewezen werd de Belgische rechter zich, ondanks het bevoegdheidsbeding en de uitdrukkelijke verwijzing naar art. 91, toch bevoegd verklaarde.

Naast formele vereisten moest het bevoegdheidsbeding beantwoorden aan een belangrijk grondvereiste, met name een redelijke zekerheid betreffende de daadwerkelijke toepassing van de regels vervat in art. 91 door de vreemde rechter (zie R. DE SMET, *Droit maritime et droit fluvial belges*, I, 1971, p. 423, nr. 357).

5. Deze constante rechtspraak was echter vatbaar voor gegronde kritiek. Waarop stunden bepaalde auteurs, nagevolgd in een aantal vonnissen, om te stellen dat de regels van art. 91 de internationale openbare orde raken ? Waarom primeert de Belgische interpretatie van het Brusselse Zeevaartbedrag van 25 augustus 1924 strekkend tot vaststelling

van enige eenvormige regelen inzake cognossemementen, goedgekeurd bij Wet van 20 november 1928? (zie kritiek van J. VERHOEVEN, "Jurisprudence belge relative au droit international", *R. Belge Dr. Internat.*, 1973, 662, nr. 38; 1974, 706, nr. 32).

Daarbij komt nog dat de soevereine beoordeling van de redelijke zekerheid inzake de toepassing van art. 91 door de vreemde rechter berustte bij de feitenrechter, die zich niet altijd liet leiden door vaststaande objectieve criteria (F. RIGAUX, *Droit international privé*, Brussel, 1968, p. 441, nr. 374).

6. Vaststaat dat in 1928 de Belgische wetgever het nationale recht heeft willen verzoenen met het verdragsrecht (R. RODIÈRE, "Les tendances contemporaines du droit privé maritime international", in *Académie de droit international, Recueil des Cours*, 1972, I, p. 344).

Nochtans werd er terecht gewezen op het eerder nationalistisch karakter van de houding van rechtbanken en hoven ten aanzien van de in cognossemementen ingelaste bevoegdheidsaanwijzingen (H. GAUDEMET-TALLON, *La prorogation volontaire de juridiction en droit international privé*, Parijs, 1965, p. 216, nr. 347).

7. In 1972 deed zich echter een fundamentele wijziging voor in de sinds 1932 (zie Cass., 9 juni 1932, *Pas.*, 1932, I, 183, en Cass., 19 december 1946, *Pas.*, 1946, I, 480) constante rechtspraak. Naar aanleiding van een beslissing van het Landgericht Bremen (18 juni 1970, *Eur. Vervoerr.*, 1972, 330, *R.H. Antw.*, 1972, 89) en van een vonnis van de Arrondissementsrechtbank te Rotterdam (21 december 1971, *Eur. Vervoerr.*, 1972, 356, *R.H. Antw.*, 1971, 386; zie tevens Gerechtshof 's-Gravenhage, 5 februari 1972, *Eur. Vervoerr.*, 1972, 808) is de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen er zich van bewust geworden hoe broos die zogenaamde "redelijke zekerheid" wel was (Kh. Antwerpen, 18 april 1972, *Eur. Vervoerr.*, 1972, 853).

Met betrekking tot de door de Haagse regels beheerste zeevervoer betekenende bedingen die aan vreemde rechtbanken bevoegdheid toekennen, thans volgens de meest recente rechtspraak een afzien van regels van dwingend recht, zelfs indien het cognossement uitdrukkelijk bedingt dat het Belgische artikel 91 toegepast moet worden, zolang de vervoerder niet bewijst dat in het land van berechting de Haagse regels op dezelfde restrictieve wijze als in België toegepast worden, *alsmede alle andere bepalingen uit de Belgische wetgeving die van belang zijn of kunnen zijn voor de oplossing van het geschil*, zoals o.m. de verjaringstermijn en de vraag of deze termijn als vervalt termijn beschouwd dient te worden of als een termijn vatbaar voor opschorting bij dagvaarding voor een onbevoegde rechter (Kh. Antwerpen, 23 februari 1972, *Eur. Vervoerr.*, 1972, 345; Kh. Antwerpen, 21 maart 1972, *Eur. Vervoerr.*, 1972, 831; Kh. Antwerpen, 4 september 1973, *Eur. Vervoerr.*, 1974, 269). De ingeroepen "jurisdiction clause" wordt als niet geschreven beschouwd of zelfs nietig verklaard op grond dat van regelen van dwingend recht, die aanvankelijk zelfs als van openbare orde werden bestempeld, niet bij voorbaat afgezien kan worden (Kh. Antwerpen, 27 juli 1972, *R.H. Antw.*, 1972, 364; *R.W.*, 1972-1973, 418; *Eur. Vervoerr.*, 1972, 1017; Kh. Antwerpen, 12 september, 1972, *R.H. Antw.*, 1972, 380; Kh. Antwerpen, 14 januari 1975; *R.H. Antw.*, 1974, 375; Kh. Antwerpen, 15 april 1975, *R.H. Antw.*, 1975-76, 84).

De rechtspraak staat derhalve zeer afwijzend tegenover bedingen die bevoegdheid aan een vreemde rechter toekennen, wanneer een dergelijk beding tot doel zou kunnen hebben dat geen toepassing gemaakt zou worden van art. 91.

8. *In casu* was de rechter van oordeel dat aan deze streng nationalistische beoordeling van de bevoegdheidsbedingen in cognossemementen een einde gemaakt werd door het Verdrag van Brussel van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van de beslissingen in burgerlijke en handelszaken, goedgekeurd bij Wet van 13 januari 1971 (*Staatsblad*, 31 maart 1971).

Zodra een geschil enige binding heeft met het buitenland, geldt inderdaad sinds 1 februari 1973 voormeld verdrag, waarin artikel 17 zowel de formele als de grondvereisten voor de geldigheid van bevoegdheidsovereenkomsten regelt.

9. Men mag hierbij niet uit het oog verliezen dat, wanneer zich een conflict voordoet tussen een *landrechtelijke norm* en een *internationale norm*, die rechtstreekse gevolgen in de interne rechtsorde heeft, de door het verdrag bepaalde regel

moet voorgaan (Cas. 27 mei 1971, *R.W.*, 1971-72, 424; R. HAYOIT DE TERMICOURT, "Conflict tussen het Verdrag en de interne wet", *R.W.*, 1963-64, 73).

Het verdrag kan aldus leiden tot een harmonisatie van het rechtsverkeer, daar de nationale regels grotendeels uitgeschakeld worden. De verdragen die het gemeenschapsrecht in het leven hebben geroepen, hebben immers een nieuwe rechtsorde ingesteld. De rechtzekerheid wordt tevens beter gewaarborgd, daar een beslissing genomen door een rechter die zijn bevoegdheid aan het verdrag zelf ontleent, erkend moet worden en ten uitvoer gebracht kan worden overeenkomstig het Verdrag van 27 september 1968.

De voorkeur geven aan de regel III, 8°, van art. 91 eerder dan aan art. 17 van het Verdrag van Brussel van 27 september 1968, op grond dat art. 91 niets anders is dan de internationale overeenkomst van 25 augustus 1924 die in de Belgische wetgeving werd opgenomen en van dwingende aard is, is volkomen onjuist, al is art. 17 van het Verdrag van Brussel van 27 september 1968 slechts van suppletieve aard (*anders*: Kh. Antwerpen, 15 april 1975, *R.H. Antw.*, 1975-76, 84; impliciet: Kh. Antwerpen, 29 mei 1973, *R.H. Antw.*, 1973, 250). Er anders over oordelen brengt het gemeenschapsrecht alvast in het gedrang (zie Kh. Brussel, 15 januari 1976, *J.T.*, 1976, 210).

Inzake bevoegdheidsbedingen in cognossemementen doet er zich eigenlijk geen conflict voor tussen het Bevoegdheids- en Executieverdrag enerzijds en een Belgische wet anderzijds. Het gaat enkel om een vaste rechtspraak, die echter uitgegroeid is tot een werkelijk bindende landrechtelijke norm, waarbij het gezag van deze rechtspraak als rechtsbron moeilijk ontkend kan worden (zie desbetreffend: J. DABIN, *Théorie générale du droit*, p. 17, nr. 17). Niettemin mag aan deze rechtspraak overeenkomstig art. 6 Ger.W. geenszins het karakter van een algemene en als regel geldende beschikking verleend worden en moet de feitenrechter telkens de redenen opgeven waarom hij zich bij een bepaalde rechtspraak aansluit (zie Cass. 4 november 1974, *Arr. Cass.*, 1975, 296; Cass., 27 mei 1975, *R.W.*, 1975-1976, 796).

Weliswaar ligt aan deze rechtspraak art. 91, II, 8°, ten grondslag. Hieruit werd echter ten onrechte afgeleid dat het een conflict zou betreffen tussen bepalingen van twee internationale verdragen, en meer bepaaldelijk in de waarde die de nationale wetgever respectievelijk aan deze verdragen toegekend heeft (*anders*: Kh. Antwerpen, 15 april 1975, *R.H. Antw.*, 1975-1976, 84).

In hoeverre wijkt nu de Belgische rechtspraak af van voormeld verdrag met rechtstreeks werkend karakter?

10. Wanneer ten minste één van de betrokken partijen haar woonplaats heeft binnen de E.E.G., een rechtbank of de rechtbanken van een E.E.G.-lid-staat aangewezen worden en de bevoegdheidsovereenkomst een internationaal karakter vertoont, zijn de toepassingsvoorwaarden van art. 17 van het Verdrag van 17 september 1968 vervuld (G. DROZ, *Compétence judiciaire et effets des jugements dans le marché commun*, Paris, 1972, p. 116, nr. 181 e.v.; R. LE GRELLE, "De bevoegdheidsregels tegenover verweerders met woonplaats binnen de gemeenschap", in *Gewijzigde bevoegdheids- en exequaturregels*, 1973, p. 207, nr. 97-99).

Vanzelfsprekend is deze verdragsbepaling niet toepasselijk in de gevallen, waarin overeenkomstig artikel 1 het verdrag zelf geen toepassing vindt.

11. Aangezien in het onderhavige geval artikel 17 van het Bevoegdheids- en Executieverdrag rechtsgeldig ingeroepen kan worden, daar de toepassingsvoorwaarden ervan vervuld zijn, moeten bovendien de in dit artikel vermelde geldigheidsvereisten van de bevoegdheidsovereenkomst in acht genomen worden. De bevoegdheidsovereenkomsten zijn slechts geldig, wanneer ze niet in strijd zijn met artikel 12 (verzekeringen), artikel 15 (koop en lening op afbetaling) en artikel 16 (exclusieve bevoegdheden). Bevoegdheidsovereenkomsten kunnen bovendien slechts uitwerking krijgen, wanneer zij betrekking hebben op geschillen die naar aanleiding van een *welbepaalde rechtsbetrekking* zijn ontstaan of zullen ontstaan.

Geen bijkomend grondvereiste wordt in artikel 17 gesteld. Er is zelfs geen enkele band vereist tussen het geschil en de aangewezen rechtbank(en) (G. DROZ, *a.w.*, p. 128, nr. 205; R. LE GRELLE, *a.w.*, p. 207, nr. 103).

Slechts voormelde grondvoorwaarden moet de rechter onderzoeken.

Derhalve heeft de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen

terecht beslist dat de Belgische rechter niet meer moet onderzoeken of de vreemde rechter, die bij overeenkomst gesloten tussen partijen aangewezen werd om kennis te nemen van bepaalde geschillen, de bepalingen van artikel 91 daadwerkelijk volgens de geest en de interpretatie van de Belgische rechtsleer en rechtspraak zal toepassen (R. LE GRELLE, *a.w.*, p. 213, nr. 149).

Dit betekent dat de Belgische rechter zich met toepassing van artikel 17 van het Verdrag van 27 september 1968 onbevoegd moet verklaren, zelfs als er geen redelijke zekerheid bestaat nopens de toepassing van artikel 91 door de vreemde rechter.

Het aangewezen gerecht is immers *bij uitsluiting* bevoegd. Indien echter de bevoegdheidsaanzwijzing slechts gemaakt werd ten behoeve van een der partijen, behoudt deze het recht zich te wenden tot elk ander gerecht dat op grond van het Verdrag bevoegd is (art. 17, laatste lid). Dit lijkt echter niet te stroken met het algemeen beginsel vervat in art. 1134 B.W. (zie nochtans andersluidende rechtspraak i.v.m. bevoegdheidsbedingen o.m. Hof Brussel, 30 januari 1967, *Pas.*, 1967, II, 205; Hof Gent, 23 november 1964, *R.H. Antw.*, 1965, 1958; zie echter R. VANDEPUTTE, "Enkele beschouwingen betreffende de bindende kracht van de overeenkomst", in *Liber Amicorum Prof. Baron Jean Van Houtte*, II, 1975, p. 1023 e.v.).

De E.E.G.-lid-staten hebben door het Verdrag van 27 september 1968 afstand gedaan van hun dwingende internationale bevoegdheidsregels die tot doel hadden bepaalde partijen te beschermen. Het *limitatief karakter* van de dwingende bevoegdheidsregels opgesomd in het verdrag heeft tot gevolg dat alle andere dwingende internationale bevoegdheidsregels die zouden bestaan in de wetgeving van de lid-staten, niet meer kunnen gelden op E.E.G.-vlak (G. DROZ, *a.w.*, nrs. 176-179; R. LE GRELLE, *a.w.*, p. 202, nr. 52; H.E. RAS, "De betekenis van het E.E.G.-executieverdrag voor de rechter van het land waar een onder het Verdrag vallende zaak wordt aangebracht", *T.P.R.*, 1975, 895). Dit betekent dat de regels van het Gerechtelijk Wetboek i.v.m. de territoriale bevoegdheid niet meer in E.E.G.-verband toegepast kunnen worden, wat eveneens het geval is voor art. 7 van de Wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering van de motorvoertuigen (R. LE GRELLE, *a.w.*, p. 213, nr. 145) alsmede voor art. 4, lid 1, van de Wet van 27 juli 1961 betreffende de eenzijdige verbreking van alleenverkoopovereenkomsten (Kh. Brussel, 30 mei 1974, *J.T.*, 1974, 676, met noot van G. BRICMONT en J.M. PHILIPS; Kh. Luik, 17 maart 1975, *J.T.*, 1975, 399, met noot van voormelde auteurs; Kh. Gent, 28 mei 1974, *B.R.H.*, 1974, 397; Kh. Brussel, 27 augustus 1974, *B.R.H.*, 1974, 533; Hof Brussel, 12 februari 1975, *J.T.*, 1975, 398, met noot van voormelde auteurs; Kh. Brussel, 15 januari 1976, *J.T.*, 210; R. LEDOUX, "Les concessions de vente en Belgique et les règles de compétence de la C.E.E.", *J.T.*, 1975, 217; G. BRICMONT en J.M. PHILIPS, "De la compétence territoriale du juge belge, d'après la Convention communautaire du 27 septembre 1968 en matière de résiliation avec préavis d'un contrat de concession de vente à durée indéterminée", *J.T.*, 1975, 475; R. LEDOUX, "L'application de l'art. 5, 1° et 5° de la Convention de Bruxelles en matière de concession de vente", *J.T.*, 1975, 581). Een zelfde stelregel geldt trouwens o.m. ook inzake de opneming van een bevoegdheidsbeding in een arbeidsovereenkomst met internationaal karakter, ongeacht eventueel tegenstrijdige nationale wetgeving of andere nationale rechtsbronnen (zie desbetreffend M. WESER, *Convention communautaire sur la compétence judiciaire et l'exécution de décisions*, Brussel, 1975, p. 252, nr. 222ter; Hof Aix-en-Provence, 10 mei 1974, *D.*, 1974, 760, met noot; zie tevens noot G. DROZ, sub hetzelfde arrest, *R. Crit. Dr. Internat. pr.*, 1974, 548 e.v., en noot van dezelfde auteur, *D.*, 1975, 342).

Met R. LE GRELLE, *a.w.*, p. 212, nr. 144, kan men stellen dat in E.E.G.-verband de dwingende internationale bevoegdheidsregels van de lid-staten niet meer van toepassing zijn en derhalve niet meer ingeroepen kunnen worden tegen de geldigheid van bevoegdheidsovereenkomsten ten voordele van een andere lid-staat.

12. De Rechtbank van Koophandel te Antwerpen verloor echter blijkbaar uit het oog dat art. 17 niet alleen grondvereisten maar ook *vormvoorschriften* oplegt. De aanzwijzing van een bevoegde rechter moet inderdaad worden opgenomen

in een schriftelijke of minstens schriftelijk bevestigde overeenkomst. Dit betekent dat de bevoegdheidsaanzwijzing slechts uitwerking kan krijgen, wanneer zij het voorwerp van een overeenkomst nopens de bevoegdheid uitmaakt wat een wilsovereenstemming tussen partijen veronderstelt. Het geschrift is aldus een geldigheidsvoorwaarde van de bevoegdheidsovereenkomst (*anders*: P. JENARD, Rapport, p. 61). De bevoegdheidsaanzwijzing moet niet alleen in een geschrift opgenomen worden; een *uitdrukkelijke* overeenkomst, uitsluitend nopens de territoriale bevoegdheid, moet door de betrokken partijen gesloten worden. Bevoegdheidsbedingen die gedrukt voorkomen op de correspondentie of de facturen van de ene partij kunnen niet meer ingeroepen worden. De aanvaarding ervan door de andere partij staat immers niet vast (P. JENARD, *a.w.*, p. 61; R. LE GRELLE, *a.w.*, p. 207, nr. 101).

De ontwerpers van het verdrag waren de mening toegedaan dat in het belang van de rechtszekerheid uitdrukkelijk bepaald moest worden in welke vorm het bevoegdheidsbeding moest worden opgenomen, wat echter geen aanleiding mocht geven tot een overdreven formalisme dat strijdig zou zijn met de handelspraktijk. *Niettemin meenden de auteurs van het verdrag dat de gevolgen van clauses in contracten, die maar al te vlug onopgemerkt blijven, geneutraliseerd moeten worden.* Een bevoegdheidsbeding inlaggen in algemene voorwaarden zou derhalve op internationaal vlak niet meer mogelijk zijn.

RAS, *a.w.*, p. 890, is daarentegen van oordeel dat artikel 17 van het verdrag enkel bescherming wil geven tegen het gevaar van een stilzwijgende aanvaarding en zich niet richt tegen het gevaar van een forumkeuze — in kleine lettertjes — in standaardformulieren, aangezien er in dat geval toch een schriftelijke overeenkomst bestaat (zie nochtans inzake inwoners van Luxemburg: Protocol, art. 1, derde lid, waarin gesteld wordt dat een uitdrukkelijke aanvaarding van een bevoegdheidsaanzwijzing vereist is, zodat het ondertekenen van algemene voorwaarden niet meer voldoende is). Niettemin stelt voormelde auteur dat de vraag of er een *geldige* overeenkomst is (bekwaamheid, dwang, dwaling, bedrog, misbruik van omstandigheden) beoordeeld moet worden door de rechter voor wie op die overeenkomst een beroep wordt gedaan en die daarbij te rade moet gaan bij zijn internationaal privaatrecht, dat aangeeft welke wet de vraag beheerst. Het Verdrag van Brussel biedt inderdaad geen oplossing voor wetsconflicten nopens de geldigheid van de overeenkomst als zodanig (G. DROZ, *a.w.*, p. 133-134, nrs. 213-215).

13. Hierbij rijst de vraag of een bevoegdheidsbeding in een cognossement voldoet aan de vormvereisten van artikel 17. Gaat het om een *uitdrukkelijke overeenkomst* van territoriale bevoegdheid?

Wanneer een bevoegdheidsbeding ingelast wordt in de gedrukte algemene voorwaarden in kleine letters op de keerzijde van het cognossement, kan een vermelding zoals "Door aanneming van dit cognossement verklaart de afscheper uitdrukkelijk zich te onderwerpen aan en in te stemmen met alle bepalingen, voorwaarden en excepties, welke, hetzij gedrukt, gestempeld, geschreven of op andere wijze, zowel op de voorzijde als op de achterzijde van dit cognossement voorkomen" m.i. niet beschouwd worden als een uitdrukkelijke overeenkomst van bevoegdheid. Een dergelijke bevoegdheidsaanzwijzing kan immers onopgemerkt blijven.

Om echter niet te vervallen in een te strak formalisme kan men wél als rechtsgeldige overeenkomst van bevoegdheid aanvaarden een vermelding van de bevoegde rechter op de voorzijde van het cognossement op een duidelijk zichtbare wijze aangebracht en niet opgenomen in de algemene voorwaarden. De bevoegdheidsaanzwijzing moet duidelijk omschreven worden, opdat de medecontractant de draagwijdte ervan voldoende zou begrijpen en ze dan met kennis van zaken zou kunnen onderschrijven.

14. De handtekening van de afzender zoekt men dikwijls te vergeefs op het cognossement. De Belgische rechtbanken en hoven nemen hieraan geen aanstoot en nemen aan dat wie het cognossement aanvaardt, tevens akkoord gaat met al de erin opgenomen bedingen (R. DE SMET, *a.w.*, I, nr. 344; R.P.D.B., Tw. *Navire-Navigation*, nr. 989). Met Rodière kan men echter stellen dat bij gebrek aan handtekening de bevoegdheidsovereenkomst niet kan gelden ten aanzien van de afzender (R. RODIÈRE, *a.w.*, II, nr. 722).

Bovendien is het cognossement een *verhandelbaar* vervoerdokument. Algemeen wordt aanvaard dat de vermeldingen

in het cognossement rechtsgeldig ingeroepen kunnen worden ten aanzien van al wie houder is van het cognossement. Gelet op dit verhandelbaar karakter (SMEESTERS en WINKELMOLEN, *Droit maritime et droit fluvial*, 1929, I, nr. 443) lijkt de overeenkomst van bevoegdheid niet meer te stroken met de vormvereisten van art. 17 van het verdrag van 27 september 1968. Dit geldt alvast ten aanzien van een derde-houder van het cognossement.

15. Daar het geannoteerd vonnis — waartegen trouwens hoger beroep werd aangetekend — het onderzoek van de vormvereisten van de bevoegdheidsovereenkomst opgenomen in het cognossement over het hoofd gezien heeft, kan het niet zonder enig voorbehoud goedgekeurd worden.

Terwijl enerzijds vaststaat dat de rechtspraak in verband met artikel 91 moet wijken voor de limitatief in artikel 17 van het Verdrag van 27 september 1968 vermelde grondvoorwaarden, waarvan een bevoegdheidsovereenkomst moet voldoen, kan anderzijds ernstig betwijfeld worden dat een aanwijzing van de bevoegde rechter opgenomen in de algemene voorwaarden van een cognossement beantwoordt aan de vormvereisten die de ontwerpers van het E.E.G.-Verdrag meenden te moeten opleggen.

Jean Laenens
Assistent Universiteit Antwerpen
U.I.A.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (2e Kamer), 24 februari 1976

Strafvordering—Getuige—Eed—Toepasselijke wet—Formule.

In een strafzaak voert de beklaagde als cassatiemiddel aan, dat het bestreden arrest (Hof Gent, 27 mei 1975), om hem zowel op straf- als op civielrechtelijk gebied te veroordelen, steunt op de verklaring van een getuige, die zich ertoe beperkt heeft de volgende eed af te leggen: "Ik zweer dat ik de gehele waarheid en niets dan de waarheid zal zeggen", en niet: "Ik zweer in eer en geweten dat ik de gehele waarheid en niets dan de waarheid zal zeggen" (formule van art. 934 Ger.W., die, naar de mening van beklaagde, met toepassing van art. 2 Ger.W. voorgeschreven is).

Uit het antwoord van het hof blijkt, dat de bepalingen van het Wetboek van Strafvordering toegepast moeten worden en dat de gebruikte formule voldoet:

"Overwegende dat in strafzaken de getuigenaede voor de politierechtbank, de correctionele rechtbank en het hof van beroep door de artikelen 155, 189 en 211 van het Wetboek van Strafvordering wordt bepaald en niet door de bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek, zoals gewijzigd door de wet van 27 mei 1974;

"Dat de termen: 'Ik zweer de gehele waarheid en niets dan de waarheid te zeggen' aan de bepalingen van voormelde artikelen van het Wetboek van Strafvordering voldoen".

(Voorzitter: de h. Wauters—Raadsheer-rapporteur: de h. Sury—Advocaat-generaal: de h. Tillekaerts—Advocaat: mr. Neefs—In de zaak: 't S. t/ E.).

Hof Antwerpen (6e Kamer), 18 maart 1976

Strafvordering—Aanhangig maken van de zaak—Correctionele rechtbank—Verwijzing door de raadkamer—Dagvaarding als uitvoeringsformaliteit.

Beklaagden, die door een beschikking van de raadkamer naar de correctionele rechtbank verwezen zijn wegens bankbreuk, voeren tegen het beroepen vonnis van Corr. Tongeren, 10 december 1975, aan, dat hun recht van verdediging geschonden is, daar de dagvaarding slechts de weergave is van de artt. 573, 574, 575 en 577 W.Kh., en dat zulke weergave, met enkele summier aanduidingen van datum, plaats en benadeelde, niet voldoende is voor de bedrieglijke en de eenvoudige bankbreuk, waarvan de begrippen een grote

verscheidenheid van elementen omvatten, zodat het gebrek aan precisering hiervan de verdediging belet haar argumenten voor te dragen. Zij beweren dat de dagvaarding nietig, althans niet ontvankelijk is; om dezelfde redenen concluderen zij tot de nietigheid van de vordering tot verwijzing van de procureur des Konings en van de beschikking tot verwijzing van de raadkamer.

"Overwegende dat (...) de zaak ten laste van beklaagden, naar luid van art. 182 van het Wetboek van Strafvordering, niet aanhangig is bij de Correctionele Rechtbank te Tongeren ingevolge rechtstreekse dagvaarding door de procureur des Konings, doch door de verwijzing van de raadkamer naar die rechtbank overeenkomstig art. 130 van het Wetboek van Strafvordering;

"Overwegende dat derhalve de akte waarbij de gerechtsdeurwaarder, op verzoek van het openbaar ministerie, de beklaagden dagvaardde om op een bepaalde dag en uur voor de Correctionele Rechtbank te Tongeren voor een bepaalde kamer te verschijnen, slechts een formaliteit is van uitvoering van de beschikking der raadkamer; dat deze akte als zodanig regelmatig en ontvankelijk is; dat ten deze art. 183 van het Wetboek van Strafvordering, geldend voor de rechtstreekse dagvaarding, niet van toepassing is, evenmin als de bepalingen van de artt. 134, 232 en 241 van het Wetboek van Strafvordering, geldend in zaken onderworpen aan het Hof van Assisen;

"Overwegende dat het vonnisgerecht, van de zaak kennis nemend ingevolge de verwijzing, niet bevoegd is de wettelijkheid te onderzoeken van de beschikking tot verwijzing en van de vordering van de procureur des Konings, strekkende tot verwijzing".

(Voorzitter: de h. Ceulemans—Raadsheer: de hh. Vanderhoeft (rapporteur) en Raymaekers—Advocaat-generaal: de h. Kuyt—Advocaten: mrs. Stassen, Ver Berne en Stas—In de zaak: Van den B., T. en F.).

NOOT—De beschikking van de raadkamer maakt de zaak aanhangig bij het vonnisgerecht: de dagvaarding is in dit geval slechts een akte van rechtspleging die de beklaagde inlicht over dag en uur van de behandeling van zijn zaak (Cass., 23 januari 1894, *Pas.*, 1894, I, 95; Cass., 19 februari 1912, *Pas.*, 1912, I, 123; Cass., 30 maart 1936, *Pas.*, 1936, I, 206; G. BELTJENS, *Le code d'instruction criminelle belge*, I, art. 215, nr. 27; G. SCHUIND, *Traité pratique de droit criminel*, 3e ed., II, 240; A. BRAAS, *Précis de procédure pénale*, 3e ed., II, nr. 670).

Behalve wat de bevoegdheid betreft, mag het vonnisgerecht de wettelijkheid van de beschikking tot verwijzing niet onderzoeken (Cass., 29 juli 1954, *Arr. Cass.*, 1954, 766).

De dagvaarding die door het parket opgesteld wordt, vermeldt de omschrijving die in de beschikking tot verwijzing aan de feiten gegeven werd, zonder deze te wijzigen of aan te vullen. Het komt de feitenrechter toe de juiste kwalificatie aan de geïncrimineerde feiten te geven (Cass., 2 mei 1904, *Pas.*, 1904, I, 220).

A. Vandeplas

Vred. Nieuwpoort, 9 maart 1976

Gerechtskosten—Verkeersongeval—Getroffene dagvaardt dader samen met dezes werkgever en motorrijtuigenverzekeraar—Solidair veroordeelde gedaagden.

Eiser, wiens auto bij een ongeval werd beschadigd, heeft tot betaling van schadevergoeding gedagvaard: 1) de bestuurder door wiens schuld het ongeval werd veroorzaakt; 2) de werkgever, in wiens dienst de bestuurder reed; 3) zijn motorrijtuigenverzekeraar. De rechtbank kent de gevorderde schadevergoeding toe, op 250 fr. na, en veroordeelt de drie gedaagden solidair tot betaling, doch verdeelt de kosten als volgt: "Legt de kosten tot op heden begroot voor eiser 2.440 frank, rechtsplegingsvergoedingen gecompenseerd zijnde, voor een derde ten laste van de verweerders op hoofde en voor de overige twee derde ten laste van eiser". Die verdeling wordt als volgt gemotiveerd:

"Overwegende dat de eis tegelijkertijd gericht is tegen B.W., de bestuurder van een der betrokken voertuigen, tegen zijn werkgeefster en tegen de verzekeraar van dit voertuig,

hetgeen verweerders als nutteloze kosten aanzien vermits dagvaarding van één van de verweerders had kunnen volstaan;

"Dat eiser hierop antwoordt dat hij als dominus litis de maximale beveliging van de rechten beoogt;

"Overwegende dat een partij het recht heeft een derde in een geding te betrekken wanneer ze er belang bij heeft te voorkomen dat die derde vreemd zou zijn aan een uitspraak die de rechtsverhouding tussen de partijen en die derde kan beïnvloeden (Van Lennep, *Handboek burgerlijk procesrecht*, I, blz. 58, nr. 301);

"Dat in casu de uitspraak zonder invloed blijft op de rechtsverhoudingen tussen de verweerders, rechtsverhoudingen die duidelijk zijn en die nergens betwist werden, zodat eiser ook geen belang had bij de dagvaarding van de tweede en de derde verweerders;

"Dat in deze omstandigheden twee derde van de kosten dienen gedragen door eiser".

(Rechter: de h. Dujardin—Advocaten: mrs. Mullie en Gevaert—In de zaak: S. t/ B. e.a.).

NOOT—In gevallen als het bovenstaande wordt tegenwoordig meestal beslist, dat de gedaagden in solidum (in totum, voor het geheel) gehouden zijn. Zie m.b.t. de meester en de aangestelde: DALCQ, I, nr. 1562, en de aldaar geciteerde rechtspraak, alsmede Cass. fr., 23 februari 1972, geciteerd in de conclusie van de eerste advocaat-generaal DUMON voor Cass., 15 februari 1974, R.W., 1973-74, 1718, voetnoot 4; m.b.t. de verzekerde en de motorrijtuigenverzekeraar: Hof Gent, 21 maart 1966, zoals blijkt uit het eerste middel van Cass., 22 mei 1967, R.W., 1967-68, 1171; G. DURRY, *Rev. trim. dr. civ.*, 1975, 118-119).

Het feit zelf, dat de drie schuldenaars in solidum gehouden zijn, impliceert dat de schuldeiser het recht heeft ze gelijktijdig te dagvaarden, al kan hij ze ook afzonderlijk aanspreken (zie Cass., 30 mei 1969, R.W., 1969-70, 164; Vred. Sint-Truiden, 5 oktober 1972, R.W., 1972-73, 1872). Het belang dat de schuldeiser erbij heeft naast de dader ook dezes werkgever en verzekeraar te dagvaarden, bestaat erin tegen alle drie een veroordeling te krijgen, en nu hij tegen alle drie in het gelijk gesteld wordt, kan bezwaarlijk een deel van de kosten te zijnen laste worden gelegd (zie Cass., 16 mei 1974, R.W., 1974-75, 186; *Arr. Cass.*, 1974, 1036, met uitvoerige noot van W.G.). Zie ook art. 1020, lid 2, Ger.W.

C.

BOEKBESPREKING

A. RUTTEN-ROOS, *Jeugdigen in burgerrechtelijke relaties*. Proefschrift. Deventer, Kluwer, 1975, XII-191 blz.

Vertrokken vanuit de discussie over de verlaging van de meerderjarigheidsleeftijd, gaan in Nederland meer en meer stemmen op om de inhoud van de handelingsonbekwaamheid van de minderjarigen aan een kritisch onderzoek te onderwerpen.

Er rijst verzet onder de jongeren tegen de regel dat tot op de dag van het bereiken van de meerderjarigheid (of deze herleid wordt tot 18 jaar of niet, dat doet er niet toe) de onmondigheid het principe is.

Zich bewust van deze problematiek stelt het rapport "Jeugdbeschermingsrecht" uitgebracht door de Commissie voor de herziening van het kinderschermingsrecht (de zogenaamde Commissie Wiarda) en gepubliceerd in 1971, een stelsel van "treden naar volwassenheid" voor als middel tot geleidelijke rechtsverkrijging voor minderjarigen. Dit betekent dat de minderjarige een principiële handelingsbekwaamheid geniet die met de jaren toeneemt, met enkele uitzonderingen.

Mevr. Rutten-Roos suggereert een andere oplossing: zij verdedigt de afschaffing van het begrip minderjarigheid. De leeftijd mag niet bepalend zijn voor de mate waarin jeugdigen geestelijke en materiële steun van anderen zullen ontvangen, maar de subjectieve behoefte van de jongeren aan deze steun met het oog op de verwezenlijking van hun recht op vrije ontplooiing. Bescherming mag niet opgedrongen worden aan een bepaalde groep mensen, maar iedereen zo-

wel jeugdigen als volwassenen moeten kunnen beroep doen op hulpverleningsmaatregelen indien daar bij hen nood aan bestaat.

Deze basisideeën worden uitvoerig toegelicht in de inleiding van het proefschrift, die qua omvang ruim een vierde van het totale werk beslaat. Dank zij de meer rechtsfilosofische aanpak is dit deel van het boek ook voor buitenlanders zeer lezenswaardig. Het zet de lezer aan na te denken over de aanpassing van het recht aan de evolutie die zich de laatste decennia heeft voorgedaan in de maatschappelijke verhoudingen en in de gegevens van wetenschappen zoals de sociologie, de psychologie en de pedagogie.

Vervolgens wordt de studie van het burgerlijk recht ten aanzien van jeugdigen op een originele manier, los van de traditionele denkkaders, gegroepeerd rond twee themata: vooreerst wordt de verantwoordelijkheid van jeugdigen behandeld (voor de eigen persoon, voor vermogensrechtelijke rechtshandelingen, voor door hen gepleegde onrechtmatige daden en hun aanspraak als benadeelden door onrechtmatige daden van anderen), daarna de verantwoordelijkheid van anderen voor jeugdigen (de verantwoordelijkheid van ouders, de wettelijke aansprakelijkheid van de ouders en de verantwoordelijkheid van anderen dan de ouders). Bij de studie van elk van deze aspecten van het burgerlijk recht houdt schrijfster haar vertrekpunt steeds voor ogen: de aanvaarding van het recht op vrije ontplooiing voor jeugdigen en de erkenning van de jeugdige als zelfstandig persoon in het recht.

Wij kunnen dit illustreren met een voorbeeld uit haar boek (blz. 134-137): het criterium van "het belang van het kind" wordt om verscheidene redenen categoriek afgewezen en vervangen door de erkenning van het zelfbeschikkingsrecht van iedere natuurlijke persoon om zelf beslissingen te treffen omtrent eigen persoon en vermogen, zodra hij in staat is de draagwijdte ervan te beseffen.

Samenvattend kan men zeggen dat dit proefschrift baanbrekende ideeën bevat omtrent de plaats van de jeugdigen in het burgerlijk recht. De positie van de jeugdigen wordt vanuit een totaal nieuwe hoek bekeken (nieuw voor de rechtswetenschap, niet nieuw voor wetenschappen zoals de psychologie en de pedagogie). De beschermingsidee die de jeugdige tot een rechtsobject maakt wordt vervangen door de erkenning van de jeugdige als een zelfstandig rechtssubject.

Ter informatie van de lezer wijzen wij er ten slotte op dat de auteur alle rechtshistorische en rechtsvergelijkende nota's buiten beschouwing heeft gelaten (verantwoording: zie blz. 43-44).

Hilde Nuytinck

L. SPAUTE, *Beheer en boekhouding van de buitengewone dienst*. Vertaald uit het Frans door A. Van Dromme. Vereniging van Belgische steden en gemeenten. Brussel, 1975, 244 bladzijden.

Dit werk werd geschreven ten behoeve van de gemeentelijke financiële diensten, het college van burgemeester en schepenen als beheerder van de begrotingen, de financie-diensten en de gemeentelijke ontvangers.

Hierin worden de vereisten voor een nauwkeurige boekhouding besproken en aandacht geschonken aan de wettelijke voorschriften, die dienen nageleefd bij iedere aanwending, ordonnancering of betaling van uitgaven. De nadruk wordt o.m. gelegd op de grote persoonlijke verantwoordelijkheid van de gemeenteontvanger bij het betalen der gemeentelijke uitgaven.

De auteur wijst op enkele zware moeilijkheden, die rijzen bij de boekhoudingsverrichtingen van de buitengewone begroting zoals de niet-sluitende begroting die dikwijls leidt tot boekhoudingstekorten van grote bedragen en de gebrekkige reglementering van de gemeentelijke boekhouding, waardoor de tekorten van deze reglementering slechts door logische redenering en ervaring te verhelpen zijn.

Het aangekondigde boek, met een lovend woord vooraf van Emiliën Vaes, gouverneur van de provincie Henegouwen, is niet alleen een goede handleiding voor de leden van het gemeentepersoneel maar ook nuttige lectuur voor al wie op de een of de andere wijze met de gemeentelijke financiën te maken heeft.

L.V.

KARL OFTINGER, *Vom Handwerkszeug des Juristen und von seiner Schriftstellerei mit einem Anhang über die Anfertigung von Hausarbeiter und Klausuren. Fünfte überarbeitete Auflage.* Schulthess Polygraphischer Verlag, Zürich, 1974, 218 pp.

De eerste uitgave van dit boek van Karl Oftinger, hoogleraar aan de universiteit te Zürich, verscheen in 1944 onder de titel: "Vom Handwerkszeug der juristischen Schriftstellerei". Het boek was hoofdzakelijk bedoeld als een hulpmiddel voor de jonge jurist bij zijn wetenschappelijke werkzaamheden.

Als hoogleraar en als lezer van dissertaties kwam Oftinger ook tot de bevinding dat de technische tekorten van het juridisch-wetenschappelijk werk bijzonder groot waren en aan een handleiding voor het eenvoudige vakwerk — o.m. m.b.t. het gebruik van het voor de hand liggende documentatiemateriaal en de wijze van citeren — behoefte bestond.

De verandering van de titel ter gelegenheid van de vijfde editie brengt tot uitdrukking dat mettertijd de opzet van het boek veranderd is: de aandacht gaat nu in de eerste plaats naar de studie van de formele rechtsbronnen en hun neerslag in de documenten; de problemen in verband met het opstellen zelf van juridische teksten werden naar de tweede plaats verschoven. De omvang van het boek (aanvankelijk 142 pp.) is tevens toegenomen, gevolg van verbeteringen en aanvullingen op het gebied van documentatie en bibliografie.

Het werk bestaat nu uit twee grote hoofdstukken. Na een uiteenzetting over de afkortingen behandelt de auteur in het eerste hoofdstuk de rechtsbronnen: wetgeving, rechtspraak en rechtsleer. Oftinger volgt hierbij steeds hetzelfde schema. Van iedere rechtsbron bespreekt hij eerst de verschijningsvormen die men kan onderscheiden op basis van uitwendige, formele criteria, vervolgens de juiste citeerwijze en de meest gebruikte afkortingen en ten slotte de belangrijkste publikaties. De bedoeling is wel een duidelijke basisinformatie te verschaffen om niet in te verregaande details over de verschillende rechtstakken te vervallen.

In het tweede gedeelte geeft de auteur praktische wenken voor het opstellen van een juridische verhandeling. Achtereenvolgens bespreekt hij: het opzoekingswerk, de verwerking van de stof, het citeren, het plagiaat, de opbouw van de verhandeling, het taalgebruik, de uiteindelijke vormgeving en het in druk bezorgen van het manuscript.

In een addendum geeft de auteur aan de studenten nog enkele raadgevingen die zij bij het maken van oefeningen best in acht nemen.

Door zijn rijke inhoud is het boek een onmisbare leidraad voor de jonge rechtsstudent die zijn weg nog moet vinden in de doolhof van juridische documentatie, terwijl het voor de jurist uit de praktijk een hulpmiddel kan zijn om zich te "herbronnen".

Oftinger heeft zich uiteraard beperkt tot het Zwitserse recht. Toch is zijn boek ook voor buitenlandse juristen nuttige lectuur. Een duidelijk inzicht in de bronnen van het Zwitserse recht zal immers verdere kennismaking met de inhoud van dit recht beslist vergemakkelijken. Daarenboven is het werk een treffend voorbeeld van op de praktijk gerichte en toch wetenschappelijk verantwoorde rechtsbronnenstudie.

Zulke studie lijkt misschien op het eerste gezicht pedant, doch ervaren juristen weten dat een grondige kennis van de juridische documentatie een eerste vereiste is om degelijk "juridisch werk" te kunnen presteren.

Lutgart Vereycken

BERICHTEN EN MEDEDELINGEN

Internationale Unie van Magistraten
Vergadering van de Belgische afdeling te Antwerpen op 29 mei 1976

Op zaterdag 29 mei 1976 houdt de Belgische afdeling van de Internationale Unie van Magistraten haar voorjaarsvergadering te Antwerpen.

Op deze vergadering, die te 15.30 u plaatsheeft in de plechtige zittingszaal van het nieuwe Hof van Beroep, Waalse Kaai, zal de heer JOSSE MERTENS DE WILMARS, rechter in het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, een voordracht houden over: De rechter en het economisch recht.

Aan de leden van de vereniging wordt te 18 uur een receptie op het Stadhuis te Antwerpen aangeboden.

Studiedag "National and International Legal Problems concerning Transfer of Technology towards Developing Countries"

Op donderdag, 6 mei 1976, zullen de Universitaire Instelling Antwerpen, de Belgische Vereniging van Bedrijfsjuristen en de Licensing Executive Society of Benelux een gezamenlijke conferentie wijden aan de bovenvermelde problemen. Hier volgt een overzicht van het programma:

- 9.30 Aankomst, koffie, aanmelding.
- 10.00 Begroeting door prof. J.J. Couturier, vice-rector van de U.I.A. Inleiding en openingstoespraak door prof. P. Eeckman, voorzitter van de conferentie.
- 10.20 Inleiding tot de onderwerpen van de morgenzitting, door de heer F. Gevers, president van LES Benelux.
- 10.30 "Transfer of Technology and Industrial Property: Recent Developments of the WIPO Programme", door de heer L. Baeumer, Head Industrial Property Division of WIPO.
- 11.15 "International Code of Conduct", door de heer R. Andreasson, Senior Economics Affairs Officer of UNCTAD.
- 12.00 Lunch in kasteel Steytelinck.
- 2.30 Inleiding tot de onderwerpen van de middagzitting door de heer W. Van Roy, Manager Contract Administration, Bell Telephone Manufacturing Company, afgevaardigde van de Belgische Vereniging van Bedrijfsjuristen.
- 2.40 "Present Status of Argentine Legislation", door de heer E. Aracama-Zorraquin, Barrister, Professor of Law at the University of Buenos Aires.
- 3.30 "Present Status of Yugoslav Legislation", door de h. B. Pretnar, Head Industrial Property Department of ISKRA (Ljubljana).
- 4.15 Koffiepauze.
- 4.30 "Problems facing the Owner and Licensor of Technology in General and the Engineering Firm in Particular", door baron Coppee, president van Burobel.
- 5.30 Einde van de conferentie.

De conferentie zal gehouden worden in de U.I.A. te Wilrijk. Er is parkeergelegenheid ter plaatse.

De kosten bedragen 1.200 fr., over te maken op postrekening nr. 000-0003058-51 van de ASLK-Wilrijk voor rekening nr. 8009 CA U.I.A. 2030120, met vermelding: Transfer of Technology to Developing Countries. In dit bedrag zijn begrepen koffie en lunch, alsmede de tekst van de lezingen, die na de conferentie aan de deelnemers zal worden toegezonden.

Nadere inlichtingen kunnen worden ingewonnen op het secretariaat: G. Vrijdags, c/o U.I.A. — Departement Rechten, Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk (tel. (031) 28 25 28, toestel 438).

Benelux Fiscale Studiedagen

Op vrijdag 7 en zaterdag 8 mei 1976 organiseert de Nederlandse Vereniging voor Internationaal Belastingrecht (Nederlandse Groep der I.F.A.) deze studiedagen welke zullen plaatsvinden in de Vondelzaal van de Ronde Lutherse Kerk, Kattengat 1 te Amsterdam.

Besproken zullen worden twee onderwerpen, nl.:

(1) *De belastingheffing van onroerend goed* (Rapporteurs: voor België: mr. M. Deprez, advocaat te Luik; voor Luxemburg: R. Gerbes, expert comptable et fiscal; voor Nederland: mr. C. van Raad, wetenschappelijk medewerker aan de Rijksuniversiteit te Leiden).

(2) *Afspraken met de fiscus en rechtszekerheid* (Rapporteurs: voor België: mr. H. Depret, advocaat te Brussel;

voor Luxemburg: mr. A. Elvinger, avocat à la Cour, en mr. J. Hoss, avocat à la Cour; voor Nederland: prof. dr. H.J.W. Klein Wassink, hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Voorts wordt een voordracht met discussie gehouden over *'Maatregelen van de Europese Commissie ter zake van een ruimere uitwisseling van gegevens op het gebied van de directe belastingen'*. Spreker: Gert Sass, afdelingschef bij het Directoraat-Generaal voor financiële instellingen en fiscale aangelegenheden van de Commissie te Brussel.

Verdere inlichtingen bij mr. J.F. Spierdijk, secretaris van de Nederlandse Vereniging voor Internationaal Belastingrecht, Sarphatistraat 124, Amsterdam.

Vrije Universiteit Brussel — Master in International and Comparative Law

Van oktober 1976 t/m juni 1977 organiseert de Rechtsfaculteit van de V.U.B. een cursus in internationaal en vergelijkend recht. Aan de deelnemers, die aan de gestelde eisen voldaan hebben, kan de graad van 'Master in International and Comparative Law' verleend worden.

Uit de brochure van deze cursus citeren wij het volgende: The internationalization of human relations necessitates a greater collaboration between different legal systems. This fact has led to a rapid increase in the importance of the study of international and comparative law.

A broader insight into the facts and structures of international relations and the changes they are undergoing becomes a necessity not only for legal scholars, but also for the lawyer, the legal adviser, the government official and the diplomat. In their professional lives each of them will be more confronted with problems which transcend domestic law.

The Faculty of Law of the "Vrije Universiteit Brussel" wishes to contribute to a better mutual understanding between legal scholars and to the greater knowledge of common problems in order to foster cooperation and integration.

Under the auspices of the Belgian National Fund for Scientific Research and with the collaboration of members of all Belgian Law Faculties, the Faculty of Law organizes a special post-graduate program entitled: program on international legal cooperation.

This program emphasizes the necessity for continued contact between the world's major legal systems. Among them are the civil law and the common law. It will encourage by common study and research effort the professors and students from abroad and their Belgian colleagues.

The Program will introduce the student to the methodology, institutions and doctrines of different legal systems by means of an analysis of the manner in which these systems approach and resolve concrete problems in selected areas. Emphasis will be put on the civil law and common law systems. After an initial introductory course, students will participate in a number of seminars. The Program is designed to stimulate a comparative dialogue which, it is hoped, will yield important insights with regard to the operation of the several legal systems and the law governing the specific areas to be discussed in the seminars.

The Program will consist of two semesters of four months each, covering a full academic year (October-June). Students will be required to take 8 to 10 hours of courses per week.

Except for the introductory courses in common and civil law to be taught over a shorter period, all will be fifteen-week courses.

At the end of the academic year the degree of *Master in International and Comparative Law* will be awarded upon the decision of the Academic Board, based upon satisfaction of the following requirements:

1. final examinations in all seminars
2. the presentation of a paper in one of the fields covered by the Program.

Examinations will be given after each semester. The general requirements of the Faculty as to grades will apply. Students who do not successfully complete the Program, may receive a certificate of attendance.

Voor nadere inlichtingen kan men zich wenden tot professor dr. B. de Schutter, Pleinlaan 2, 1050 Brussel.

Veertiende zomercursus van Amerikaans recht aan de Universiteit te Leiden

The Faculties of Law of the University of Leyden, the University of Amsterdam and Columbia University in the City of New York announce that the fourteenth Summer Program in American Law will be offered at the Leyden Law School from July 5 through July 30, 1976.

These courses, which are alternately held at the Leyden Law School and the Amsterdam Law School, are designed to provide a general introduction to the American legal system, with emphasis on areas of particular interest to European lawyers. Instruction will be provided by the following members of the Columbia Law School Faculty: Professors Louis Lusk, Kellis E. Parker, Willis L.M. Reese, Oscar Schachter, Hans Smit, Walter Werner.

The courses will be taught in English and will follow the American "case method" of instruction. Participation in some of the courses, such as legal method, civil procedure and constitutional law, is required, but the program offers also a wide range of elective courses. Each participant must attend at least three of the elective courses, but may participate in as many additional courses as he desires. A certificate will be issued upon satisfactory completion of the program. The program is open to lawyers, eligibly; advanced law students may be admitted in exceptional cases.

Tuition for the whole program, covering study materials and some extracurricular activities, is 250 Dutch guilders. A limited number of scholarships will be provided.

Applications for admission and scholarships should be submitted before March 31, 1976, to Professor F.J.M. Feldbrugge, Executive Director Summer Program, c.o. Secretariat of the Summer Program, Faculty of Law, Juridisch Studicentrum II, Hugo de Grootstraat 27, Leyden, the Netherlands.

TIJDSCHRIFTEN

Europees Vervoerrecht Vol. X, 1975, nr 5.

J. Vrebo, Transports combinés—R. Loewe, Geschichte des Entwurfes des Uebereinkommens über die gemischte Beförderung um internationalen Güterverkehr—D.J. Hill, The Infrastructure of Combined Transport—H.G. Rohreke, Combined Transport and the Hague Rules—K. Grönfors, Simplification of Documentation and Document Replacement—B. Wheble, Combined Transport - A Banking View.

De Gemeente

ig. 51, febr. 1976, nr 279.

Van de redactie—In en rond de Vereniging—Het verlenen van eretekens in de nationale orden aan mandatarissen en personeelsleden van de gemeenten—G.Latour, Het boekstelsel in gemeentelijk fiscaal recht—J.M. Leboutte, De samenwerking tussen de openbare besturen en de private bouwmaatschappijen met het oog op het bevorderen van de groepswoonbouw—J.M. Leboutte, De Wet van 30 december 1975 betreffende de goederen buiten particuliere eigendommen gevonden op de openbare weg geplaatst ter uitvoering van vonnissen tot uitzetting—R.-M. Horion, Parlementaire kroniek—Wetgeving—Rechtspraak—J. Verhasselt, Verzorg Uw taal—Boekbespreking—Kroniek.

Limburgs Rechtsleven

ig. 1, 1975, nr 4.

Burgerlijk recht—Handelsrecht—Sociaal recht—Strafrecht—Griffienieuws—Necrologie.

Info-Jura

ig. 3, febr. 1976, nr 2.

Rechtspraak—Rechtsleer.